

Ігор Хворостяний
Інна Большакова

УКРАЇНСЬКА МОВА, УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

5

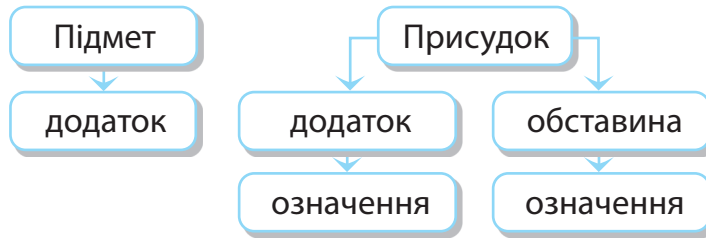
КЛАС

частина

2

ЯК ВИЗНАЧАТИ ТА ПІДКРЕСЛЮВАТИ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

- 1 Починати визначення членів речення краще з присудка (найчастіше це дієслово), а вже від нього ставити питання (шукати підмет). Не варто забувати, що й підмет, і присудок — найкоротша змістовна відповідь на питання в реченні. Наприклад, у реченні Я хочу вчитися присудок — хочу вчитися (для вираження завершеної думки недостатньо сказати лише «хочу»), підмет — я.
Пам'ятай, що є речення без присудка (Весна).
- 2 Правильно визначений підмет можна замінити займенниками *він, вона, воно, вони* в називному відмінку. Якщо така заміна неможлива, це не підмет, а інший член речення (порівняй: Магазин розташований на вулиці Хрещатик і Магазин збудовано на вулиці Хрещатик).
Пам'ятай, що є речення без підмета (Ходив учора).
- 3 Слова в реченні об'єднуються в групи. Підмет разом із залежними другорядними членами утворює групу підмета. Зверни увагу, що від підмета можна поставити лише питання означень (*який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чії?*).
- 4 До групи присудка належать додаток й обставина.
- 5 Від додатка й обставини можна поставити тільки питання означень.
- 6 Прийменники й частки потрібно підкреслювати разом із самостійними частинами мови: У місті гамірно. Не люблю тишу.
Сполучники підкреслювати не потрібно: Київ і Львів приваблює для туристів.
- 7 Вставні слова та звертання НЕ є членами речення, підкреслювати їх не потрібно (Мабуть, місто мене вразить. Люблю тебе, моє місто!).
- 8 Не сплутуй **частини мови** (їх 10: іменник, займенник, прикметник, числівник, дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, частка, вигук) і **члени речення** (їх 5: підмет, присудок, додаток, означення, обставина).

РОДИ ТА ЖАНРИ ЛІТЕРАТУРИ

ЖАНРИ ЕПОСУ

Ознаки	Оповідання	Повість	Роман
1. Обсяг	Невеликий	Середній (більший, ніж в оповідання, проте менший, ніж у роману)	Великий
2. Кількість персонажів	Один-два головні герої, розкриття їхньої поведінки, почуттів у тій чи іншій ситуації	Більша (порівняно з оповіданням) кількість персонажів, глибша їхня характеристика	Велика кількість персонажів, розкрито історію формування їхніх характерів
3. Зображувані події	У центрі — один епізод, подія (простий сюжет)	Може бути представлено кілька подій, об'єднаних навколо одного або кількох персонажів	Широко охоплено життєві явища, глибоко їх розкрито
4. Кількість сюжетних ліній	Одна	Одна	Кілька (і більше)

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ

Епітет — художнє **означення**, яке надає образу додаткових емоційних і змістових відтінків, найчастіше виражений прикметником

Порівняння — **пояснення** одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою сполучників: *як, мов, немов, наче, ніби*

Метафора — **перенесення** ознак одного предмета чи явища на інший на основі їхньої схожості, «приховане» образне порівняння, у якому немає слів *неначе, мов*

Персоніфікація / уособлення — **перенесення** рис і якостей людини на предмет, поняття чи явище, щоб вони набули невластивих їм ознак

Ігор Хворостяний
Інна Большакова

УКРАЇНСЬКА МОВА, УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

Підручник інтегрованого курсу для 5 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

rnk.com.ua/102288

Електронний
інтерактивний додаток
до підручника

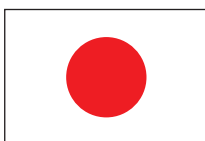
ЧАСТИНА
2

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2024

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 р. № 140)

Цей Підручник видано за підтримки Уряду Японії.
Тлумачення та висновки в цьому Підручнику є позицією авторів
і не обов'язково відображають політику чи погляди Уряду Японії

Від народу Японії

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми
«Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська
та зарубіжна літератури). 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О.,
Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волощенко О. В.)

Ілюстрації *Ніни Шумілової*
Обкладинка *Марії Кінович*

Х32 Хворостяний І. Г.

Українська мова, українська та зарубіжна літератури :
підруч. інтегр. курсу для 5 кл. закл. загал. серед. освіти
(у 2-х ч.) : Ч. 2 / І. Г. Хворостяний, І. О. Большакова. — Х. :
Вид-во «Ранок», 2024. — 176 с. : іл.

ISBN 978-617-09-7919-3

УДК 811.161.2:821:37.016(075.3)

**ЗРОБЛЕНО
В УКРАЇНІ**

ISBN 978-617-09-7918-6 (Ч. 1)
ISBN 978-617-09-7919-3 (Ч. 2)

© Хворостяний І. Г., Большакова І. О., 2024
© Шумілова Н. А., ілюстрації, 2024
© Кінович М., обкладинка, 2024
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2024

ЗМІСТ

Передмова	5
-----------------	---

РОЗДІЛ 5. ВІД ІДЕЇ ДО РЕЗУЛЬТАТУ

Тема 5.1. Фантазую	8
Тема 5.2. Мрію, планую, досягаю	22
Розвиток мовлення. Лист	37
Тема 5.3. Надихаю	37
Запитання для самооцінювання і взаємооцінювання	45

РОЗДІЛ 6. ДІЮ, ДОСЯГАЮ, ПЕРЕМАГАЮ

Тема 6.1. Хочу і можу	47
Тема 6.2. Оцінюю ситуацію і граю за правилами	53
Тема 6.3. Учю і вчуся	62
Тема 6.4. Вірю в себе й довіряю іншим	73
Розвиток мовлення. Рекламне оголошення	75
Запитання для самооцінювання і взаємооцінювання	76

РОЗДІЛ 7. НА ШЛЯХУ ДО УСПІХУ

Тема 7.1. Шукаю себе	78
Тема 7.2. Переймаю і перевершую	84
Розвиток мовлення. Історична довідка	86
Тема 7.3. Приймаю виклики	92
Тема 7.4. Дивуюся перспективам	101
Запитання для самооцінювання і взаємооцінювання	103

РОЗДІЛ 8. ДИВЕН СВІТ

Тема 8.1. Радію світу навколо	105
Тема 8.2. Пізнаю довкілля	114
Тема 8.3. Бережу природу	123
Тема 8.4. Навчаюсь у природи творчого спокою	135
Запитання для самооцінювання і взаємооцінювання.....	140

РОЗДІЛ 9. ВІДДЗЕРКАЛЕНЕ У СЛОВІ ЖИТТЯ

Тема 9.1. Переживаю красу	142
Тема 9.2. Чуємо одне одного	146
Тема 9.3. Оповідаю історії	160
Розвиток мовлення. Промова.....	162
Запитання для самооцінювання і взаємооцінювання.....	173
Словник термінів і понять.....	174

Вітаємо, друже / подруго!

Навіщо ти вивчатимеш українську мову і літератури?

Дивне запитання, подумаєш, мабуть, ти. Усі ж вчать, і я також маю. Подумай ще. Чим для тебе важливе вивчення мови? Ти навчишся розуміти та відчувати слово в усій його цілісності й неповторності, використовувати його, спілкуючись усно та письмово, читаючи й записуючи свої думки й почуття, використовувати знання і навички, спілкуючись у реальному та віртуальному світах. І поступово «збереш» свою мовну картину світу. Вивчене допоможе тобі створювати й підтримувати стосунки, досягати успіху в різних сферах життя, оскільки такі знання і вміння потрібні скрізь.

Ти, можливо, почнеш розуміти цінність мови для власного життя, і, впевнені, будеш берегти її, нашу українську мову — багату, мелодійну й виразну. Українська мова — державна мова. І кожна людина, яка мешкає в Україні, має її шанувати та вчити.

Ти також почнеш глибше розуміти літературу — мистецтво слова. Усвідомиш, що література допомагає людині пізнавати саму себе й інших людей, світ довкола.

Підручник створено для тебе. Щоб легше було орієнтуватися на його сторінках, ознайомся з *рубриками та завданнями*, які ти будеш виконувати.

Прочитай назви рубрик і їхній опис. Подумай, які завдання чекають на тебе.

У рубриці **Читаю для себе** ти зможеш знайти імена авторів / авторок і назви творів, які ми радимо прочитати.

У рубриці **Пишу для себе** тобі запропоновано теми для написання есеїв, щоб ти міг / могла письмово висловитися про свої думки та почуття щодо тем, які було розглянуто на уроках.

Ми живемо в інформаційному світі, тому в підручнику є рубрики **Досліджую медіа** (запропоновано завдання, щоб навчитися аналізувати медіатексти) і **Віртуальний клас** (допоможе навчитися використовувати можливості гаджетів для виконання різноманітних завдань). Інтернет пропонує безліч можливостей для списування відповідей, але це не дасть тобі міцних знань і навичок, які потрібно здобувати самостійно.

Рубрика **Дискутую** запропонує тобі поділитися своїми поглядами на проблему та дізнатися про погляди інших людей.

РОЗДІЛ 5.

ВІД ІДЕЇ ДО РЕЗУЛЬТАТУ

У цьому розділі ти:

- ✓ учитимешся планувати, розпоряджатися грошима й досягати успіху;
- ✓ дізнаєшся про успішних українців й українок, а також про те, як можна надихатися й надихати інших.

Ключові слова:

Синтаксис, члени речення, граматична основа речення, другорядні члени речення, пунктуація, однорідні члени речення, узагальнювальні слова.

Тема, ідея твору, художній образ, сюжет, характеристика персонажів, роман, повість, проблеми в тексті.

Всеволод Нестайко
«Тореадори з Васюківки»

Діана Вінн Джонс
«Мандрівний замок Хаула»

Льюїс Керролл
«Аліса в Дивокраї»

Марцін Щигельський
«Театр невидимих дітей»

Оксана Луцевська
«Друзі за листуванням»

Алан Мілн
«Вінні-Пух і всі-всі-всі»

ТЕМА 5.1. ФАНТАЗУЮ

СЛОВСПОЛУЧЕННЯ. ГОЛОВНЕ ТА ЗАЛЕЖНЕ СЛОВА В СЛОВСПОЛУЧЕННІ. РОМАН ЯК ЖАНР ЕПОСУ

Ти спілкуєшся з іншими, поєднуючи слова у словосполучення й речення. Правила поєднання слів для побудови зв'язних висловлювань вивчає **сінтаксис** (від грец. — побудова, порядок, складання).

Словосполучення й речення — основні одиниці синтаксису.

- 1 Прочитай лексичні значення слова *фантазія*. Що ти робиш, коли фантазуєш?

- 2 Мозковий штурм. Для чого людині фантазія?

- 3 Прочитай. Назви слово, словосполучення і речення. Порівняй їх. Поясни різницю між словом, словосполученням і реченням.

фантазія

фантастична подія

Я люблю фантазувати.

Словосполучення — поєднання повнозначних слів, одне з яких головне, а інше залежне.

яка?
яскрава фантазія

Слова у словосполученні поєднані граматично, тобто за допомогою закінчень і службових слів. Наприклад: фантазія (яка?) яскрава.

Якщо ти неправильно побудуєш словосполучення, то припустишся **граматичної помилки**.

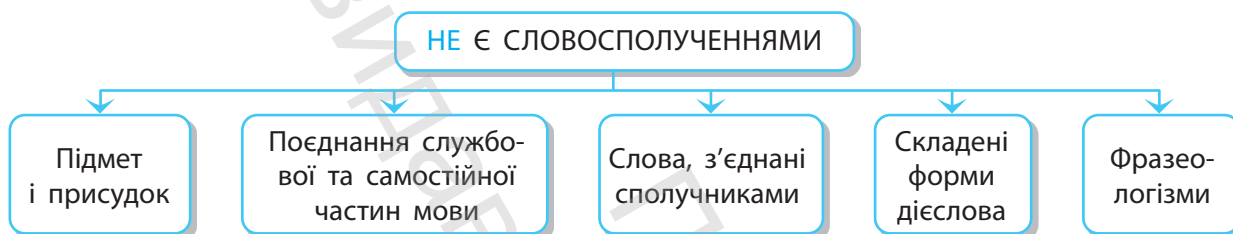
- 4 Знайди головне та залежне слова в словосполученнях. Постав питання від головного слова до залежного.

Фантастична розповідь, уявив історію, читала вчора, казковий день, роздуми про щастя, мріяла лежачи.

- 5 Склади словосполучення зі слів.

Фантазія	Фантастичний	Фантазую
Бурхлива, безмежна, дитяча, ...	Звір, випадок, світ, ...	Про майбутнє, про подорожі, про зустрічі, ...

- 6 Розглянь схему. Розкажи, які сполучення слів не є словосполученнями.

- 7 Випиши словосполучення.

Постійно фантазую, я фантазую, яскрава фантазія, уявляю та фантазую, уявив мрію, буду фантазувати, мріяв учора, у мріях.

Фантазуючи, ти створюєш нові образи. Письменники також створюють нові **художні образи** — узагальнену і разом із тим конкретну картину людського життя чи навколишнього світу.

- 8 Прочитай рядки нижче й поміркуй, що ти «бачиш» у своїй уяві, коли читаєш їх.

1 Це не було звичайне світло, до якого ми звикли: воно сяяло тільки коли швидко-швидко рухалося, а коли хоч на хвилику зупинялося перепочити, тоді було видно, що насправді це фея — маленька, як дитяча долонька, і сама ще зовсім дитина.

2 По воді пробіг легкий дроз, сонце сховалося, тіні впали на воду й остудили її.

3 Посеред них, найчорніший і найбільший, у чорному кріслі розвалився Джеймс Гак...

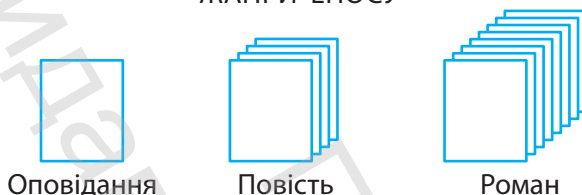
4 Зорі скупчилися довкола будинку, ніби їм було цікаво побачити, що там буде далі; і пані Дарлінг не помітила, що одна чи дві зірочки ніби підморгують.

5 Місяць плів поміж хмарами в небі, коли Пітер вистрибнув зі свого дерева, озброєний до зубів і ще трошки, вирушаючи на небезпечні пошуки.

- ☑ Обговоріть у парах:
  - 1) які слова з цих фрагментів допомагають створити яскравий образ;
  - 2) що є спільного в тому, як ви уявляєте образи;
  - 3) що є відмінного в тому, як ви уявляєте образи.
- ☑ Оберіть один фрагмент і намалюйте до нього *швидко ілюстрацію*, щоб зобразити те, як ви уявляєте зміст речення. Попроси свого партнера / партнерку вгадати, який фрагмент ти намалював / намалювала. Попроси його / її пояснити, на чому ґрунтується цей здогад.

- 9 Пригадай жанри епічних творів. Який із них найбільший за обсягом, а який — найменший?

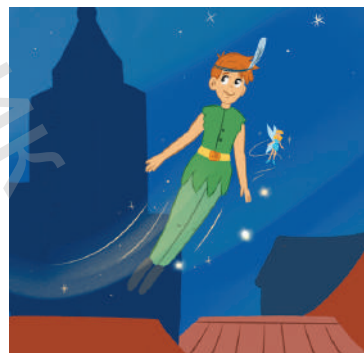
ЖАНРИ ЕПОСУ

Роман — місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплено життєві події, глибоко розкрито історію формування характерів багатьох персонажів.

- 10 Прочитай розповідь про Пітера Пена.

Пітер Пен — хлопчик, який не дорослішає та вмє літати. Він утік із дому та полетів у Кенсінгтонські Сади (у Лондоні), де познайомився з феями. Пізніше став жити на острові Небувалія в компанії хлопчиків, які загубилися в Кенсінгтонських Садах. У нього є власна фея Дзенька. Його лютий ворог — капітан Гак, якого звать так відтоді, як крокодил проковтнув його руку, замість якої довелося приладнати залізний гак. Разом із рукою крокодил проковтнув годинник Гака, через що капітан піратів завжди знав, коли загроза близько, і тікав подалі.

- ☑ Розкажи, у яку пригоду міг би потрапити Пітер Пен. Запиши вигадану тобою пригоду.

11 Прочитай художній текст.

- Чи хотілося тобі коли-небудь літати? Чому? Що б ти робив / робила, якби умів / уміла літати?

Джеймс Метью Баррі

ПІТЕР ПЕН

(Уривок, частина 1, скорочено)

Роман

Ще хвильку після того, як пан та пані Дарлінги вийшли з дому, світильники біля ліжечок трьох їхніх дітей горіли ясно.

Це були дуже милі світильнички, і хотілось би, щоб вони теж застали Пітера, але ось вогник біля ліжечка Венді почав кліпати і так солодко позіхнув, що два інші теж не змогли стриматися, і так, позіхаючи, усі троє загасли.

Але тепер кімнату осявало інше світло, у тисячу разів яскравіше, ніж вогники світильників. На той час, про який ми розповідаємо, це світло побувало вже в усіх шафах і шухлядках дитячої кімнати: у пошуках Пітерової тіні воно перерило весь гардероб і вивернуло навиворіт кожну кишеню. Це не було звичайне світло, до якого ми звикли: воно сяяло тільки коли швидко-швидко рухалося, а коли хоч на хвильку зупинялося перепочити, тоді було видно, що насправді це фея — маленька, як дитяча долонька, і сама ще зовсім дитина. Цю чарівну дівчинку звали Дзенька, на ній була вишукана сукня із сухого листка з низьким квадратним вирізом, яка підкреслювала красу її фігурки. Хоча, правду кажучи, ця фейка була трохи пухкенька.

Ще за мить після появи феї вікно знову прочинилося від подуву маленьких зірочок, і в кімнаті приземлився Пітер. Пів дороги він ніс Дзеньку на руках, і на нього натрусилося трохи чарівного пилу.

— Дзенько, — тихо покликав він, коли пересвідчився, що діти поснули, — Дзенько, ти де?

А вона тим часом залетіла в глечик, і їй там дуже сподобалось — вона ж іще ніколи в житті не була в глечику.

— Ой, та вилазь уже звідти і скажи мені: ти довідалась, куди вони запроторили мою тінь?

У відповідь пролунав найніжніший передзвін золотих дзвіночків. Це була мова фей, яку звичайні діти ніколи не можуть почути. Але якби ви все-таки колись почули її, то одразу впізнали б.

Дзенька сказала, що тінь лежить у величезній коробці. Пітер зрозумів, що величезна коробка — це комод, і кинувся до нього. Обома руками він повисував шухляди і повисипав усе, що в них було, на підлогу — так королі кидають милостиню в юрбу. Дуже скоро він відшукав свою тінь і на radoщах зовсім забув, що Дзенька лишилася в шухляді — тепер уже зачиненій.

Якщо він узагалі коли-небудь замислювався над цим, то, мабуть, уявляв, що досить тільки їм із тінню опинитися поряд, і вони відразу зіллються до купи, як дві краплі води. Але цього не сталося, і Пітер зовсім розгубився. Він узяв у ванні мило, намилив тінь і спробував приліпити до себе — але все було марно. Пітера кинуло в дрож, він сів на підлогу і заплакав.

? Про що ти дізнався / дізналася? Що шукали Пітер і Дзенька? Чому хлопчик заплакав? Що буде далі?

Його плач розбудив Венді, і вона піднялася в ліжечку. Вона зовсім не злякалася, коли побачила, що в кімнаті на підлозі сидить незнайомиць і плаче, — їй стало просто цікаво.

— Хлопчику, — увічливо запитала вона, — чого ти плачеш?

Пітер теж міг похвалитися гарними манерами — їх він перейняв у фей під час чарівних церемоній. Він гордо встав і вишукано вклонився. Це було дуже приємно, і вона теж вклонилася йому у відповідь — зі свого ліжечка.

— Як тебе звати? — спитав він.

— Венді Мойра Анжела Дарлінг, — кокетливо відповіла вона. — А тебе?

— Пітер Пен.

Вона спитала, де він живе.

— Секундочку праворуч, — відповів він, — і далі прямо, аж до ранку.

— Яка кумедна адреса!

Пітер образився. Йому вперше здалося, що, можливо, ця адреса справді кумедна.

— А по-моєму, ні, — сказав він.

— Я питала, — чемно сказала Венді, пам'ятаючи, що вона тут господиня, — про ту адресу, на яку можна надсилати листи.

Йому була неприємна згадка про листи.

— Я не чекаю листів, — зверхньо відказав він.

— А твоя мама?

— У мене немає мами, — сказав він.

Так, Пітер не тільки не мав мами — він не мав навіть найменшого бажання мати її.

Він думав, що люди занадто високої думки про мам.

Однак Венді відразу відчула себе причетною до трагедії.

— О, Пітере, тепер я не дивуюся, що ти плакав, — вигукнула вона, зіскочила з ліжечка і підбігла до нього.

— Я плакав не за мамою, — обурено відповів він. — Я плакав тому, що моя тінь ніяк не хоче триматися мене. Це єдине, що могло змусити мене заплакати.

— Твоя тінь відірвалася?

— Так.

На щастя, Венді добре знала, що робити.

— Я пришию її тобі, мій маленький джентльмене, — сказала вона, хоча Пітер був одного з нею зросту.

Венді вийняла торбинку зі швейним приладдям і пришила тінь до ноги Пітера.

— Може, її годилось би попросувати, — глибокодумно промовила Венді, але Пітер, як-то хлопець, був абсолютно байдужий до свого зовнішнього вигляду, і тепер тільки й міг, що стрибати до стелі від щастя. Ова! Він уже й забув, що завдячує своїм щастям Венді. І вже думає, що сам, власноручно, причепив до себе тінь.

— Який же я кмітливий! — самозакохано кричав він. — Яка розумна в мене голова!

? Про що ти дізнався / дізналася? З ким познайомився Пітер? Як Венді допомогла Пітеру? Чи подякував він дівчинці? Чому? Перечитай останнє речення. Що ти думаєш про Пітера?

Хоч як прикро, але доведеться визнати, що оця *марнославність** Пітера була однією з його визначальних рис. Додайте ще *бездумну відвертість* і побачите, що світ ще не знав такого зухвальця!

Венді аж остовпіла.

— Ти хвалько! — вигукнула вона з нищівним *сарказмом***. — Хочеш сказати, я нічого для тебе не зробила?!

— Чому? Ти теж зробила дещо, — мимохіть промовив Пітер і пострибав далі.

— Я — дещо? — образилась вона. — Добре, якщо я не можу допомогти, то принаймні можу піти — і вона з величезним почуттям власної гідності застрибнула в ліжечко і з головою накрилася ковдрою.

* *Марнославний* — якому притаманна надмірно висока думка про себе, зверхність, зарозумілість; пихатий.

** *Сарказм* — злісна, уїдлива насмішка, їдка іронія.

Щоб знову привернути її увагу, він зробив вигляд, ніби збирається іти геть, а коли цей план провалився, Пітер сів на краєчок ліжка і легенько поштурхав її ногою.

— Венді, — попросив він, — не втікай. Я ніяк не можу стриматися, коли мені щось вдається і я собою задоволений.

Але вона так і не висунула носа з-під ковдри, хоча й нашорошила вушка.

— Венді, — продовжував він голосом, перед яким не могла би встояти жодна дівчина у світі, — Венді, від однієї дівчинки завжди більше користі, ніж від двох десятків хлопців.

Отепер Венді кожним сантиметром відчула свою жіночність — і хоч тих сантиметрів було не так уже й багато, вона таки визирнула з-під ковдри.

— Ти справді так думаєш, Пітере?

— Аякже, справді.

— А я думаю, що це дуже люб'язно з твого боку, — заявила вона. — І тому я знову встаю!

Після цих слів Венді сіла поруч із Пітером на краєчок ліжка.

Коли виховані люди знайомляться, то зазвичай питають одне одного, скільки кому років; тож Венді, яка завжди любила робити все як слід, теж спитала Пітера про вік. Правду кажучи, це було не найприємніше для нього запитання: ситуація нагадувала екзамен, коли тобі дістається питання з англійської граматики, а ти готувався відповідати про англійських королів.

— Не знаю, — відповів він стурбовано, — але я ще зовсім молодий.

Пітер справді не знав, скільки йому років, у нього існували тільки певні припущення щодо цього, і він відважно зізнався:

— Венді, я втік із дому того ж дня, коли народився.

Це дуже здивувало Венді — і дуже зацікавило; вона чарівним граційним жестом торкнулася своєї нічної сорочки, натякаючи, що можна сісти ближче.

«Це сталося тому, що я почув розмову між татом і мамою, — пошепки пояснив він, — розмову про те, ким я буду, коли стану дорослим». Пітер розхвилювався. «Але я не хочу ставати дорослим дядьком, ніколи! — палко вигукнув він. — Я хочу завжди залишатися маленьким хлопчиком і бавитися. Тому я втік у Кенсінгтонські Сади і довго жив там серед фей».

Вона обдарувала його неймовірно захопленим поглядом, і він подумав, що це через ту відважну втечу — але насправді Венді подивилася на Пітера так тому, що він знався з феями. Вона жила

звичайним домашнім життям, і знайомство з феями видавалося їй чимось казковим.

— Розумієш, Венді, коли перше дитя вперше засміялося, той сміх вибухнув тисячами іскор, і всі вони порозліталися по світу, і з кожної з'явилася фея.

Це була довга розмова, але Венді любила сидіти вдома і вести такі розмови.

— Відтоді, — розчулено продовжував він, — у кожного хлопчика і дівчинки має бути своя фея.

— Має бути? Але що, так не є?

— Ні. Бачиш, сучасні діти стільки всього знають, що дуже рано перестають вірити у фей, і щоразу, як котрась дитина каже: «А фей не буває!», — десь падає мертвою котрась фея.

Тепер і йому здалося, що вони вже досить часу присвятили феям; і в голові йому промайнуло, що Дзеньки довго щось не чути.

— Не уявляю, куди вона могла подітися, — він підвівся з ліжка і стурбовано покликав фею.

Серденько Венді затріпотіло від хвилювання.

— Пітере! — закричала вона, шарпаючи його. — Ти навіть не подумав сказати мені, що тут, у цій кімнаті, є фея!

— Вона була тут щойно, — відповів він нетерпляче, — ти часом не чуєш її? — і вони обоє прислухалися.

— Ніби якісь дзвоники дзвонять, — сказала Венді.

— От і добре, бо це і є Дзенька, і той дзвін — це мова фей. Здається, я вже теж її чую.

Звук долинав від комода, і Пітер зробив радісну міну. Ніхто ніколи не мав такого радісного вигляду, як Пітер, а його сміх переливався, як дзюрчання найдзвінкішого струмка. Він і досі сміявся своїм найпершим сміхом.

— Венді, — шепнув він, — здається, я зачинив її в шухляді!

Пітер випустив біднесеньку Дзеньку на волю, і вона зразу ж почала літати по кімнаті й люто дзеленчати.

А Венді навіть не слухала його:

— Пітере, Пітере! Хай би вона зупинилася, щоб я могла подивитися на неї!

— Вони ніколи не стоять на місці, — сказав він, але Венді встигла-таки розгледіти романтичну постать, яка на хвильку стала перепочити на годиннику із зозулькою.

— О, яка гарнесенька! — вигукнула вона, хоча личко Дзеньки все ще спотворювала люта гримаса.

— Дзенько, — миролюбно сказав Пітер, — ця панна дуже шкодує, що ти не її фея. Ти ж знаєш, що тобі не можна бути мою феєю, бо я хлопчик, а ти — дівчинка.

На це Дзенька знайшла таку відповідь:

— Ти дурило, — і зникла у ванні.

— Бачиш, яка вона невихована фея, — вибачливо сказав Пітер. — Її називають Майстринька Дзенька, тому що вона вмє лагодити каструлі й чайники.

Переклад Наталі Трохим

Чому автор називає Пітера марнословним? Чи поділяєш ти думку автора?

Чому Пітер говорить, що «...від однієї дівчинки завжди більше користі, ніж від двох десятків хлопців»?

Чому Дзенька образилася на Пітера?

Як виникає тінь? Чи може людина загубити свою тінь?

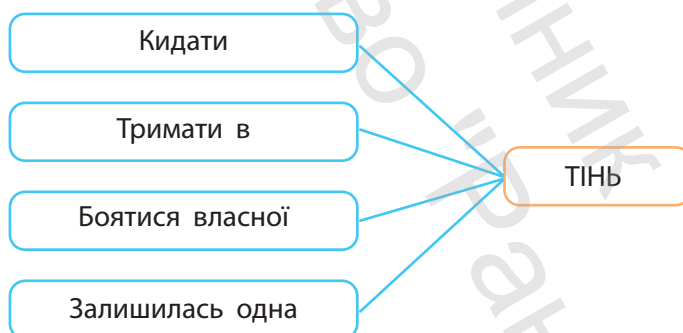
12

Випиши з речення 2 словосполучення та 2 сполуки слів, які не є словосполученнями.

Тінь виникає тоді, коли є джерело світла.

13

Утвори фразеологізми зі словом *тінь*. Запиши в зошит разом із тлумаченнями.

Довідка. 1. Хто-небудь дуже змарнів, схуд, має змучений, виснажений вигляд. 2. Поширювати погану славу про кого-, що-небудь; ганьбити. 3. Бути занадто лякливим. 4. Не давати кому-небудь виявляти свої здібності, можливості.

З одним із фразеологізмів (на вибір) склади речення. Запиши його в зошит.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ

- 14 Порівняй записи у стовпчиках. У якому стовпчику записано словосполучення, а в якому — речення? Доведи.

подарувати наперсток

Я подарував наперсток.

чарівна казка

Пітер не знає казок.

випурхнули з гнізда

Пташенята випурхнули з гнізда.

- Спиши речення. Підкресли головні члени речення: підмети й присудки.

- 15 Прочитай продовження роману про Пітера Пена.

- Про що ти дізнався / дізналася з першого уривку роману про Пітера Пена? Чи зможуть Пітер і Венді потоваришувати? Чому?

Джеймс Метью Баррі

ПІТЕР ПЕН

(Уривок, частина 2, скорочено)

Тепер вони вдвох сиділи в кріслі, і Венді дошкуляла Пітерові своїми нескінченними запитаннями.

— Якщо ти вже не живеш у Кенсінгтонських Садах...

— Інколи я там буваю.

— Але де тепер твій дім, де ти живеш?

— Я живу із загубленими хлопчиками.

— Хто це такі?

— Це діти, які випадають із візочків, поки няні дивляться в інший бік. Якщо протягом тижня на них не подають у розшук, вони вирушають далеко-далеко, у Небувалію, і там собі живуть, як знають. Я — їхній командир.

— Уявляю собі, як це цікаво!

— Цікаво, — хитро промовив Пітер, — але ми такі самотні.

Розумієш, нам бракує дівочого товариства.

— Як — серед вас немає жодної дівчини?

— Жодної. Ти ж знаєш, дівчатка не такі дурні, щоб вивалюватися з візочків.

Ця фраза дуже сподобалася Венді.

— Я думаю, — сказала вона, — це просто чудово, що ти так відгукуєшся про дівчат, бо, наприклад, Джон... — вона показала на братове ліжко, — Джон нас тільки зневажає.

— Розумієш, я зовсім не знаю казок. Жоден із нас, загублених хлопчиків, не знає жодної казки.

— Це якийсь жах! — злякалася Венді.

— Ти знаєш, — спитав Пітер, — чому ластівки ліплять гнізда під стріхами? Теж для того, щоб слухати казки. О, Венді, твоя мама якось розповідала тобі таку прекрасну казку!

— Яку це?

— Про принца, який не міг відшукати дівчину, що загубила кришталевий черевичок.

— Пітере, — схвильовано сказала Венді, — це була Попелюшка, і той принц знайшов її, і потім вони жили довго і щасливо.

Пітер так зрадів, що підскочив із підлоги, де вони обоє сиділи, і побіг до вікна.

— Куди це ти зібрався? — вражено вигукнула Венді.

— Треба розповісти про це всім!

— Ще не йди, Пітере, — благала вона, — я знаю стільки казок!

Він повернувся, і в його очах промайнув якийсь хижий вогник, який мав би насторожити її, але не насторожив.

— О, які казки я могла б вам розповідати! — вигукнула вона, і тут Пітер схопив її і потяг до вікна.

— Пусти мене! — обурилася вона.

— Венді, ходімо зі мною, будеш розповідати нам казки.

Звичайно, їй було дуже приємно чути таке прохання, але вона не погоджувалась:

— Ні, я не можу. Подумай про мою маму! Пітере, я не вмію літати.

— Я тебе навчу.

— О, літати — це прекрасно!

— Я навчу тебе, як осідлати спину вітру, і ми полетимо далеко-далеко.

— О-о-о! — захоплено вигукнула вона.

— Венді, Венді, подумай, поки ти спиш у своєму нудному ліжку, ми могли б разом літати в небі і розмовляти із зорями.

— О-о-о!

— І ще, Венді, — там є русалки.

— Русалки! З хвостами?

— З довжелезними хвостами.

— Невже? Я побачу русалку!

Пітер зробився хитрий, як старий лис.

— Венді, — казав він, — уяви, як ми всі будемо тебе шанувати.

Вона тремтіла всім тілом від хвилювання. Здавалося, ніби вона зі всієї сили намагається втриматись на підлозі своєї кімнати.

Але він не мав до неї співчуття.

— Венді, — хитро примружився він, — ти могла би вкривати нас ночами. Бо ми самі не звикли вкриватися.

— О-о-о!

— І ти латала б нам одяг і пришивала б кишені. Бо в нас зовсім немає кишень.

Хіба могла вона встояти?

? Про що ти дізнався / дізналася? Що буде далі?

Аж тепер пан і пані Дарлінги вибігли з дому номер 27.

Вони зупинилися посеред вулиці і задерли голови до вікна дитячої кімнати.

Так, вікно було зачинене, але кімната вся світилася, а найдивовижніше, від чого в них аж серце завмерло, — навпроти віконної штори виднілися три маленькі силуети в нічному вбранні: вони все кружляли і кружляли, але не на підлозі, а під стелею.

І не три силуети, а чотири!

Тремтячими руками батьки відчинили хвіртку, і пан Дарлінг вже збирався рвонутися сходами нагору, але пані Дарлінг жестом попросила його ступати тихо. Вона старалася стишити навіть калатання свого серця.

Чи встигнуть вони добігти до дитячої кімнати вчасно? Коли так — яке це буде щастя для них! І всі ми зітхнемо з легкістю, але тоді не буде про що розповідати. З іншого боку, коли вони не встигнуть, — тоді я урочисто присягаюся, що все врешті-решт обернеться на краще.

Так, вони могли встигнути до своїх діток, якби маленькі зірочки не стежили за ними. Ці зірочки ще раз прочинили вікно і найменшенька гукнула:

— Пітере, рушай!

І Пітер зрозумів, що тепер не можна гаяти ні секунди.

— Летімо! — гучно звелів він і тут же вилетів у ніч, а за ним — Джон, і Майкл, і Венді.

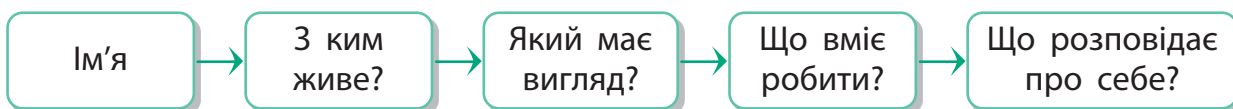
Пан і пані Дарлінги опинилися в кімнаті занадто пізно. Пташенята випурхнули з гнізда.

Переклад Наталі Трохим

Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому?

16 Розкажи про Пітера Пена, спираючись на текст за схемою.

 Чому Пітер Пен не хотів ставати дорослим? Чим дорослі від- різняються від дітей?

Текст для мене

Я хочу / не хочу залиша- тися малим чи малою і не дорослішати, тому що...

Текст для тексту

Прочитай про пригоди Пітера Пена й інших героїв у романі Джеймса Метью Баррі. Які ще романи ти можеш назва- ти? (За потреби використай довідкові джерела.)

Текст для світу

Назви дітей-блогє- рів. Як ти думаєш, чи стали вони вже дорослими, чи залишилися дітьми?

17 Випиши з виділеного в тексті речення всі можливі словосполучення.

18 Завдання на вибір.

1. Обери одне з речень із останнього абзацу тексту, перепиши його в зошит. Установи зв'язки між словами в цьому реченні.

2. Напиши анотацію до роману «Пітер Пен». Опублікуй онлайн (на сайті класу / школи / у власному блозі тощо).

3. Переглянь анімафільм «Нові пригоди Пітера Пена» (режисер Аугусто Зановелло). Запиши в зошит три речення — свої вра- ження про фільм.

РЕЧЕННЯ. ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ Й ЕМОЦІЙНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

У спілкуванні ми використовуємо речення.

Речення — граматично й інтонаційно оформлена за законами мови синтаксична одиниця, що є засобом формування, виражен- ня та повідомлення думки.

В усному мовленні ти відділяєш речення паузами. На письмі ти також відділяєш речення одне від одного. Початок речення записуєш із великої букви, а наприкінці ставиш розділовий знак — крапку, знак запитання, знак оклику чи три крапки.

- 19 Розкажи про види речень за метою висловлювання й емоційним забарвленням. Використовуй таблицю і схему.

РЕЧЕННЯ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ			
	Розповідне	Питальне	Спонукальне
Мета	Щось повідомляєш, описуєш, стверджуєш, заперечуєш	Про щось запитуєш	Висловлюєш спонукування до дії: просиш, закликаєш, наказуєш, бажаєш тощо
Розділові знаки наприкінці	Крапка / знак оклику	Знак питання / знак питання і знак оклику	Крапка / знак оклику
Приклад	<i>Я досягну мети.</i>	<i>Яка твоя мета?</i>	<i>Став цілі та досягай їх!</i>

РЕЧЕННЯ ЗА ЕМОЦІЙНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

Неокличне

- Вимовляєш із нейтральною інтонацією (без емоційного забарвлення)
- Крапка / знак питання
Ти обираєш ціль? Дотримуйся плану.

Окличне

- Вимовляєш із додатковою окличною інтонацією
- Знак оклику / знак питання і знак оклику
Дотримуйся плану! Ти обираєш ціль?!

Якщо розділові знаки в реченні поставлено неправильно або їх пропущено, це **пунктуаційна помилка**.

- 20 Визнач види речень за метою висловлювання й за емоційним забарвленням.

Чи варто читати книжки про фантазію? Звісно, варто! Багато хто вважає, що уявляти щось нереальне шкідливо. Проте я так не думаю. Розвиваймо свою фантазію! Це допомагає в житті. Великі досягнення починаються зі сміливих мрій.

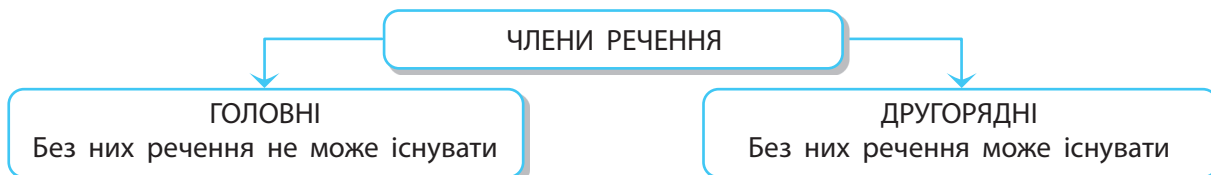
- 21 Склади 4 речення про роман «Пітер Пен»: розповідне неокличне, розповідне окличне, питальне та спонукальне.

ТЕМА 5.2. МРІЮ, ПЛАНУЮ, ДОСЯГАЮ

РЕЧЕННЯ. ГРАМАТИЧНА ОСНОВА РЕЧЕННЯ. ПОВІСТЬ ЯК ЖАНР ЕПОСУ. ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ

1 Прочитай таблицю. Розкажи, які бувають члени речення.

Речення обов'язково має **граматичну основу**, яка зазвичай складається з підмета і присудка. Це головні члени речення, які передають його основну думку.

ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ = ГРАМАТИЧНА ОСНОВА РЕЧЕННЯ	
Підмет	Присудок
Називає особу чи предмет, про які щось стверджується чи заперечується в реченні	Стверджує чи заперечує щось у реченні
Відповідає на питання <i>хто? що?</i>	Відповідає на питання <i>що робить предмет / особа? яким він / вона є? тощо</i>
_____	_____

2 Прочитай. Спиши тільки підмет і присудок із кожного речення.

Усі люди часто мріють. Діти думають про прості або дивовижні речі. Дорослі прагнуть недосяжного. Якщо ти чітко сформулюєш своє бажання, мрія стане метою. Хлопчик мріє про подорож, але зараз учить англійську мову для здійснення мрії.

Зразок. Люди мріють.

Мрія: хочу побачити світ

Мета: до 35 років об'їхати всі країни Європи і пожити в кожній два тижні

ЯК ПЕРЕВІРИТИ, ЧИ ПРАВИЛЬНО ТИ ВИЗНАЧИВ / ВИЗНАЧИЛА ПІДМЕТ?

Порівняй:

= вона *хто? що?*
Подорож відбудеться
наступного місяця.

її *кого? що?*
Подорож заплановано.

- 3 Перепиши в зошит анотацію до повісті Бодо Шефера «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей». Підкресли головні члени речення.

Дванадцятирічна дівчинка Кіра знаходить пораненого пса. Пес говорить! Він відгукується на кличку «Мані» і знає все про гроші. Дуже скоро й Кіра починає прислухатися до порад Мані. Вона вправно планує свої витрати й допомагає із цим іншим.

- 4 Прочитай уривок повісті «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей».

Повість — прозовий твір, який має більший обсяг, ніж оповідання, та менший, ніж роман. Зазвичай у повісті змальовано низку подій із життя головного героя та детально зображено життя другорядних персонажів, які пов'язані з ним.

Бодо Шефер

ПЕС НА ІМ'Я МАНІ, АБО АБЕТКА ГРОШЕЙ

(Уривок, частина 1)

- ? Чи важливі в житті людини гроші? Що б ти робив / робила, якби мав / мала багато грошей?

Повість

Одного дня сталося дещо неймовірно дивне. Я вирішила, побачивши номер телефону в телевізійній рекламі, замовити найновіший CD із записами пісень моєї улюбленої групи.

Та тільки-но хотіла набрати номер, як почула голос: «Кіро, спершу подумай, чи й справді можеш дозволити собі цей диск!»

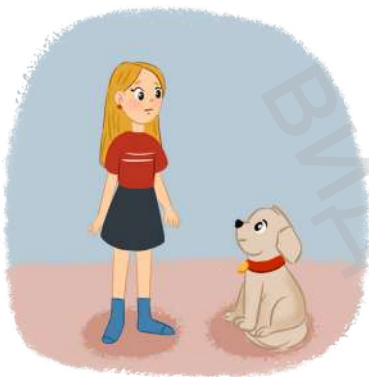
Я злякано роззирнулася по кімнаті: двері зачинені, я сама в кімнаті, тобто поряд жодної людини, та ще, ясна річ, Мані. Може, причулося? Я знову підняла слухавку, яку з переляку поклала на місце, однак не встигла набрати номер, як знову почула:

— Кіро, якщо купиш CD, то витратиш майже всі кишенькові гроші, виділені на цей місяць...

Мані стояв переді мною, ледь схиливши набік голову. Голос, здавалося, належав йому. Але ж цього не може бути! Мене вкинуло спершу в гарячий, а потім у холодний піт.

«Собаки не вміють розмовляти, навіть такі розумні, як Мані», — подумала я.

— Колись давно всі собаки вміли говорити, але не так, як люди, однак згодом цей талант у них майже пропав, — Мані глянув на мене. — Я ж його не втратив...

Якось по телевізору я бачила верблюда, який умів розмовляти, але ж то було кіно. А тут не кіно — дійсність! Раптом мені спало на думку, що, можливо, усе це мені сниться. Я ущипнула себе за руку. Ой! Боляче! Отже, я не сплю.

Мані не зводив із мене очей.

— Може, поспілкуємося, — знову сказав голос, — чи ти й далі щипатимеш себе?

Не знаю, як це пояснити, але раптом те, що Мані розмовляє, видалося мені цілком звичним і нормальним, наче ми вже роками ведемо балачки. Ось тільки розмовляв Мані досить-таки кумедно: він зовсім не розтуляв писка...

— Ми, собаки, можемо спілкуватися на вищому рівні, ніж люди. Щоб донести інформацію, ми просто посилаємо думки у мозок інших, — пояснив Мані. — Тому я також знаю, про що ти думаєш.

Ось тепер я по-справжньому злякалася.

— Хочеш сказати, що читаєш усі мої думки? — запитала я і швиденько пригадала, про що ж, власне, щойно думала.

Мані урвав мої міркування.

— Звісно, я знаю, про що ти думаєш. Дві близькі істоти завжди можуть знати думки одна одної, до певної, щоправда, межі. Тому я знаю, як тебе засмучують фінансові проблеми батьків. А ще я бачу, що ти починаєш робити ті самі помилки, що й вони. Те, чи вміє людина обходитися з грошима, з'ясовується в дуже ранньому віці. Правду кажучи, мені не слід було б розмовляти з тобою. Якби науковці довідалися про це, вони б негайно запроторили мене до клітки, щоб піддати розмаїтим тестам. Тому я ніколи нікому не розповідав про свої здібності. Але задля тебе я готовий зробити виняток, бо ти врятувала мені життя, ризикуючи власним. Та ніхто не сміє довідатися про нашу таємницю.

Мені кортіло засипати Мані запитаннями: звідки він узявся, ким є його попередній власник, хто його поранив... Але пес не дав і слова мовити.

— Те, що ми маємо можливість спілкуватися, — великий дарунок... Згодом ти ліпше це збагнеш. Тож не будемо гаяти часу на порожні теревені. Пропоную вести наші розмови лише на тему грошей. Не хочу зайве ризикувати...

«Але є теми, які більше цікавлять мене», — подумала я. До того ж мама часто казала, що гроші — не найважливіше в житті.

— Я теж так вважаю, — відразу відгукнувся на мої думки Мані. — Однак гроші мають надзвичайно велику вагу, якщо їх бракує на кожному кроці. Згадай, як ми обоє тонули в річці. Рятуватися треба було будь-якою ціною, усе інше ж — другорядне. Щось схоже відбувається з твоїми батьками. Їхнє фінансове становище таке погане, що вони тільки про нього й говорять поміж собою — образно кажучи, тонуть у ріці безвиході. Я ж хочу допомогти тобі не потрапити в таку ситуацію, поведись інакше. Якщо захочеш, я покажу, як гроші можуть стати чудовою силою у твоєму житті.

Переклад Наталі Іваничук

? Про що ти дізнався / дізналася? Як ти гадаєш, що буде далі?

5 Розглянь схему досягнення мети. Склади і запиши на основі матеріалу зі схеми речення. Визнач головні члени речення.

5. Відсвяткуй

Коли досягнеш мети, не забудь відсвяткувати! Це допоможе на шляху до подальшої мети: зміцнить намір, додасть упевненості.

4. Дотримуйся плану

Можна намалювати ланцюжок за кількістю кроків і зафарбовувати кожен крок, коли його виконано.

2. Сформулюй ціль за SMART

Вона має бути:

- конкретною;
- вимірюваною;
- досяжною;
- актуальною;
- своєчасною.

SMART

3. Склади покроковий план

Які кроки треба зробити? Запиши їх і поміркуй: може, ці кроки варто розділити на ще дрібніші?

1. Обери ціль

Тобі допоможуть мрії, які ти записав / записала в блокнот або на дошку прагнень.

РЕЧЕННЯ. ПУНКТУАЦІЯ. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

Розділ науки про мову, що вивчає правила вживання розділових знаків, має назву **пунктуація**.

Розділові знаки можуть стояти не лише наприкінці, а й усередині речень. **Запам'ятай!** Усередині речення між підметом і присудком може стояти тире. В усному мовленні на місці тире роблять вичікувальну паузу, а наступні слова вимовляють підвищеним тоном.

Обов'язково потрібно ставити тире між підметом і присудком, якщо до складу присудка входять слова **це (оце), то (ото), ось, значить**. *Наприклад:*

Мрія — це завжди виклик.

Ретельне планування — то передумова успіху.

Віра в себе — ось справжнє мистецтво.

Досягати запланованого — значить не здаватися.

- 6** Перепиши текст, устав пропущені букви, підкресли всі члени речення, постав тире між підметом і присудком там, де це потрібно.

Зв..чайний зошит, блокнот, фліпчарт, в..ликий аркуш ватману, стік..ри на холодильник або справжня карта бажань ось що допоможе творчо реалізувати всі свої плани. Обмірковування відпочинку і розповідь про плани на свята та дні народжен..я рідних це початок виробл..ння відповідної звички. Пер..творіть його на захопл..вий процес!

- 7** Прочитай продовження повісті.

Бодо Шефер

ПЕС НА ІМ'Я МАНІ, АБО АБЕТКА ГРОШЕЙ

(Уривок, частина 2)

Про фінанси я ще ніколи серйозно не замислювалася. Звичайно, мені хотілося, щоб батьки заробляли більше... А ще я трохи сумнівалася, чи може пес бути найкращим фінансовим консультантом.

— Час покаже, — знову урвав мої роздуми Мані; здавалося, він навіть дещо поблажливо усміхнувся. — Однак за однієї умови: я зможу тобі допомогти, якщо ти сама по-справжньому цього захочеш. Я пропоную тобі час від часу робити деякі нотатки. Скажімо, до завтрашнього ранку напиши десять причин, чому ти хочеш стати заможною. А о шістнадцятій годині підемо на прогулянку до лісу.

Я вважала себе ще надто юною, щоб вивчати складну фінансову науку, та й на прикладі батьків бачила, що гроші нічого приємного із собою не несуть. Мані, ясна річ, прочитав мої думки і цього разу.

— Твоїм батькам ведеться несолодко, — почула я його голос, — бо вони, коли ще були у твоєму віці, не навчилися ними користуватися. Китайська мудрість каже: «Роби великі справи, коли вони ще є малими, бо все велике починається з малого». З грошима не все так просто, з ними пов'язані свої таємниці й закономірності, які я й хочу тобі розтлумачити. Тож неодмінно знайди десять причин, а до того часу ми не розмовлятимемо.

Решту дня я провела в глибоких роздумах. Було про що подумати... У кожному разі я твердо вирішила нікому не розповідати про своє відкриття.

Отож треба було знайти десять причин, чому я хочу стати заможною. А це не так легко, бо, щоб здійснилася більшість моїх бажань, надто багато грошей не треба.

За три години я склала ось такий список:

1. Гірський велосипед із 18-ма передачами.
2. Я могла б накупити стільки музичних дисків, скільки б душа забажала.
3. Я змогла б купити собі кросівки, до яких уже давно приглядалася.
4. Я могла б довше вести телефонні розмови з моєю найліпшою товаришкою, котра мешкає за двісті кілометрів від мене.
5. Улітку я могла б за навчальною програмою обміну поїхати до США. Це поліщило б мої знання з англійської...
6. Я могла б потішити своїх батьків, подарувати їм гроші й допомогти позбутися їхніх боргів.
7. Запросити родину на святкову вечерю до італійського ресторану.
8. Допомогти дітям, яким живеться не так добре, як мені.
9. Чорні модельні джинси.
10. Комп'ютер.

Упоравшись зі списком, я подумала, що таки варто прагнути до «заможності». Заможні люди можуть, без сумніву, купити всі перелічені речі та ще й зробити безліч цікавих справ. Я й незчулася, як наблизилася четверта година по обіді. Скоро я довідаюся, як стати заможною...

Які проблеми порушено в тексті?

Як ти вважаєш: чи добрий список причин хотіти бути заможною уклала Кіра? Чому ти так гадаєш?

8

Уклади власний список із 10 причин, чому ти можеш хотіти стати надзвичайно заможним / заможною. Запиши його в зошит.

9

Обери речення з тексту, перепиши його в зошит і підкресли в ньому головні члени речення.

10

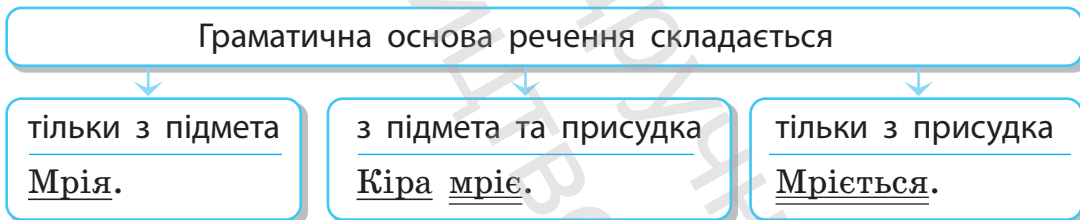
Склади 3 речення за змістом тексту. Запиши їх у зошит. Між підметом і присудком у твоїх реченнях має стояти тире.

Зразок. Уміти використовувати гроші з розумом — ось чого варто навчитися.

РЕЧЕННЯ З ОДИМ ГОЛОВНИМ ЧЛЕНОМ. ПОВІСТЬ

11

Розкажи про те, якою може бути граматична основа речення, використовуючи схему.

12

Запиши 6 речень про гроші. Речення мають складатися з:

підмета та присудка	двох підметів і присудка	підмета і двох присудків	двох підметів і двох присудків	тільки з підмета	тільки з присудка
---------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------------	------------------	-------------------

Підкресли в реченнях підмети та присудки.

13

Склади речення за схемами:

- 1) _____, але _____.
- 2) _____.
- 3) _____ — _____.
- 4) _____ й _____.

14 Прочитай продовження повісті, даючи відповіді на запитання.

Бодо Шефер

ПЕС НА ІМ'Я МАНІ, АБО АБЕТКА ГРОШЕЙ

(Уривок, частина 3)

? Про що ти дізнався / дізналася, читаючи попередній уривок? Як гадаєш, що буде далі?

Мані важко вдавалося сконцентруватися на домашніх завданнях. Коли годинник показав четверту, я прожогом кинулася в сад. Білий лабрадор уже чекав на мене. Я швиденько взяла його на поводок і подалася на прогулянку до лісу.

Я дуже хвилювалася. Сподіваюся, Мані ще не розучився розмовляти... Ніколи ж бо не знаєш напевно, чого чекати; я ж мала стільки запитань... Та вчасно згадала про його вимогу говорити лише про гроші, тож налаштувалася чекати.

Мані звів на мене очі.

— Чи ти вже вирішила, Кіро, задля чого тобі варто ставати заможною?

— Ясна річ, — поквапилася я запевнити друга й витягнула з кишені списаний аркуш паперу.

— Прочитай уголок, — звелів пес.

Я зачитала йому свої десять пунктів.

— І що з переліченого здається тобі найважливішим? — поцікавився Мані.

— Усе...

— Охоче вірю, і все ж прошу тебе ще раз передивитися список й обвести кружальцем три найважливіші, на твою думку, пункти.

Я ще раз уважно перечитала кожний рядок. Дуже важко було зробити вибір, та, зрештою, я впоралася із цим завданням:

1. Полетіти наступного літа за програмою обміну до США.

2. Комп'ютер, бажано ноутбук.

3. Допомогти батькам розрахуватися з боргами.

— Дуже добрий вибір! — захоплено вигукнув Мані. — Вітаю!

? Чому, на твою думку, Мані схвалив вибір Кіри?

Я запишалася від похвали, однак не цілком розуміла сенс цього завдання.

Мані, відразу прочитав мої думки, і відповідь не забарилася:

— Більшість людей самі до пуття не знають, чого хочуть. Знають лише те, що прагнуть більшого. Уяви собі, наче життя — це величезний торговий дім «Товари поштою». Якщо ти напишеш

їм, що хочеш одержати більше, — скоріш за все не одержиш нічого; і якщо попросиш вислати щось гарненьке, теж нічого не одержиш... Отак і з нашими бажаннями. Ми повинні чітко знати, чого хочемо.

— І це спрацює? — засумнівалась я.

Мані серйозно глянув на мене.

— Якщо ти заздалегідь сумніватимешся в успіху, то ні. Три речі допоможуть тобі змінити ставлення до справи. По-перше, раджу взяти порожній фотоальбом і зробити з нього альбом бажань. Розшукай картинки, на яких зображено те, що ти хотіла б мати, і наклеї їх до альбому. Ми ж бо думаємо образами, картинками.

— Картинками? — перепитала я.

— Ти ж не складаєш свої думки по літерах... Скажімо, коли ти думаєш про Каліфорнію, що ти бачиш перед собою — слово КАЛІФОРНІЯ чи конкретні образи?

Мані, звісно, мав рацію. Я відразу уявила собі Діснейленд, Сан-Франциско, Голлівуд і таке інше.

— Де ж я знайду такі картинки?

Мані дивно глянув на мене і так смішно настовбурчив хутро над очима, ніби хотів із мене поглузувати.

— Гарзд, — поквапилася сказати я. — Картинку ноутбука я візьму з рекламного проспекту, а фото Америки роздобуду, скажімо, в офісі фірми, яка організовує обміни.

Відповідь Мані не забарилася:

— Усе добре... Ніколи нічого не ускладнюй! Більшість людей ні на що не може відважитися лише тому, що не до кінця розуміє суть справи. Набагато мудріше діяти просто.

? Що означає фраза «Набагато мудріше діяти просто»? Чому важливо діяти, а не лише мріяти?

— Згода. Я спробую, — пообіцяла я.

Голос Мані урвав хід моїх думок:

— Не пробувати, а діяти! У голові того, хто робить пробні кроки, підсвідомо закладено сумнів: може, у нього нічого не вийде, своєрідний поспішний висновок, вибачення за можливу невдачу. Жодних спроб! Або ти щось робиш, або ж ні!

Я згадала, що лабрадор казав про три речі, які допоможуть мені повірити у здійсненність моїх бажань. Перша — альбом бажань. А які інші дві?

— По-друге, — одразу відгукнувся пес, — ти повинна щодня по кілька разів заглядати до альбому й уявляти, ніби ти вже щаслива власниця

ноутбука, перебуваєш в Америці, а твій тато сяє від щастя, бо розквитався з усіма боргами.

— Це ж як мрії, — здивовано зауважила я. — Мама завжди каже, щоб я не мріяла наяву.

Мані мав янгольське терпіння.

— Це має назву «візуалізація». Усі люди, які щось здобули в житті, починали з мрій, раз у раз уявляючи, як то буде, коли вони врешті досягнуть мети. Звичайно, не можна обмежуватися лише мріями. Імовірно, твоя мама саме це й мала на увазі.

Уся розмова видавалася мені трохи кумедною, я зовсім інакше уявляла собі першу лекцію про гроші.

— Ми вчимося, — негайно відреагував на мої думки Мані. — Пізнаємо нові ідеї, новий спосіб мислення — яким чином мислиш, таким буде і результат. А що багато з того, що я тобі ще скажу, виявиться новим для тебе, я хотів би запропонувати таке: ніколи не приймай рішення, не спробувавши спершу щось зробити. Без візуалізації ще ніхто не досягнув мети. Те, на чому ми концентруємося в житті, має тенденцію до зростання. Більшість людей зосереджується не на тих речах, які хотілось би мати, а навпаки...

Мимоволі я згадала тітку Христель. Їй постійно здавалося, ніби на неї забагато звалилося, і вона не дасть собі з тим раду; ніби будь-яка дрібниця загрожує її існуванню. А ще мені спав на думку тато. Він концентрувався на важкій ситуації, у яку ми потрапили, і, здавалося, через те наша ситуація лише погіршувалася.

— А по-трете, ти повинна завести собі касетку бажань, — пояснював Мані.

— Касетку бажань? — перепитала я без жодного ентузіазму.

Мані засміявся.

— Так, бо без грошей не бачити тобі Каліфорнії. Найкращий спосіб назбирати грошей — вдатися до трюку з касетками бажань. Береш звичайну касетку і перетворюєш її на скарбничку. Надписуєш на ній своє омріяне бажання. Для кожної мрії — окрема касетка. Як тільки касетка готова, кладеш до неї всі гроші, які можеш заощадити.

У моїй голові миттю закрутився вихор розмаїтих застережень. Доведеться завести кілька касеток, і навіть якщо я кластиму до кожної лише по одній марці, назбираються гроші не раніш, як до мого двадцятиріччя. До того ж я позбавлю себе коштів для вдоволення інших своїх бажань... Мані спокійно дивився на мене.

— Ти зауважила, що першою твоєю думкою є: «задумане зробити неможливо»?

— Можливо, інколи... — буркнула я. — Може, ліпше подумати нам удвох, як би то одержувати більше кишенькових. Якби я мала удвічі більше грошень, ніж зараз, усе було б просто супер!

Голос Мані став суворішим:

— Не повіриш, Кіро, та навіть якби твої кишенькові гроші подесятерилися, проблем не зменшиться, скоріш, навпаки. Зі зростанням надходжень неодмінно зростають і видатки.

Як на мене, Мані надто вже перебільшував. З купою грошей у кишені я, без сумніву, жила б наче в раю.

Та Мані не поступався.

— Кількість грошей не є вирішальною. Набагато важливіше те, як ми з ними обходимося. Спершу треба навчитися поводження з грошима, які маємо, лише тоді вони почнуть працювати на нас. Детальніше я розповім тобі про цей механізм наступними днями.

? Чи погоджуєшся ти з думкою про те, що вирішальною є не кількість грошей, а вміння поводитися з ними? Чому?

— Повернімося до касеток бажань. Що скажеш на те, щоб почати негайно?

— Але з такою кількістю касеток я втрачу контроль за ними, — спробувала заперечити я.

— Тому я й порадив тобі зі списку вибрати найважливіші пункти.

Я знову зазирнула до списку. І справді: найважливішими виявилися подорож до США, ноутбук і фінансова допомога батькам.

Для здійснення перших двох мрій я цілком могла завести касетки, а от щодо погашення боргів моїх батьків — справа здавалася мені безнадійною.

— Твоя правда, — погодився Мані, прочитавши мої думки. — За кілька днів поговоримо про фінансові проблеми твоїх батьків. Там усе набагато простіше, ніж ти собі, можливо, гадаєш. Отож тобі потрібні лише дві касетки. Берися до справи!

— Окей, я спро... ой, я хотіла сказати, що зроблю, як ти кажеш, — пообіцяла я.

— Починай діяти, — звелів Мані.

— ЯК? — здивувалася я. — Просто зараз?

Лабрадор мовчки кивнув.

Переклад Наталі Іванчук

15 **Діаграма Венна.** Порівняй характерні особливості повісті та роману.

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. РЕЧЕННЯ ПОШИРЕНІ ТА НЕПОШИРЕНІ. ПРОБЛЕМИ В ТЕКСТІ. ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ

- 16** Перепиши, уставляючи потрібні букви (де потрібно). Підкресли підмети й присудки.

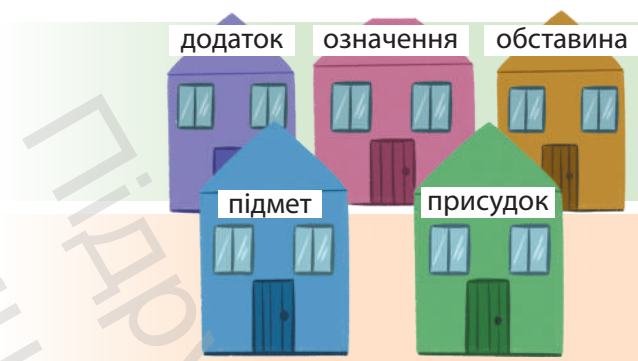
Одного дня я прокинулася рано. Чес..но кажучи, не хотілося йти (у/в) школу... У мене було пристрас..не бажання л..жати в ліж..чку (і/й) мріяти про рідкіс..ні пригоди. Так соло(т/д)ко мріялося! Я повагалася, пош..потіла собі щось під носа, шіс..надцять разів повернулася з боку на бік. Піду в школу!

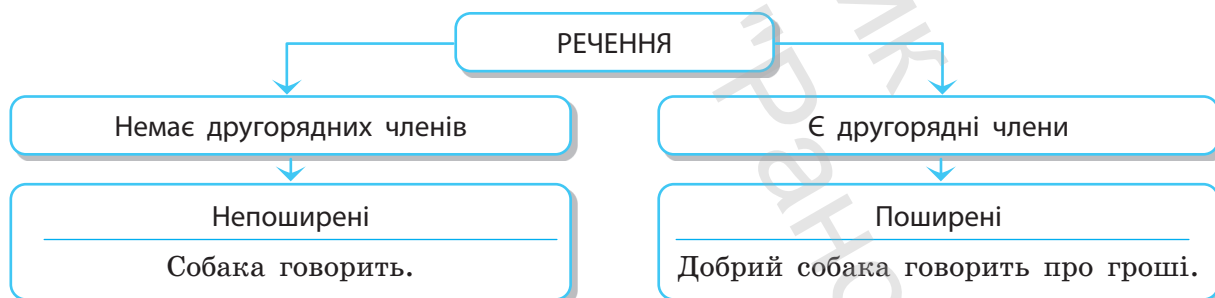
У реченні є головні члени, які виражають головну думку, і другорядні, які містять неосновну (додаткову) інформацію.

Другорядні члени речення (містять додаткову інформацію — інформацію «другого ряду»)

Головні члени речення (містять головну інформацію)

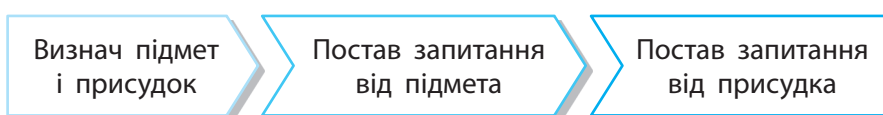

- 17** Порівняй два речення. У якому є тільки підмет і присудок, а в якому — ще й другорядні члени речення? Яку додаткову інформацію ти дізнався / дізналася з речень із другорядними членами?

- 18** Установи зв'язок між словами в реченні. Використовуй схему.

План дій лежав на столі.

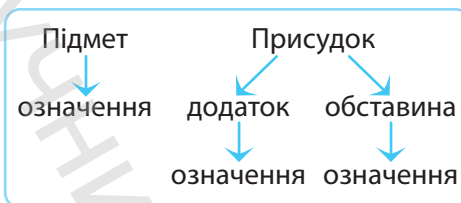

Другорядні члени речення (додаток, означення, обставина) пояснюють підмет і присудок й одне одного.

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ			
	Додáток	Ознáчення	Обстáвина
значення	Означає предмет (об'єкт) дії	Називає ознаку предмета або його належність	Указує на місце, час, спосіб, мету, умову, причину дії
відповідає на питання	непрямих відмінків іменника: кого? чого?; кому? чому?; кого? що?; ким? чим?; на кому? на чому?	який? чий? котрий? (у всіх відмінках, родах і числах)	де? куди? звідки? коли? відколи? доки? як? яким способом? наскільки? чому? навіщо? за якої умови? усупереч чому? незважаючи на що? й подібні.
Графічне позначення	-----	~~~~~	-----
Приклад	Діти <u>пишуть</u> (що?) <u>план</u> .	<u>Веселі</u> (які?) діти <u>пишуть</u> .	Діти <u>пишуть</u> (де?) <u>у школі</u> .

Слова в реченні об'єднуються в групи. Підмет разом із залежними другорядними членами утворює групу підмета, а присудок разом із залежними другорядними членами — групу присудка.

19 Прочитай продовження повісті Бодо Шефера.

Бодо Шефер

ПЕС НА ІМ'Я МАНІ, АБО АБЕТКА ГРОШЕЙ

(Уривок, частина 4)

Що було робити? Я заплющила очі й спочатку уявила, як виконуватиму домашні завдання на власному комп'ютері. Вони матимуть охайніший вигляд, і я набагато легше зможу виправляти помилки. Оцінки, зрозуміло, також стануть ліпшими. До того ж я зможу завантажити до ноутбука найприкольніші відеозабавки...

Потім я уявила Сан-Франциско, як мешкати три тижні в гарній, милій родині, як у мене з'явиться приємна подруга, з якою ми чудово проведемо час — ще ніколи й ні з ким я не знаходила такого порозуміння, як із нею... Я багато чого змогла б навчитися, бо ж там усе таке інакше...

Поміж яскравими картинками Америки я уявила собі ще й тата, як він відпроваджує мене в аеропорт, анітрохи не стривожений, без жодних боргів за плечима. Боже, який він щасливий! І мені так затишно на серці, бо тепер тато в чудовому гуморі. Навіть пісеньку якусь насвистував. Ліпше б того не робив, бо він зовсім не має слуху. Але мені до душі, що він такий веселий.

Через якийсь час я розплющила очі.

— То як тобі було? — поцікавився Мані.

— Дуже приємно, мені сподобалося, — відрапортувала я. — Та я однаково не розумію, як це допоможе мені розбагатіти...

— Розуміти необов'язково. Досить лише знати, що воно неодмінно спрацює. Чесно кажучи, я і сам не знаю, як це пояснити. Одна мудра чайка якось сказала: «Перш ніж злітати, мусиш знати, що знову сядеш на землю...». Треба уявляти собі так, наче твої мрії вже здійснилися, тоді з невиразного бажання виросте потреба. Мрія полетіти до Сан-Франциско набиратиме щораз виразніших обрисів. Що частіше ти малюватимеш її в уяві, то міцнішим ставатиме бажання. Потім почнеш вишукувати можливості, щоб його здійснити. А можливостей, Кіро, знайдеться чимало. Але побачиш їх, лише якщо шукатимеш, а шукатимеш, якщо бажання переросте в потребу. А потреба народиться з візуалізації...

— Мабуть, ти маєш рацію, — задумливо мовила я. — Я ніколи серйозно не сприймала можливість подорожі до Америки. Якось обережно запитала маму, та вона відразу сказала, що про це годі й думати. То я й покинула мріяти. А тепер захотіла туди ще більше... Мані вдоволено загарчав.

— Я заслужив, власне кажучи, на смачненьке собаче печиво. Ходімо додому, уже досить пізно.

Мані мав рацію, наближався час вечеряти, тож ми побігли додому. За столом я була геть неуважною, відповідала не до ладу, та і їсти не хотілося.

— Щось трапилося, Кіро? — стурбовано запитала мама.

Я тільки зітхнула. Розповідати ж нічого не можна, а ще стільки всього треба обдумати, знайти відповіді на стільки запитань. Нарешті вечеря скінчилася, можна було втекти до своєї кімнати. Я відразу взялася до роботи. Мені потрібний фотоальбом. Я знайшла старий поетичний альбом, підійде і такий...

Тепер треба наклеїти картинку ноутбука та каліфорнійські пейзажі. Але мене спіткало розчарування: я не мала ні світлин, ані проспектів — нічогісінько. Довелося визнати, що я й справді не сприймала серйозно свої бажання та мрії, тож вирішила вже завтра роздобути все необхідне. Цього вечора я могла хіба відповідно обладнати касетки.

Мені пощастило знайти коробку з-під цукерок. Фломастером я написала «НОУТБУК» і заліпила коробку клейкою стрічкою. Щойно роздобуду якесь гарне зображення ноутбука, відразу ж наклею згори.

Ідея мені сподобалася. Потім я взяла якусь татову скриньку й написала на ній «САН-ФРАНЦИСКО».

Що ж, касетки вже маю... Але що туди класти? Батьки видавали мені на кишенькові витрати 12 € на місяць, їх саме вистачало на один CD. Я замислилася. Якщо, скажімо, класти по 3 € до кожної касетки, на CD грошей уже не залишиться. Як важко прийняти рішення! Усе зваживши, я подумала, що, отак заощаджуючи, зможу за якийсь час купити собі відразу кілька дисків або досягти важливої мети. Таки, мабуть, ліпше купувати собі CD щодругий або щотретій місяць. Так я зможу відкласти половину кишенькових грошей. Ідея все більше припадала мені до вподоби. Отож я поклала по 3 € до кожної касетки і запишалася сама собою, замилувано оглядаючи їх. Нараз я відчула впевненість, що все задумане здійсниться.

Я лягла в ліжку. Якою ж схвильованою я була! Чого тільки нині не навчилася! І якого сенсу враз набуло моє життя! Такого надзвичайного пса, як мій лабрадор, не має ніхто на світі! Нарешті я заснула, мені снився Мані, Америка й ноутбуки.

Переклад Наталі Іваничук

Текст для мене

Із власного списку десяти причин, чому ти можеш хотіти стати заможним / заможною, обері три, на твою думку, найважливіші. Як можна досягти цих цілей?

Текст для тексту

Чи траплялося тобі читати про роль грошей у житті людини? У яких текстах?

Текст для світу

Як можна навчитися фінансової грамотності?

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. ЛИСТ

- 1 Напиши листа другові / подрузі / собі (у майбутнє), використовуючи інструкцію. У листі запропонуй поради щодо того, як потрібно поводитися з грошима.

ЯК НАПИСАТИ ЛИСТ

1. Вкажи, до кого ти звертаєшся. Не забудь іменники у звертанні поставити в кличний відмінок. *Наприклад:* Любий друже! Дорога подруго! Рідні мої батьки!
  2. Напиши щось для вступу. *Наприклад:* Ми так давно не бачилися, вирішив / вирішила тобі написати... Отримав / отримала від тебе лист... Пишу, бо хочу тобі розповісти цікаву історію...
  3. Повідом новини чи розкажи історію. Нещодавно зі мною трапилось... Я почувався / почувалася... Думаю, що...
  4. Попрощайся, передай вітання, попроси написати тобі відповідь. *Наприклад:* До зустрічі... З нетерпінням чекатиму твоєї відповіді... Передавай вітання...
  5. Підпиши листа. *Наприклад:* Твій друг... Твоя подруга... Міцно обіймаю...
- 2 Напиши електронний лист. Порівняй обидва способи написання листів. Що в них спільного? Чим вони відрізняються? Опиши ситуації, за яких краще використовувати паперовий лист, а за яких — електронний.

ТЕМА 5.3. НАДИХАЮ

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. ОЗНАЧЕННЯ. ПРОБЛЕМИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

- 1 Поясни лексичне значення слів: *означати, ознака, означення.*
- 2 Прочитай речення. Спиши. Підкресли підмет і присудок. Постав питання до другорядного члена речення.

Настала зима. Настала морозна зима. Настала третя зима. Настала бабусина зима. Настала моя зима.

Зразок. Настала ^{числ.}третя ^{котра?}зима.

- Як змінюються речення, коли до них додати означення?

Яка?
Чия?
Котра?

- ☑ Над означенням напиши, якою частиною мови його виражено.

ОЗНАЧЕННЯ		
<i>Який?</i>	<i>Чий?</i>	<i>Котрий?</i>
зелений	мій	п'ятий
прикметник	займенник	числівник

- 3 Доповни речення означеннями.

Сяє (*яке?*)... сонце.

- 4 Спиши речення, додаючи різні означення.

Я готуюся до новорічного / благодійного / яскравого ярмарку.

- 5 Прочитай текст, дай відповіді на запитання.

Наталка Малетич

ЩОДЕННИК ЕЛЬФА

(Уривок, частина 1)

Оповідання

- ? З якою метою проводять благодійні ярмарки?

У нашому мистецькому ліцеї має відбутися передноворічний ярмарок. Справжнісінький ярмарок для батьків і вчителів, які могли б купити наші роботи hand made: іграшки, картини, листівки, оригамі, квіти з бісеру, біжутерію з пластику та інші дрібнички. За отримані гроші ми хотіли влаштувати новорічний карнавал. Учителька живопису і водночас наша класна керівниця Ганна Павлівна пообіцяла оцінити наші вироби на уроці, тож сьогодні всі, хто встиг, принесли свої роботи.

Мені дуже кортіло показати Інні, моїй подрузі, листівку, виготовлену у техніці квілінг, над якою вчора я просиділа аж до полуночі. Але вчителька попросила всіх не хвалитися роботами аж до уроку, аби зберегти інтригу і визначити три «найдорожчі» роботи за гучністю наших оплесків. Похвалитися хотілось не тільки мені — майже всі дівчата і дехто з хлопців розповідали, що вони виготовили. Мовчала тільки Валерія, хоч і прислухалась до наших балачок.

Нарешті розпочався урок живопису (здається, досі ми ніколи не чекали його так нетерпляче) і Ганна Павлівна запропонувала всім по черзі демонструвати класові свої роботи. Першим вийшов до дошки Павло, і, мов справжній художник, стягнув атласне полотно зі своєї картини. Клас ухнув — і було чого: ми побачили гарно оформлений у паспарту морський пейзаж із вітрильником. Усім умить захотілося опинитися в літі і в теплих бірюзових хвилях. Ми гучно зааплодували, аж виляски пішли, а Павло награно вклонився нам, приклавши руку до серця. Ми розсміялися, тож учительці довелося зігнати хлопця зі «сцени», оцінивши його роботу в сто гривень.

Наступною показала своє творіння Марта — вона сплела гачком з десятків чудових ажурних сріблених сніжинок, які могли б прикрасити будь-яку ялинку. Ми знову заплескали, хоч цього разу тихше, певно тому, що хлопці гучніше аплодували Павлові. Усі погодилися, що за кожну Мартину сніжинку можна віддати десять гривень. Далі Інна поруч зі мною зашелестіла пакунком і обіруч піднесла вгору, на огляд усьому класові, кумедного сніговичка — пошитого з білосніжного флісу й наповненого синтепоном. Ще Інна сплела йому строкатого шалика й шапочку з помпоном. Його очі-гудзики дивилися на клас трохи витрішкувато, можливо, він здивувався, дізнавшись свою ціну — двадцять гривень.

Раптом на середину класу вийшла Валерія і продемонструвала всім нашим... мою листівку!!!

Мої руки, підняті для оплесків, застигли в повітрі. Сумнівів бути не могло — над цією ялинкою з кольоровими скрученими кулями я довго мордувалася — мені не з першого разу вдалося зробити все майже досконало рівним. Але... як листівка опинилася у Валерії? Я зазирнула у свою папку — листівки там не було. Кров гупала мені у скронях, і до мене ледве долинули слова учительки:

— То скільки ми можемо отримати на ярмарку за листівку Валерії?

Клас загудів, обговорюючи вартість, а я піднесла руку.

— Так, Зоряно, яку б ціну ти назвала? — перепитала мене Ганна Павлівна.

— Ніяку... Я... Це моя листівка, — випалила я, і в класі вмить стало тихо, хоч мак сій (так любить казати мій дідусь).

Усі спершу витріщилися на мене, а тоді — на Валерію, яка вмить почервоніла, як її светр, однак заперечила, що робота — її. Однокласники поглядали то на мене, то на неї: усім кортіло знати, хто з нас обманює.

— То хто з вас виготовив цю листівку? — запитала наша керівничка з притиском.

І тоді я згадала, що вчора зробила кілька кадрів на мобільний, щоб мати на згадку, коли віддам роботу на ярмарок. Я підійшла до вчительки і показала їй свої фото.

— Ти це якось поясниш, Валеріє? — вчителька дивилася на нашу худеньку біляву однокласницю поверх окулярів, а класом тим часом пронісся багатоголосий шепіт «вкрала»...

— Ні, я... я знайшла її. Я не крапа, — розплакалась Валерія і, кинувши листівку на вчительчин стіл, вибігла з класу.

— Може, листівка і випала з папки, але це ще не підстава її привласнювати, — озвалась я обурено.

— Твори мистецтва часто крадуть, — весело зауважив Павло. — Це означає, що вони мають вартість. Значить, і Зорянина листівка дорога.

Усі заплескали і загукали, що мою листівку можна продати за двадцять п'ять гривень. Вчителька погодилась, але впадало у вічі, що її настрої де й подівся. До кінця уроку вона поглядала не стільки на наші роботи, скільки на двері, однак Валерія так і не зважилась увійти до класу, аж поки не пролунав дзвоник і вчителька пішла в 7-В.

Похнюпившись, Валерія сіла на своє місце і так просиділа до кінця уроків. На останній перерві вона прислала мені есемеску: «Я СПРАВДІ знайшла листівку в коридорі». «Не треба було привласнювати і хвалитися, що вона твоя, НЕ ТИ ЇЇ РОБИЛА!!!» — відписала я, обурено зиркаючи на неї через плече.

Після уроків ми залишились, щоб вирішити, як найкраще організувати ярмарок у шкільному вестибюлі. Валерія, яку ніхто

не кликав на нашу нараду, сумно опутивши голову, подалася геть. Вона несла свій наплічник так, ніби він був напхом напханий цеглинами. Тієї миті мені стало її шкода, хоч я і гнівалась на неї.

— Оголосімо їй бойкот усім класом, — запропонував Павло, як тільки двері за Валерією зачинились.

— На скільки часу? — поцікавилась Ганя, яка завжди любила обстоювати справедливість.

— Та поки не вибачиться перед Зоряною.

— Але вона моя подруга, як я можу з нею не розмовляти? — заступилася за Валерію Віта, яка чулася ні в сих ні в тих.

Вона рада була б і побігти за Валерією, та водночас не хотіла пропустити нашої наради.

— Ми й тобі бойкот оголосимо, — засміявся Мирко, а Віта закопилила губи і відвернулася до вікна.

— Та не сваріться ви, краще придумаймо, як привернути увагу батьків і вчителів до наших робіт. Якщо ми їх не продамо — карнавалу не буде, ви ж чули, що казала завучка, — нагадала всім Інна.

— Я одягнуся динозавром і всіх лякатиму — вони бігтимуть просто до наших стендів і все підряд купуватимуть, — знову приколосся Мирко.

— Ти, Миросику, і так динозавр, — не стрималась від іронічної шпильки Марта. — І навіть перевдягатись не треба, усі від тебе і без цього повтікають.

Марта натякала на Миркову розхлябаність і неохайність: він не завжди приходив до школи причесаний, взуття чистив хіба на Різдво й Великдень, а на його сорочках часто бракувало ґудзиків.

Врешті вирішили, що Марта і Ганя переберуться ангелами і впродовж трьох днів на перервах, а також перед уроками і після них запрошуватимуть батьків і вчителів на ярмарок, пригощаючи кожного, хто зголоситься щось купити, цукерками.

? Про що ти дізнався / дізналася? Що може бути далі?

Текст для мене

Чи хотів би / хотіла б ти взяти участь у благодійному ярмарку? Чому?

Текст для тексту

Які ще оповідання ти читав / читала? Укажи автора / авторку, назву твору доведи, що цей текст — оповідання.

Текст для світу

Чи знаєш ти людей, які потребують допомоги? Як ти можеш допомогти їм?

- 6 Прочитай текст новини. Випиши всі означення разом зі словами, від яких можна поставити до них запитання. Над означеннями напиши, якою частиною мови вони є.

Зразок. У школі (якій?) ^{займ.} нашій.

У нашій школі відбудеться благодійний ярмарок. П'ятикласники разом із учителькою історії збиратимуть гроші для хворих дітей. Другою ідеєю була допомога бездомним тваринам. Старшокласники й старшокласниці планують організувати веселий відпочинок для літніх людей нашого міста.

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. ДОДАТОК. ОБСТАВИНА. ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ

- 7 Порівняй речення. Чим вони відрізняються?
Валерія зустріла Марту. Марта зустріла Валерію.

Додаток — це другорядний член речення, який означає об'єкт дії, залежить переважно від присудка та відповідає на питання непрямих відмінків (усіх, окрім називного).

Під час аналізу членів речення додаток прийнято підкреслювати пунктирною лінією.

- 8 Доповни речення додатками. Запиши доповнені речення.

Я побачила (кого?)...

Я побачила (що?)...

(Кому?) потрібно говорити (що?)...

Не варто ображатися (на кого?)...

- Чи змінилися речення, коли ти їх доповнив / доповнила? Що сталося з інформацією, яку вони повідомляють?
- Постав стрілочки від того слова, від якого залежить додаток. Яким членом речення є це слово?

- 9 Запиши речення, доповнюючи їх додатками.

1. Ми б організували благодійний ярмарок для...
2. Хочемо допомогти...
3. На благодійному ярмарку ми б продавали...
4. Варто порадитися з ... щодо того, як краще організувати ярмарок.

кого? чого?
кому? чому?
кого? що?
ким? чим?

Наталка Малетич

ЩОДЕННИК ЕЛЬФА

(Уривок, частина 2)

Ох, і поярмаркували ми! Деякі батьки трохи торгувалися, збиваючи ціну, деякі без слів купували роботи своїх чад.

Учителі жартували, що платитимуть за роботу гарними оцінками на уроках, але ми вимагали розрахунку гривнями.

— Ще такого не було, аби нікому не були потрібні «дванадцятки», — жартома бурчала вчителька географії, але таки купила море з вітрильником.

— Але зараз потрібніші гроші на карнавал, — зі сміхом заперчила я.

— Я й не знала, що Павло у вас — художник-мариніст, — зауважила вона, загортаючи хлопцеву картину в подарунковий папір, який подала Інна — наш головний продавець.

Третього дня на нашому стенді залишилися лише декілька Мартиних сніжинок і моя листівка. У 7-А і 7-В було ще значно більше товару, а це значить, що ми впораємось із завданням першими, отож королевою і королем балу буде хтось із нашого класу.

Щоправда, я трохи хвилювалась, бо мою листівку досі ніхто не купив, хоч вона й була гарна. Мабуть, ціна таки видалася зависокою нашим покупцям. Листівку радо купила б моя мама, але вона саме захворіла, а тато поїхав у відрядження. Самі ж ми не мали права платити за свої роботи. Ото не пощастило мені...

— Я б хотіла ось цю листівку, — раптом пролунав у мене над вухом низький приємний голос.

Я побачила вродливу біляву дівчину в рожевому пуховику, мабуть, студентку, яка дуже мені когось нагадала, та я не могла згадати, кого саме. Коли дівчина, сховавши в торбину листівку,

виходила, я побачила поруч із нею... Валерію. Справді, у неї ж є старша сестра! І як я не зрозуміла, на кого вона схожа! Отож, моя листівка знову опинилась у Валерії. Я вже й не знала, тішитись мені з того чи плакати.

— Тішитися, — порадила Інна, задоволено підбиваючи нашу «касу».

Моя подружка — дуже практична, тому їй цікавило не те, хто купив мою листівку, а те, що за неї таки дали добру ціну.

— Та нехай має, якщо так дуже хоче. Тепер вона її не вкрала, а купила, то ж класно! — вирішив Павло, коли я розповіла йому про все. — Наш бойкот уже можна припиняти.

— Але ж... — усе ще сумнівалась я, бо Валерія так і не перепросила мене.

— Якщо витвори мистецтва крадуть, значить, вони мають вартість! А якщо купують — то навіть відомо яку, розумієш? — сказав він мені і дружньо гупнув своїм лаписьком по плечу.

— Та розумію, — невпевнено промурмотіла я, потираючи плече, і побігла до гурту дівчат, які вже обговорювали, у що вбратися на карнавал, а також вирішили кинути жереб, аби обрати королеву балу.

 Що ти відчуваєш після прочитання твору? Чому?

 Як ти ставишся до вчинку Валерії? Чому?

Якою є тема й ідея цього тексту? Які проблеми порушено в ньому?

11 Розкажи про старшу сестру Валерії (який має вигляд, яку характеристику можна дати дівчині на основі її вчинків).

12 Прочитай про обставину.

 Обста́вина — другорядний член речення, що відповідає на питання *де? куди? звідки? коли? відколи? доки? як? яким способом? наскільки? чому? навіщо? за якої умови? усупереч чому? незважаючи на що?* й подібні.

Обставину підкреслюють штрихпунктиром.

Доповни речення обставинами.

Благодійний ярмарок відбудеться (*де?*)...

Благодійний ярмарок відбудеться (*коли?*)...

Благодійний ярмарок відбудеться (*незважаючи на що?*)...

- 13 Прочитай речення спочатку з виділеними словами, а потім без них. Як змінився зміст речень?

Ярмарок минув **весело**. Ми **навмисне** роздавали всім покупцям цукерки. **Учора** ніхто не сумував. **У школі** всі були щасливі.

- Спиши речення. Підкресли в них головні члени. Постав запитання від головного члена до обставини. Використовуючи довідку, визнач, яке значення мають підкреслені тобою обставини.
Довідка. Спосіб дії, місце, час, мета.

Зразок. Учора ^{Коли?} завершився ярмарок. — Обставина часу.

- 14 Що ти міг би / могла б продавати на благодійному ярмарку? Поміркуй про свій товар, напиши про нього коротке повідомлення для сайту класу / школи тощо. Опублікуй його.

- 15 Напиши власне завершення завершення історії Н. Малетич, уводячи в речення другорядні члени. Підкресли їх.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

1. Що таке *художній образ*?
2. Що таке *синтаксис*?
3. Назви головні члени речення. Наведи приклади.
4. Назви другорядні члени речення. Наведи приклади.
5. Що таке *повість*? Яку повість ти вивчав / вивчала (вкази автора й назву)?
6. Що вивчає пунктуація?
7. Коли потрібно обов'язково ставити тире між підметом і присудком? Наведи приклади.

РОЗДІЛ 6.

ДІЮ, ДОСЯГАЮ, ПЕРЕМАГАЮ

У цьому розділі ти:

- ✓ дізнаєшся, як не лише мріяти, а й правильно формулювати свої цілі, планувати майбутні досягнення, діяти й удосконалюватися.
- ✓ вивчатимеш мовленнєвий етикет, учитимешся глибше розуміти свої почуття та почуття інших людей.

Ключові слова:

Тема, ідея, проблематика тексту; головний і другорядний персонажі; художня деталь; синтаксис і пунктуація; звертання; вставні слова й конструкції; прямий порядок слів; інверсія.

Галина Малик
«Пригоди Алі
в країні Недоладії»

Галина Вдовиченко
«Ліга непарних
шкарпеток»

Сашко
Дерманський
«Мері»

Джозеф Редьярд
Кіплінг «Ріккі-
Тіккі-Таві»

Андрій Кокотюха «Клуб
Боягузів» (цикл), «Гімна-
зист і ...» (цикл)

Олександр Есаулов
«Справа №...»
(цикл)

Галина Пагутяк
«Втеча звірів»

Енід Блайтон
«П'ятеро на острові
скарбів»

Людмила Петрановська
«Що робити, коли...»

Михайло Чабанів-
ський «Вірний»

Леонід Смілян-
ський «Лідер»

Пол Гелліко
«Томасіна»

ТЕМА 6.1. ХОЧУ І МОЖУ

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ. ЗВЕРТАННЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ. ПОВІСТЬ. ГОЛОВНИЙ І ДРУГОРЯДНИЙ ПЕРСОНАЖІ. ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ

- 1 Попрацюйте в парах. Виправте помилки в мовленнєвій ситуації, запишіть правильні варіанти. Дайте відповіді на запитання.

Уважаємий, я вибачаюся, а як вас звать? Скажіть, пожалуйста, скільки годин?

Дівушка, ти, канешно, вірно вчинила, шо обратилася до мене. Моя фамілія Котенко. Наверно, зараз без пяти пять.

- Що таке *етикет*? Які ви знаєте правила мовленнєвого етикету?
- Як, на вашу думку, потрібно звертатися до незнайомої людини? Від чого залежить вибір форм звертання?

До звертання не можна поставити питання — воно не є членом речення, тому під час аналізу членів речення його не підкреслюють.

Види

непоширені (виражені одним словом)
Стережіть її, **янголи**, беріть під крило легке (С. Жадан).

поширені (виражені групою слів)
Прощай, прощай, **чужа мені людино!** (Л. Костенко)

На письмі звертання обов'язково відокремлюють комами чи знаком оклику (за окличної інтонації).

Зв, ...

Зоре моя вечірняя, зійди над горою... (Т. Шевченко).

..., зв.

Ти знов прийшла, **моя печальна музо** (Л. Костенко).

..., зв, ...

Скажи, **зозуле**, скільки мені жити? (Л. Костенко).

Зв! Велика літера...

Мої кохані, милі вороги! Я мушу вам освідчитись в симпатії (Л. Костенко).

..., зв!

Добридень тобі, **Україно моя!** (П. Тичина).

- 2** Під час спілкування безліч разів повторюють стандартні ситуації, що мають етикетний характер. Об'єднайтеся в групи й укладіть невеликий словничок типових висловів, що пов'язані з:

ГРУПА 1. Вітанням і прощанням (наприклад, *Доброго ранку, друзі! На все добре, Оленко!*).

ГРУПА 2. Знайомством і побажанням (наприклад, *Дівчата, будьмо знайомі! Із прийдешнім Новим роком, дорога родинно!*).

ГРУПА 3. Зауваженням, докором (наприклад, *Ти, напевно, недостатньо це обміркував; На мою думку, цей учинок не робить тобі честі*).

ГРУПА 4. Висловленням власної думки та висловленням сумніву (наприклад, *Мені здається, що...; Петре, ти справді так вважаєш?*).

ГРУПА 5. Компліментом і прощанням (наприклад, *Романе, ти прекрасний співбесідник! На все добре, друзі!*).

- 3** Презентуйте роботу груп, використовуючи електронні додатки на вибір.

- 4** Проведи невелике мовознавче дослідження. Використовуючи довідкові джерела, інтернет, знайди різні погляди на те, чи є нормативним (правильним) вітання «Доброго дня!». Уклади перелік аргументів «за» і «проти» використання цієї конструкції. Зроби власний висновок.

- 5** Спиши. Слова в дужках постав у потрібному відмінку. Розстав розділові знаки.

РЕАГУВАТИ НА КРИТИКУ ПОТРІБНО ВМІТИ

Реакція на критику буває різною. Ви можете висловити вибачення: (Дорогий учитель) вибачте, я помилився; Я не хотів образити тебе (сестра); Я (дорогий тато) зробив це ненавмисно. Можна й заперечити: Даруй (друг) ти мене неправильно зрозумів; Вибачте (шановні дорослі) але ви тут не маєте рації. Якщо докір вам незрозумілий, можна з'ясувати його причини: Не бачу причин для зауваження (мама); Не розумію (Іванка) у чому ти бачиш мою помилку; (Віталій) не можу зрозуміти, за що ти на мене образився?

- 6** Назви звертання з тексту та визнач, чи вони є непоширеними, чи поширеними.

- 7** Трансформуй речення так, щоб виділені слова було вжито в ролі звертань. Запиши в зошит. Поясни вживання розділових знаків у реченнях зі звертаннями.

1. **Учень** може мати різні захоплення. 2. **Дівчина** чітко усвідомлювала, що перемог не буває без докладання зусиль. 3. **Письменники** мають зважати на думку своїх читачів. 4. Мріючи про здійснення бажань, **людина** не завжди усвідомлює, скільки зусиль потрібно для цього докласти.

- 8** Прочитай текст, дай відповіді на запитання.

Пауль Маар

МАШИНА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, АБО СУБОТИК ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ

(Скорочено, частина 1)

- ? Чи хотів би / хотіла б ти мати машину для здійснення бажань? Яке бажання ти б загадав / загадала першим? Чому?

Повість

У неділю яскраво світило сонце. Понеділок настав одразу по неділі.

У вівторок на роботі пан Пляшкер сидів такий неспокійний, що це помітив навіть його начальник.

— Що з вами, Пляшкере? — запитав він. — Ви через кожні п'ять хвилин зиркаєте на годинник, і це тепер діється з вами щовівторка!

— Та це таки й не легко збагнути, — відповів пан Пляшкер і знов заходився коло писанини.

Коли нарешті вибило п'яту годину, він похапцем накинув свою куртку, миттю вискочив з контори, чимдуж помчав додому, вихором залетів до будинку і ще на сходах загукав:

— Пані Моркван! Пані Моркван!

Пані Моркван, господиня будинку, вистромила голову з дверей своєї кімнати.

— Що сталося? — запитала вона. — Між іншим, ви забулися витерти ноги.

Пан Пляшкер позадкував кроків на два — до килимка для витирання ніг — і звідти запитав:

— Чи прийшов уже пан Вівторакус?

— Вівторакус? А що, хіба він і сьогодні буде тут? — вигукнула пані Моркван. — Останні три тижні тільки й чекай: як вівторок, так цей Вівторакус уже й тут! Якщо так буде й далі, то я вимагатиму від нього плати за помешкання. Адже він майже не вибуває звідси!

— Не турбуйтеся! Як усе складеться добре, то сьогодні він прийде востаннє, — заспокоїв господиню пан Пляшкер.

— «Як усе складеться добре», — повторила за ним пані Моркван. — То ви й самі хочете, щоб він навідався нині востаннє?

— Авжеж, звісно!

— То чого ж ви раз у раз запрошуєте цього пана в гості, якщо не можете його терпіти?

— Та я можу його терпіти! Ще й як!

— Але ж ви щойно сказали: вам хочеться, щоб сьогодні він прийшов востаннє, — зауважила пані Моркван. — Оце так чудово ви можете його терпіти? То вам треба, щоб цей пан приходив, чи не треба? Щось я не второпаю.

— Бо це таки не кожний і второпає, — уже вдруге за сьогодні відповів пан Пляшкер. — Але я спробую пояснити. Мені хочеться лишень, щоб цього разу все нарешті склалося як слід. Щоб не пішло шкереберть, як на минулих трьох тижнях!

— Пішло шкереберть? — ожила зацікавлена пані Моркван. — А я навіть нічого не помітила! І що ж це має означати — «все пішло шкереберть»?

— Усе! — сердито буркнув пан Пляшкер. — Геть усе!

— Усе? — перепитала пані Моркван. — Та розкажіть-бо, що скоїлося!

— Перший тиждень почався зовсім непогано, — промовив пан Пляшкер. — У неділю вдень, як і годиться, яскраво світило сонце. Та й понеділок надійшов одразу по неділі, як і має бути. Правда, вже надвечір сталася прикра й страшенна невдача!

— Невдача? Яка ж саме? Та кажіть-бо, не примушуйте тягти з вас кожне слово силоміць!

— Пан Вівторакус так боявся запізнитися до мене в гості...

— То й що? — квапила пані Моркван.

— ...що прийшов ще в понеділок увечері, — докінчив пан Пляшкер, глибоко зітхнувши.

— І що ж потім?

— Потім? Нічого потім! — вигукнув пан Пляшкер. — Вівторакус — у понеділок! Це спартачило весь тиждень!

Пані Моркван осудливо похитала головою.

— Хіба вам можна догодити? — вколола вона. — Аби пан Вівторакус завітав трохи завчасно — вас уже трясця трясє! Спартачив

вам увесь тиждень! А що ж страшне скоїлося наступного тижня? Знов пан Вівторакус з'явився зарано?

— Наступний тиждень почався так гарно, — мрійливо сказав пан Пляшкер. — У неділю сяяло сонце. Понеділок настав по неділі. Вівторакус прийшов, як і належить, у вівторок. Проте в середу — ви тільки уявіть таке! — у середу випало свято і мене відпустили з роботи! Що ви на це скажете?

— Що ж мені казати? Добре, що ви мали вільний день, перепочили від роботи.

— По-вашому, це добре?! — вигукнув пан Пляшкер і весь аж здригнувся. — Ні, погано, ні, просто жахливо!

— Таж ви завжди так раділи кожному вільному дневі! — сторопіло вимовила пані Моркван.

— Але тільки як він припадав на п'ятницю, тоді я мав три вільні дні поспіль! П'ятницю, суботу і неділю. А в середу... в середу я тільки-но починаю звикатися з роботою після неділі!

— Я нічого сінько не розумію! — заявила пані Моркван.

— Та я ж уже сказав — цього й не можна зрозуміти! — нагадав пан Пляшкер.

— Ану ж опишіть мені третій тиждень, — запропонувала пані Моркван, — може, я тоді щось зрозумію.

— Третій тиждень був найгірший, — відповів пан Пляшкер. — У неділю зірвалася буря. Гриміло майже половину пообіддя.

— Еге ж, бридка була погода, пам'ятаю, — потвердила пані Моркван.

— Та якби ж то тільки це! Ні! На лихо, у четвер сяяло сонце! — поскаржився пан Пляшкер.

— Сонце? Тобто як? — ошелешено спитала пані Моркван. — Хіба ви проти?

— А певно ж, я проти! — розсердився пан Пляшкер. — У неділю — грім, уже це кепсько. Але коли ще й сонце в четвер — то це вже подвійна підлість!

— Тепер я розумію ще менше, ніж досі. Якщо тільки це можливо, бо я й досі не розуміла нічого сінько, — сказала пані Моркван. — Ви лютуєте через дощ...

— Через грім! — уточнив пан Пляшкер.

— І ви супитесь через ясне сонце! Якої ж тоді взагалі ви хочете погоди? Вибір у вас невеликий!

— Я вже бачу, ви мене також не розумієте, — образився пан Пляшкер, повернувся й пішов до своєї кімнати, а пані Моркван лишив безпорадно стовбичити в коридорі.

? Чому пані Моркван не може зрозуміти пана Пляшкера? Що могло б допомогти поліпшити їхнє спілкування?

Пан Пляшкер подався до своєї кімнати, сів за стіл і почав напружено думати.

— Я дурень! Адже Суботик того разу трапився мені саме на вулиці. Тож, якщо хочу його здибати, треба й тепер вирушати до міста!

Він поспіхом надягнув куртку і вийшов з кімнати. Пан Пляшкер вийшов на ріг тієї вулиці, де вперше побачив Суботика. Але тепер там не було людей. Нікого. Суботиком ніде й не пахло. Пан Пляшкер оббігав усе місто, позазирав у парадні входи геть усіх будинків, заглянув навіть у якийсь бак на сміття, бо там начебто щось зашаруділо. Але то була просто якась бездомна кицька. Суботик не прийшов.

Переклад Євгенії Горевої

? Що ти дізнався / дізналася? Як гадаєш, що буде далі?

- 9 Випиши з тексту 5 прикладів непоширених, 4 приклади поширених звертань, 3 речення без звертань.
- 10 Уяви, що тобі потрібно поставити панові Пляшкеру три запитання. Запиши їх. У запитаннях використай поширені звертання.
- 11 Які художні деталі увиразнюють образи персонажів твору?

Художня деталь (від франц. *detail* — подробиця, дрібниця) — виразна подробиця у творі, що має значне змістовне й ідейно-емоційне навантаження. За її допомогою письменник / письменниця підкреслює характерну ознаку змальованих образів, що вирізняє їх з-поміж інших і надає можливість зрозуміти їхнє значення в загальному контексті твору. Деталь може уточнювати або розкривати задум автора чи авторки, бути втіленням ідеї твору.

- 12 Напиши про пана Пляшкера від імені пані Моркван або від імені пана Вівторакуса (на вибір). Використай художні деталі.

ТЕМА 6.2. ОЦІНЮЮ СИТУАЦІЮ І ГРАЮ ЗА ПРАВИЛАМИ

ВСТАВНІ СЛОВА Й КОНСТРУКЦІЇ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ЗІ ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ Й КОНСТРУКЦІЯМИ. ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ. ПОВІСТЬ. АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Для уточнення основного повідомлення, його оцінювання, вираження особистого ставлення ти можеш використовувати **вставні слова** й **вставні конструкції** (словосполучення, речення).

1 Працюючи в парах, проаналізуйте три речення. Визначте, які одиниці в них є вставними: слова, словосполучення, речення.

1. Мабуть, ви втомилися від правил.
2. Я, соромно сказати, не вивчив правила.
3. Один купець, — забув, як звати, — із ярмарку багато грошей віз (*Л. Глібов*).

Зауваж! Вставні слова (конструкції)

- НЕ є членами речення, тому під час визначення членів речення їх не підкреслюють;
- можуть стояти на початку, у середині й наприкінці речення;
- відокремлюють комами (з обох боків у середині речення; із одного — на початку й наприкінці).

2 Добери приклади значень вставних конструкцій. Використовуй слова з довідки.

Значення вставних конструкцій	Приклади
Упевненість	безперечно, ...
Невпевненість, припущення	напевно, ...
Вказівка на джерело повідомлення	на мій погляд, ...
Привертання уваги	бач, ...
Зв'язок між думками, їх порядок	по-перше, ...
Емоційна оцінка	як на зло, ...
Етикетні формули	будь ласка, ...

Довідка: безумовно, мабуть, перепрошую, можливо, по-моєму, знаєш, на диво, наприклад, на жаль, отже.

Деякі вставні слова й конструкції бувають **ЛИШЕ ВСТАВНИМИ**; їх завжди відокремлюють комами. Наприклад: *мабуть, по-перше, по-друге..., щоправда, крім того, а втім, отже й інші.*

Інші — **НІКОЛИ НЕ БУВАЮТЬ ВСТАВНИМИ**; їх не відокремлюють комами, наприклад: *навіть, майже, приблизно, принаймні, все-таки (все ж таки), мовби/немовби/неначе/нібито, адже й інші.*

Також є слова, які (залежно від значення, контексту) можуть бути й не бути вставними. Наприклад, у реченні *Ігор може грати за правилами* слово *може* — не вставне. Це частина присудка (Ігор — *що робить?* — може грати за правилами); без цього слова речення втратить сенс («Ігор [...] грати за правилами»).

Порівняй з реченням: *Ігор, може, не хотів порушувати правила.* У цьому реченні слово *може* виражає вірогідність, невпевненість; воно не пов'язане з іншими словами в реченні (не ставимо до нього питання від інших членів речення); це слово можна видалити, і речення не втратить свого змісту (Ігор не хотів порушувати правила).

3 Порівняй речення. Визнач, у якій із пар виділені слова чи конструкції є вставними, а в яких — ні.

1. Ти **розумієш**, що потрібно серйозно працювати. — **Розумієш**, я не хотів її образити.
2. **По-перше**, варто оцінити ситуацію, а вже потім робити висновки. — Ми вчилися **по перше** червня.
3. Було **видно** дорогу вдалині. — **Видно**, ми неадекватно оцінили власні сили.
4. Я взяла з собою талісман **на щастя**. — **На щастя**, дощу не було.

4 Склади по два речення із кожним зі слів так, щоб у першому слово було вставним, а в другому — членом речення.

Може, бачиш, бувало, кажуть, звичайно.

5 Проаналізуй правопис вставних слів і конструкцій. Перепиши їх у зошит, запам'ятай орфографічні норми.

Орфографічна норма
Без сумніву ↔ безсумнівно
На жаль, на щастя, на диво, як на зло
По-моєму, по-твоєму, по-нашому...
По-перше, по-друге, по-третє...
Будь ласка
На добраніч

- 6 Перепиши. Устав (де потрібно) пропущені літери, зніми риски. Розстав пропущені розділові знаки.

МИСТЕЦТВО РОБИТИ КОМПЛІМЕНТИ

Без/перечно набагато корисніше говорити людям пр..ємні речі пі..тримувати та пі..батьорювати їх, щиро захоплюват..ся їхніми досягненнями, аніж пр..нижувати їхню гідність. Знавці етикету стверджують, що не/можна казати людині того, що їй зовсім не властиве. Погод..теся комплімент бе..сумнівно повинен бути щирим: мовлення адресата має супроводжуватися теплими інтонаціями не-удаваною усмішкою. На думку багатьох нев..ічливо робити компліменти незнайомим чи малознайомим людям. Оч..видно думаючи не/лише про себе а й про інших, не/варто скупитися на добре слово.

- 7 Працюючи в парах, запишіть кілька щирих компліментів одне одному.
- 8 Склади текст електронного листа, у якому ти вітаєш людину / групу осіб із професійним святом (обери будь-яке). Використай у привітанні звертання та вставні слова чи конструкції.
- 9 Прочитай продовження твору Пауля Маара.

Пауль Маар

МАШИНА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, АБО СУБОТИК ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ

(Скорочено, частина 2)

? Про що йшлося в попередньому уривку повісті? Як ти уявляєш собі Суботика, на зустріч із яким так чекав пан Пляшкер?

У неділю рано панові Пляшкеру зда-лося, що він ще спить і вві сні чує, що хтось у його кімнаті голосно виспівує. Пан Пляшкер перекинувся на другий бік. Але спів не змовк. Аж тоді пан Пляшкер пригадав, що до нього ж повернувся Су-ботик! Пан Пляшкер умить пробудився, сів і роззирнувся по кімнаті.

Суботик кнопками прикріпив до порожньої рами столу ска-тертину таким чином, що вийшов начебто гамак. Тепер малий шибеник сидів у цьому гамаку. Пан Пляшкер уперше роздивився

Суботика. Той був на вигляд такий самісінький, як тоді, коли пан Пляшкер уперше здибав його на вулиці: хоботець, обличчя все в синіх цятках, а спина густо вкрита цупкою рудою шерстю. В усій своїй красі сидів він у гамачку і всміхався панові Пляшкеру.

— А де, власне, ти дів свого водолазного костюма? — запитав пан Пляшкер.

— Якби ж він хоч був смачний! — відповів Суботик, аж здригнувшись від огиди. — На жаль, гума надто в'язка штука. Колись мені, щоправда, трапилися були гумові шлейки до штанів, то ті смакували чудово! Але ж вони були старі-старі й зовсім ослаблі.

— Так. Отже, водолазного костюма вже нема, — сказав пан Пляшкер. — Та гаразд, я ж бо знаю, що нам не конче треба виряджатися заради нього до універмагу. Маючи в хаті Суботика, мені досить буде лише придумувати бажання, аби щось добути! Отож я й починаю: бажаю гарного, нового, блакитного водолазного костюма!

— Справді, тату? — здивувався Суботик.

А що відразу по тому нічого не сталося, пан Пляшкер повторив, трохи вже нетерпляче:

— Хочу гарного, нового, блакитного водолазного костюма!

— Цілком вистачило б одного! — похитавши головою, мовив Суботик. Тієї ж таки миті у нього з обличчя зникли дві сині цятки. Зате на панові Пляшкерові поверх піжами з'явилися два водолазні костюми.

— А це що за дурниці? — розсердився він і мерщій розшморгнув замок «блискавку» на верхньому костюмі: аж у трьох одежинах йому зробилося таки занадто парко.

— Чого — дурниці? — не зрозумів Суботик. — Не дурниці, а два нові, гарні водолазні костюми, як ви й забажали. Дивіться, ось навіть ціну вказано: триста дев'яносто вісім марок!

— Не хочу я ніякого водолазного костюма! — сердився пан Пляшкер. — А двох — і поготів!

— То навіщо ж ви їх забажали?

— Я хотів одного водолазного костюма — тобі, це ж ясно, як білий день! А зовсім не двох — собі! — не вгавав пан Пляшкер, силкуючись виборсатись із обох костюмів.

— Та ви ж сказали: бажаю гарного, нового, блакитного водолазного костюма! — нагадав Суботик. — А тоді те саме промовили вдруге. Іншим разом не кваптеся так!

— А, он як! — сказав пан Пляшкер. Йому тим часом пощастило визволитись і з другого водолазного костюма. — Тоді починаю

все спочатку: хочу, щоб на Суботикові був гарненький, новий, блакитний водолазний костюмчик!

Тільки-но він це сказав, на обличчі в Суботика поменшало ще на одну синю цятку, зате він тепер гойдався в «гамачку» вбраний у водолазний костюм.

— Шик! — захоплено сказав Суботик, то розшморгуючи, то зашморгуючи «блискавку». — Завтра в універмазі тільки свиснуть, як побачать, що бракує трьох костюмів, ге ж?

Пан Пляшкер злякано втупився в Суботика очима.

— Що-що? — скрикнув він. — Чи не хочеш ти сказати, що це костюми з універмагу?

— Ну, звідкись же вони та мають узятися, — відповів Суботик. — Хіба ж ви не бачили етикеток із ціною? Там же вказано й назву універмагу.

— Але я вже знаю, як лихові зарадити! Добре, що це мені так швидко спало на думку. Увага! Я хочу, щоб ці костюми знов опинилися там, звідки з'явилися!

Тільки-но він це сказав, як у Суботика з обличчя де й ділися три сині цятки. А слідом за ними наче вода зміла три водолазні костюми: спершу один, потім другий і нарешті третій — Суботиків.

— Ох, як шкода! — зойкнув Суботик і поглянув на своє голеньке черевце.

— Чого ж і твій костюмчик також зник? — обурився пан Пляшкер. — Треба ж було тобі твій залишити, щезнути мали два зайві!

— Я ж вам уже пояснював, тату: вам треба точніше висловлювати свої бажання. Не кажіть: «водолазні костюми», якщо маєте на думці лише два з усіх.

Пан Пляшкер опустився на краєчок ліжка.

Виявляється, з цими бажаннями не все так просто, як він собі гадав. Він хвилюк подумав, а тоді сказав:

— Я хочу, щоб на Суботикові знову був цей гарненький, новенький блакитний водолазний костюмчик!

Ще одна синя цятка зникла з Суботикового обличчя, зате він тепер вдоволено гойдався у своєму «гамаку», вбраний у блакитний водолазний костюм.

Пан Пляшкер з полегкістю побачив, що цього разу вийшло до ладу.

Проте Суботик зовсім не був у захваті. Навпаки, обличчя в нього було вельми заклопотане.

? Чому Суботик мав стурбований вигляд?

— У чому річ? Я щось не так зробив? — спитав пан Пляшкер.

— Та ні, тату. Тільки чи помітили ви, скільки вже цяток ви зужили на свої бажання? Двадцять чотири. Якщо ви й далі загадуватимете бажання в такому темпі, то за чотири хвилини й тридцять секунд з мого обличчя щезнуть геть усі цятки. Може б, залишити кілька для поважніших бажань?

— Правда твоя, правда, — злякано сказав пан Пляшкер. — А я про це й не подумав. Тепер нам саме час запустити машину для здійснення бажань. Бо використаємо останню твою цяточку, а машина все не працюватиме.

— А де ж вона у вас, тату? — роззирнувся по кімнаті Суботик.

— Я поставив її на горище. Тут вона стояла в мене на дорозі. Та й я ж все одно не вмів її запустити, — розповідав пан Пляшкер. — Ось зараз я загадаю бажання, щоб вона опинилася тут.

— А треба? Можна ж просто піти туди по неї, — запропонував Суботик.

— Ет, чого там! У тебе ще ж є дев'ять цяток! Спокійно можна дозволити собі одне бажання, — відповів пан Пляшкер. — Я хочу, щоб зараз ми обидва стояли на нашому горищі просто перед машиною для здійснення бажань.

Вони враз опинилися там.

Пан Пляшкер обійшов круг машини для здійснення бажань, оглянув її з усіх боків, зняв з неї кілька мереживних серпанків павутиння. Машина помітно припала пилом.

— Однак тепер я мушу пильнувати, аби не зробити більше жодної помилки, — заклопотано сказав пан Пляшкер. — Цяток лишилося як кіт наплакав. Мабуть, зроблю ось що, врешті-решт: бажаю, щоб у машини була ручка, якою цю машину можна вмикати й вимикати! Що таке, де ж та ручка? Не бачу я ніякої ручки! — розтривожився пан Пляшкер.

— А зайдіть-но з іншого боку, — підказав Суботик.

І справді, з іншого боку машини пан Пляшкер побачив невеликий металевий важіль, якого перед цим там не було. Біля нього горіла маленька червона лампочка.

— Що означає це світло? — спитав пан Пляшкер.

— Це знак, що машина готова до роботи, — пояснив Суботик. — Тепер треба поставити цей важіль на «ввімкнено» і промовити своє бажання в отой розтруб на машині. Коли бажання виконано, ставите важіль на «вимкнено».

Ось і все.

— Треба негайно випробувати машину, — вирішив пан Пляшкер. — Я вже просто не витримую! Тільки що ж мені забажати?

— Яке ж бажання придумати мені ще? — Він міркував. — Щоразу, як я придумую бажання в напрямку сюди, виходять усілякі невдачі. Мабуть, треба придумати якесь бажання в напрямку звідси.

— Бажання в напрямку звідси? — спитав Суботик. — А яке ж? Куди саме?

— Та мене ж! Адже я можу забажати опинитися десь-інде. Що ти скажеш про канікули на безлюдному острові?

— Не кваптеся! Поясніть мені спочатку, як ви збираєтеся це зробити. А то знов будуть провали, — сказав Суботик.

— Провали? — образився пан Пляшкер. — Адже всі помилки робив не я, їх завжди робила машина! Я просто забажаю, щоб ми з тобою опинилися на якомусь безлюдному острові.

— Надовго? — запитав Суботик.

— Ну, може, на день, якщо нам там сподобається. Або на хвилину, якщо не сподобається.

— А тоді?

— А тоді я забажаю повернутись.

— Як? Без машини для здійснення бажань?

— Ох, справді! — захопився пан Пляшкер. — Про це я не подумав. Адже машина залишиться тут! Її ж не можна пересувати. А без машини ми так і залишимося на безлюдному острові. Що ж нам робити?

— Боюся, що доведеться вам відвідати безлюдний острів без мене. Я зостанусь тут, коло машини, щоб повернути вас додому.

— Мабуть, так, — погодився пан Пляшкер.

Він поставив перемикач на «увімкнено», зачекав, поки лампочка заблимала рівномірно, й мовив:

— Я хочу негайно опинитися на безлюдному острові!

Машина загула, і ось уже Суботик залишився в кімнаті сам-один. Він якусь хвилину ходив з кутка в кутка, трохи погойдався на гардині, побалансував на спинці крісла і нарешті, коли йому здалося, що п'ять хвилин уже минуло, сказав у розтруб машини:

*Нехай пан Пляшкер, тато мій,
тут опиниться як стій!*

Машина загула, і на столі, тремтячи всім тілом, сховавши змерзлі руки в рукава, постав пан Пляшкер.

— Клята машина! — простогнав він. — Втелющила мене, мабуть, десь під самісіньким Північним полюсом. Отам-то холоднеча, скажу я тобі! Я б не витримав там більше ані хвилини!

— А чи то хоч справді був безлюдний острів? — запитав Суботик.

— Мабуть, найбезлюдніший у світі, — відповів пан Пляшкер і зліз зі столу.

— Ніде ані лялечки, нікого, хто позичив би людині якогось кожуха.

Навколо самі тобі скелі та вода, у якій плавають айсберги.

Він підійшов до машини. А що перемикач досі ще стояв на позначці «увімкнено», то панові Пляшкеру лишилося тільки сказати:

— Я хочу негайно опинитись на спекотному безлюдному острові!

Машина загула, й пан Пляшкер зник.

Цього разу Суботик, зоставшись на самоті, трохи повиглядав у вікно, тоді виліз на шафу і скочив звідти на ліжку, а коли врешті йому здалося, що п'ять хвилин уже минуло, сказав до машини для здійснення бажань:

Пан Пляшкер, тато мій, цю ж мить тут, біля мене хай стоїть!

Машина загула, і в кімнаті поруч Суботика де не взявся пан Пляшкер.

Його черевики тхнули припаленою шкірою, права холоша штанів була обгоріла і ще трохи курилася.

— Давно пора! — вигукнув він. — Ще п'ять хвилин — і острів злетів би в повітря вкупі зі мною. Земля вже почала двигтіти.

— А чи там було принаймні спекотно? — поцікавився Суботик.

? Чому в попередньому реченні відсутні коми з обох боків слова «принаймні»?

— Спекотно — не те слово! — відповів пан Пляшкер. — То був вулканічний острів. Весь укритий гарячим попелом і текучою лавою. Добре, що ти мене звідти забрав. Я вже не наважуюся загадати бажання про ще якийсь безлюдний острів. Це стає дедалі небезпечніше.

— А яким ви, власне, уявляєте собі любий вам безлюдний острів?

— Там має сяяти сонце. Мають бути пальми, білий пісочок і прозорі джерела. А море довкола — блакитне і прозірчасте, — розмріявся пан Пляшкер.

— І чого ж ви не розповіли отак про нього машині?

— Правду кажеш, — погодився пан Пляшкер. — Зараз я це зроблю: я хочу негайно опинитись на такому безлюдному острові, де є пальми, білий пісочок, прозорі джерела, блакитне море й багато сонця!

Машина загула — і Суботик знову лишився на самоті. Він узяв з полиці газету, прочитав кілька рядків, тоді зробив з однієї газетної сторінки літака і разів кілька пустив його в політ по кімнаті.

Коли п'ять хвилин начебто минуло, він став біля машини й сказав:

Пан Пляшкер, тато мій, цю ж мить тут, біля мене хай стоїть!

Машина загула — і пан Пляшкер постав перед Суботиком. Він скинув куртку й черевики, з його босих ніг осипався білий пісок.

— Ти маєш це побачити! — захоплено вигукнув він. — Острів — як у книжці з малюнками! Пальми, пісок і море! Я хочу, щоб ми були на цьому острові удвох, а тоді... ти...

Суботик мерщій урвав його балачку:

— Мовчіть! Не кажіть свого бажання, тату! Машина ж увімк....

Та було вже запізно. Вони ще почули, як машина, легенько клацнувши, вимкнулася, — і вже стояли обидва на березі моря під кокосовою пальмою.

Перед ними гомонів прибій і низько над поверхнею води літали великі морські птахи. Позад них у густому пралісі хрипко озивалися дикі папуги й верещали мавпи.

— Тут чудово, татку! — у захваті сказав Суботик. — Цілком так, як ви собі бажали.

— Тільки що ми нарobili! — забідкався пан Пляшкер. — Це жахливо!

— Жахливо? Чому жахливо? Що вам не подобається?

— Ніколи вже ми не повернемося додому! — аж затинався пан Пляшкер. — Доведеться нам довіку лишатися тут, на цьому острові! — Сполотнілий від жаху, він сів на білий пісок.

— І що це з вами враз сталося? — спитав Суботик. — То вас хтозна-як тягне на цей острів, аж навіть я мусив опинитись тут, то тепер ви сидите й мало не плачете.

— Мені хотілося трішки перепочити, а не лишатися тут до кінця моїх днів, — відповів пан Пляшкер.

— Не гнівайтесь, татку, — сказав Суботик. І знов засміявся. — Придивіть-ся-но краще пильніш до мого обличчя.

— До твого обличчя?.. Ох, який же я осел!.. Тобто який же я нетя-ма! — вигукнув пан Пляшкер, і собі сміючись. — Я вже так звик загадувати все машині, що зовсім забув про ту од-неньку цяточку, яка в тебе ще є.

— Отож-бо, татуню! Ну то миттю за-гадайте моїй цяточці, щоб ми чимшвид-ше опинились у вашій кімнаті.

— Та ні, нема чого так поспішати, — сказав пан Пляшкер і підвівся. — Тепер, знаючи, що в нас є змога повернутися додому, я залюбки побуду тут ще тиждень-другий — влаштую вакації!

Цього вони хотіли обидва.

Переклад Євгенії Горевої

♥ Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому?

?? Чому пан Пляшкер так зрадив зустрічі з Суботиком? Чому бажання пана Пляшкера здійснювалися не так, як він хотів? Чому важливо правильно формулювати свої бажання?

- 10 Знайди в тексті фразеологізм. З'ясуй його значення.
- 11 До якого роду літератури належить «Машина для здійснення ба-жань, або Суботик повертається в суботу»? Чому ти так думаєш?
- 12 Доведи, що твір П. Маара — повість. Які проблеми порушує автор у повісті?
- 13 Чітко сформулюй і запиши, про що б ти попросив / попросила б машину бажань, якби вона в тебе була. Розпочни свою відповідь зі вставного слова / вставної конструкції.

ТЕМА 6.3. УЧУ І ВЧУСЯ

ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННІ. ІНВЕРСІЯ. ТЕМА. ІДЕЯ. ПРОБЛЕМАТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

- 1 Працюючи в парах, поміркуйте над запитанням: *Чи має значення порядок слів у реченні?*

Татка Суботика, який загадував бажання, машина перенесла на вулканічний острів.

- Кого було перенесено на вулканічний острів: татка (пана Пляшкера) чи Суботика? Хто загадував бажання?
- Порівняйте два речення:

Татка *Суботика*, який загадував бажання, машина перенесла на вулканічний острів.

Суботикового *татка*, який загадував бажання, машина перенесла на вулканічний острів.

Порядок слів у реченні може бути прямим і непрямым.

Прямий порядок слів

1. Підмет перед присудком.
2. Додаток — після слова, від якого залежить.
3. Означення — перед означуваним словом.

Наприклад, слова в реченні *Суботик дав слушну пораду* мають прямий порядок. Речення з прямим порядком слів вважають найбільш нейтральним.

- 2 Зміні порядок слів у реченні *Суботик дав слушну пораду*: постав присудок перед підметом, а означення — після додатка. Запиши свою відповідь. Чи змінився сенс речення? А відтінки значень? Чому ти так думаєш?

У реченнях з непрямым порядком слів можуть з'являтися додаткові відтінки: посилюється увага на окремих словах (що стоять на початку речення), увиразнюються ознаки тощо.

Якщо порядок слів у реченні порушено — маємо **інверсію**, тобто зворотний порядок слів. Інверсію вживають для виділення в реченні найважливішого за змістом; посилення емоційності, виразності мовлення.

- 3 Відредагуй речення. Звертай увагу на порядок слів.

1. Власників котів, які не зробили своїм улюбленцям щеплення, буде оштрафовано. 2. Велику зацікавленість викликала лекція про ігроманію у батьків. 3. Задоволення величезне, коли в гості до нас хтось приходить. 4. Народившись, на дитині вже написано те, що вона повинна зробити у своєму житті. 5. Влучним був удар по воротах центрального нападаючого.

4

Прочитай завершення повісті Пауля Маара. Дай відповіді на запитання.

Пауль Маар

МАШИНА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, АБО СУБОТИК ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ

(Скорочено, частина 3)

? Про що йшлося в попередньому уривку повісті? Що може бути далі?

Пан Вівторакус почав роздивлятися машину для здійснення бажань. Вона стояла готова до вжитку, бо лампочка горіла.

— Вони, мабуть, у небезпеці. Може, вскочили десь у халепу й не знають, як їм вернутися додому, — розмірковував він угорло. — Чи не загадати мені в такому разі бажання, щоб порятувати їх? Авжеж, так я й зроблю. Адже я позавчора бачив, як ця машинка працює. Найліпше буде забажати, щоб вони опинилися під дверима будинку. А то пані Моркван щось запримітить. Врешті-решт, вона ж побачила — у кімнаті нікого немає. — Він поставив важіль на «увімкнено» й сказав: — Я хочу, щоб мій приятель Пляшкер зі своїм Суботиком цієї ж хвилини стояли під дверима цього будинку!

Саме тоді в курені з пальмового листа пан Пляшкер нахилився до Суботика й прошепотів:

— Отак. А тепер зникаймо звідси чимшвидше! Я хочу, щоб ми зараз опинилися дома, в моїй кімнаті!

— Ну й ну! — тільки й вимовив пан Вівторакус, коли негайно по тому обидва постали в кімнаті поруч нього. — Я ж загадав машині, щоб ви стояли перед бу... — Та подальші слова застрягли йому в горлянці, бо пан Пляшкер із Суботиком раптом знов десь ділися.

— Чого це ми стоїмо під дверима будинку, як я забажав, щоб ми стояли в кімнаті?.. — Та не встиг пан Пляшкер доказати останнього слова, як вони вже знову стояли в кімнаті.

— Перед будинком! — скінчив своє речення пан Вівторакус.

Та не встиг пан Пляшкер щось йому відповісти, як вони з Суботиком знов опинилися під дверима надворі.

— Та що ж це діється? — вигукнув він. — Чого це ми?..

Але вони вже стояли біля пана Вівторакуса в кімнаті.

— Блакитне світло! — злякано вигукнув Суботик і вказав на машину. Там поволі яснішав слабенький блакитний промінець. — Блакитне світло!

Тримайтеся, бо...

Та вони вже були надворі.

— Що ти хотів сказати? — скрикнув пан Пляшкер.

Але не встиг Суботик відповісти, як вони вже стояли в кімнаті.

— Тримайте! Тримайте нас! — закричав Суботик до пана Вівторакуса. Та пан Вівторакус не встиг ще й поворухнутися, а вже пан Пляшкер із Суботиком зникли з кімнати.

Коли ж обидва, вкотре вже, з'явилися в кімнаті, пан Вівторакус ухопив пана Пляшкера за руку, а Суботик щосили вчепився за пана Пляшкера.

— Вимкніть машину! Швидше, швидше! — вигукнув Суботик.

Пан Вівторакус вільною рукою дотягся до перемикача й перевів його на «вимкнено». Суботик збуджено показував на блакитну лампочку у верхній частині машини, що блимала тепер дедалі швидше.

— Запізно! Блакитне світло! — вигукнув він у розпачі. — Тепер двоє протилежних змістом бажань змагаються між собою. Тому подужає або машина, або я. Для слабшого це закінчиться погано, страх погано.

— Та чому ж? Що таке сталося? — вигукнув пан Пляшкер.

Тепер, коли машину було вимкнено, вони з Суботиком стояли в кімнаті, вже ні за що не тримаючись.

— Двоє бажань водночас, — мляво промурмотів Суботик. — Двоє цілком протилежних бажань. Неможливо перебувати водночас надворі і в кімнаті... Я мушу сісти, мені дуже зле.

Пан Пляшкер страшенно стривожився.

— Господи Боже! — пробелькотів він, узяв Суботика на руки й дуже обережно посадив у крісло. — Може, потрібні ліки? Чим я можу тобі допомогти?

— Холодний компрес на лоба... — простогнав Суботик. — Мені страшенно жарко!

— У нього, певне, висока температура! — скрикнув пан Пляшкер. — Він увесь горить!

— Машина також уся гаряча, як вогонь! — вигукнув пан Вівторакус і показав на машину для здійснення бажань.

Деякі дротинки в ній розжевірилися, лампочки спалахували сліпучим світлом і перегорали, зсередини здіймався чорний дим.

— Та покинь ти ту дурну машину! — вигукнув пан Пляшкер. Йому тепер було не до машини, тепер для нього існував лише Суботик. — Принеси сюди якусь вогку шматину! Чи ти не бачиш, що Суботик занедужав?

— Вогку шматину? Авжеж, зараз принесу! — збуджено вигукнув пан Вівторакус і за мить уже подав панові Пляшкеру мокру ганчірку.

Коли той приклав її Суботикові до лоба, ганчірка запарувала. І тієї ж миті машина засичала, в ній щось клацнуло, блакитне світло ще раз блимнуло й погасло.

— Переміг я! Машина перегоріла! — промимрив Суботик, полегшено зітхнув і... зомлів.

Пан Пляшкер схилювся над ним.

— Дихає глибоко й рівномірно, — тихо повідомив він панові Вівторакусу. — Здається, лікар йому справді не потрібен. Нехай спить.

Вони посідали біля столу і, дивлячись на сонного Суботика, пошепки перемовлялися.

— Чи ти зрозумів, що, власне, сталося? — запитав пан Пляшкер. — Суботик щось казав про двоє бажань. Але ж я загадував машині одне-єдине.

— То й ти також загадував? — прошепотів пан Вівторакус. — Як же ти міг загадувати без машини для здійснення бажань?

Пан Пляшкер зачудовано втупився в нього.

— Що означає твоє «також»? Чи ти, може, порався тут коло моєї машини для здійснення бажань? — запитав він. — Загадував їй якісь бажання?

— Чи я загадував бажання? Авжеж, загадував. Я забажав, щоб ви з Суботиком опинилися під дверима будинку.

Пан Пляшкер сам незчувся, як заговорив уголос.

— Чи ти здурів? Хіба ж можна було отак знічев'я стояти собі коло машини й заходитися навмання придумувати всілякі бажання? Тепер я починаю розуміти! Я забажав, щоб ми опинилися в моїй кімнаті, а ти — щоб надворі, під дверима будинку. Не диво, що вийшла отака халепа, — сердито сказав він. — І в тому, що Суботик тепер лежить у ліжку, винен ти! Ти, й більш ніхто!

? Чи слухними є закиди пана Пляшкера? Чому ти так думаєш?

— Але ж дозволяй, адже я хотів вам тільки добра, авжеж, тільки добра! — боронився пан Вівторакус. Він і собі вже говорив уголос. — Чи міг же я навіть подумати, що ти водночас зі мною забажав чогось цілком протилежного? Без машини для здійснення бажань! Авжеж, не міг!

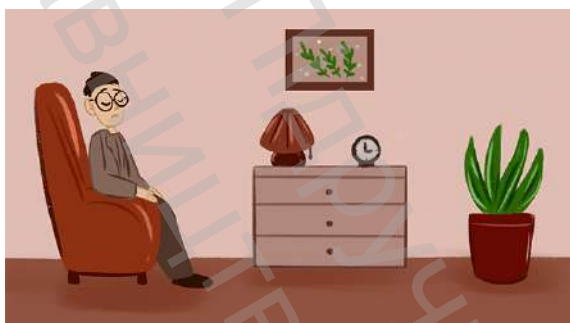
Та пан Пляшкер ніяк не заспокоювався. Він так хвилювався за Суботика, що говорив сердитіше, ніж йому хотілося.

— Чого ти взагалі підходив до моєї машини для здійснення бажань, коли мене не було дома, га? — вигукував він. — Що тобі знадобилося в моїй кімнаті?

— Якщо я в твоїй кімнаті небажаний гість, то я можу й піти собі, — ображено вигукнув пан Вівторакус. — Авжеж, можу піти! Як стій!

Сумно опустився пан Пляшкер у крісло і втупився очима в одну точку.

Він просидів так, аж поки звечоріло. Уже пізнього вечора він помацки перейшов у темряві кімнату й зачинив вікно. Потім так само помацки повернувся до крісла, знову сів і незабаром заснув.

***

— Може, віднести машину на горище зараз— таки? — розохотився пан Пляшкер, коли прокинувся Суботик. — Пані Моркван пішла скупуватись, я щойно зустрів її на вулиці. Сприятлива для нас часинка!

— Про мене! — сказав Суботик, і вони вдвох, з натугою, зсунули машину зі столу, пронесли через усю кімнату й коридор і доправили на горище.

Поставили машину на те ж таки місце, де вона колись стояла.

Уже в дверях пан Пляшкер востаннє зупинився й сумно озирнувся назад.

— Незабаром вона знову так припаде пилом, як тиждень тому. І що ж, власне, вона мені дала, ця машина здійснення бажань? — запитав він. — Нічого! Ані автомобіля, ані грошей, нічогісінько! Я не став анітрохи багатший, ніж був.

Суботик засміявся і взяв пана Пляшкера за руку.

— Може, ви загадували їй не ті бажання, татку, — сказав він. — Вам усе хотілося лише певних речей. Може, треба було придумати інакші бажання?

? Які бажання, на твою думку, варто було загадувати панові Пляшкеру?

— Інакші бажання? — Пан Пляшкер замислився. — А це правда, — сказав він.

— Ось, наприклад, чого б ви забажали зараз, якби машина ще працювала?

— Я забажав би, щоб ти назавжди лишився зі мною, — не задумуючись, відповів пан Пляшкер. — Треба було мені забажати цього ще першого дня. Та я хотів спочатку довідатись, чи й ти на це згоден.

— Тепер уже запізно, — відповів Суботик. — А чого б ви забажали собі ще?

— Щоб мій приятель Вівторакус більше на мене не гнівався і знов мене навідав.

— Тепер я спробую здійснювати власні бажання самотужки. Без машини. Шкода лише, що ти не зможеш мені в цьому допомагати. Суботик заусміхався й закивав хоботцем.

— А може, трішки в чомусь і допомагатиму, татку, — сказав він.

Пан Пляшкер зірвався на ноги.

— Чи означає це, що ти цього разу не підеш у суботу геть? — вигукнув він.

— Воно треба було б, але...

— Але?.. — завмер пан Пляшкер.

— Але я на мить уявив собі, якого коника ви з машиною викинете, тільки-но її ввімкнете, — сміючись сказав Суботик. — А тому я потайки дещо для вас, тату, зберіг.

Пан Пляшкер аж тремтів з цікавості.

— Дещо зберіг? Що ж саме? Кажі-бо врешті— решт!

Суботик скочив на ослінчик, де сидів пан Пляшкер.

— А погляньте-но, татку, отуди за моє ліве вухо, там ви щось побачите! — Він відтягнув своє ліве вухо вперед і нагнув голову пана Пляшкера ближче до своєї. А сам так сміявся, що голова його вся трусилась.

— Тут... там... Таж там лишилася одна синя цятка! — закричав пан Пляшкер без тям від радощів.

— Авжеж, татку. Найостанніша. Як хочете, то загадайте їй виконати якесь своє бажання. Тільки обережно, не зробіть знов помилки!

— Не бійся, цього разу я помилки не зроблю, — сказав пан Пляшкер. Після невеличкої паузи він глибоко вдихнув і сказав повільно й урочисто:

— Я хочу, щоб Суботик назавжди лишився зі мною!

І тоді з-за вуха в Суботика враз зникла остання синя цятка.

Переклад Євгенії Горевої

♥ Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому?

5 Знайди в тексті речення з інверсією. Випиши його в зошит.

6 Сформулюй і запиши в зошит тему й ідею повісті Пауля Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

Текст для мене

Чи правильний вибір зробив пан Пляшкер, загадуючи останнє бажання? Чому ти так вважаєш?

Текст для тексту

Які ще повісті ти знаєш? Укажи принаймні одного автора / одну авторку й назву твору.

Текст для світу

Наведи приклади з життя, коли неправильне формулювання бажань призводило до негативних наслідків.

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНІ СЛОВА. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ІЗ ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ Й УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИМИ СЛОВАМИ

7 Порівняй речення, наведені нижче.

Україна відома у світі неймовірними місцями для відпочинку, цікавими письменниками та популярними музикантами.

Україна має не тільки багато туристично привабливих місць, вона може похизуватися й заслугами всесвітньовідомих українських дизайнерів.

✓ Перепиши речення в зошит і підкресли в кожному члені речення. Порівняй кількість граматичних основ у реченнях.

8 У якому з речень є однорідні члени? Обґрунтуй свою думку.

Однорідні члени речення:

- рівноправні, не залежать одне від одного;
- відповідають на одне й те саме питання;
- стосуються одного й того самого члена речення.

9 Попрацюйте в парах. Перепишіть, підкресліть усі члени речення й визначте, у яких реченнях є однорідні члени. Назвіть, які це члени речення.

1. У всіх країнах світу люди люблять гарно одягатися, мати вишуканий вигляд, бути сучасними й привабливими.
2. Не лише жінки, а й чоловіки стежать за тенденціями в моді.
3. Одягайтеся стильно, і вас одразу помітять.
4. Охайний одяг — і серце радіє.

10 Прочитай текст. Випиши в зошит номери речень, у яких є однорідні члени.

УКРАЇНСЬКІ ДИЗАЙНЕРИ ТА ДИЗАЙНЕРКИ, ОДЯГ ЯКИХ НОСЯТЬ ЗАКОРДОНОМ

(1) *Андре Тан* — людина, яка вже досить давно представляє українську моду на світовій арені. (2) Саме він створив особливий стиль *Smart Couture*. (3) Ще в 11 років Андре прийшов на курси крою та шиття. (4) Хлопчик мріяв заснувати щось своє, власне, особливе. (5) І йому це вдалося.

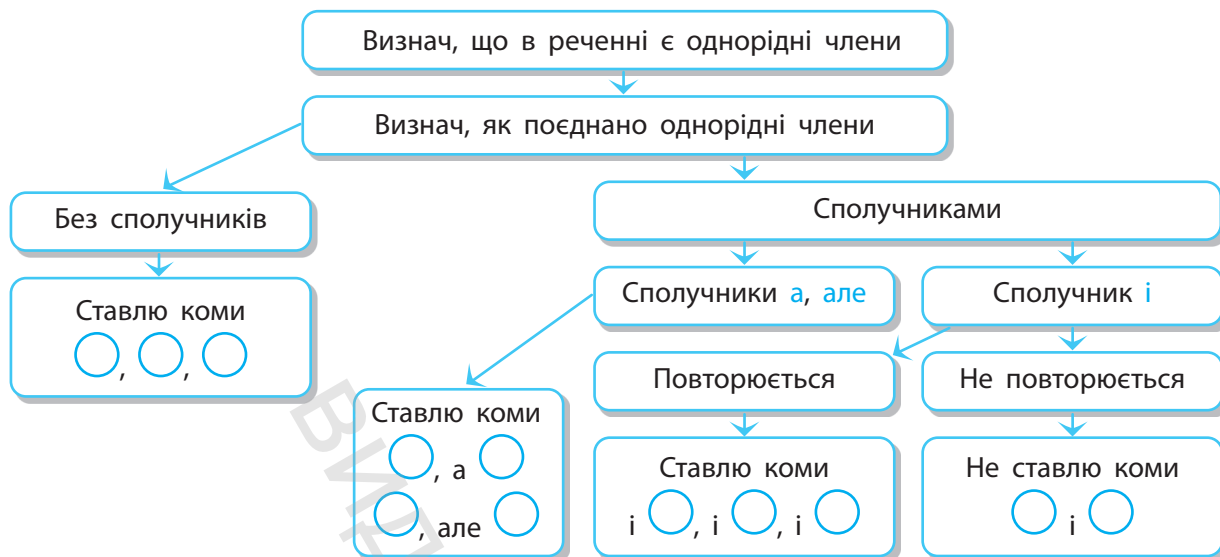
(6) Модні будинки весільних і вечірніх суконь від *Оксани Мухи* є по всьому світі: у Франції, Австралії, Чехії, Канаді, США, Німеччині, Італії, Литві, Латвії, Польщі та Китаї. (7) Для свого весілля сукню від Оксани Мухи обрала онука колишнього президента Франції Шарля де Голля.

(8) *Саша Каневський* почав свою кар'єру у 2009 році, а зараз він уже відомий український дизайнер. (9) У нього одразу вималювався унікальний стиль, за яким Каневського впізнає весь світ. (10) Останнім часом Олександр поєднує спортивний і повсякденний стилі.

(11) *Олена Сереброва* відзначилася тим, що мала власний показ у модній Галереї Лафайет у Берліні. (12) Її одяг продають у різних бутиках світу: Люксембургу, Італії, Саудівської Аравії, Словенії, Німеччині.

(13) *Віктор Анісімов* — колишній військовий, став одним із перших дизайнерів, який представив модну колекцію для чоловіків на тижні моди в Україні в 1997 році. (14) Анісімов має свій унікальний почерк, робить акцент на речах-трансформерах і військовому стилі. (За інтернет-матеріалами)

- 11 Розглянь схему. Розкажи про розділові знаки в реченнях з однорідними членами. Склади речення до кожної схеми.

- 12 За поданими схемами склади власні речення з однорідними членами (○ у схемах позначає однорідні члени речення).

- 1) ○, ○, ○.   3) і ○, і ○, і ○.   5) ○, а ○.
 2) ○, ○, ○ і ○.   4) ○ і ○, ○ і ○.   6) ○, але ○.

- 13 Додай до речень однорідні члени. Запиши отримані речення.

- Дизайнери розповіли про головні кольори осіннього сезону.
- У чоловічих колекціях переважають нейтральні відтінки.
- У моду повертаються пишні спідниці.
- Дизайнери радять чоловікам зустрічати весну в сорочках із коротким рукавом.

У реченнях із однорідними членами можуть бути узагальнювальні слова.

Узагальнювальне слово — це назва, що охоплює всі перелічувані в реченні однорідні члени.

Узагальнювальними словами найчастіше бувають займенники (наприклад, *усе, усі, ніхто, ніщо*) і прислівники (наприклад, *ніде, всюди, скрізь*), рідше — словосполучення (наприклад, *молоді люди* для однорідних членів *дівчатка й хлопчики*).

Зауваж! Узагальнювальне слово й однорідні члени речення виконують однакову синтаксичну роль (є однаковими членами речення).

14 Добери до однорідних членів, ужитих у наведених реченнях, узагальнювальні слова.

- 1) Спідниці, сукні, сорочки та брюки повинні мати охайний вигляд.
- 2) Узимку, навесні, улітку й восени актуальними є природні кольори.
- 3) Швидка зміна вподобань, періодична спрямованість до традицій, зверненість до емоцій людини були властиві моді завжди.
- 4) Самобутність і неповторність, яскравість й оригінальність фольклорного стилю в одязі завжди приваблювали іменитих модельєрів світу.

Запам'ятай!

Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами речення, то перед ними ставимо двокрапку.

ус: ○, ○, ○.

Якщо узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів речення, то після них ставимо тире.

○, ○, ○ — ус.

15 Перепиши. Розстав пропущені розділові знаки.

Дизайнери запевняють, що шалену популярність досі має етнічний український одяг вишиванки плахти навіть шаровари. Тіна Кароль Джамала Марічка Бурмака Влада Литовченко ці знані українки люблять одяг дизайнерки Юлії Магдич. Щоб залишитися серед «найсильніших і найкращих», бренд Lili Bratus активно полонить серця прихильниць стильним етноодягом пальтами з лаконічною вишивкою на спині теплими сукнями з вишивками оберегами жилетами з відкритими швами. А ось усі образи від бренду «Зерно» можна вдало доповнити етноаксесуарами барвистим намистом шкіряною або дерев'яною сумкою. Інший український бренд Foberini пропонує широкий вибір вбрання спідниць із барвистими орнаментами стилізованих сорочок-вишиванок суконь-вишиванок, яке матиме ефектний вигляд або разом із високими підборами або зі спортивним взуттям.

(За інтернет-матеріалами, Д. Фіалко)

16 Випиши з творів художньої літератури або засобів масової інформації по одному реченню з однорідними членами: 1) підметами; 2) присудками; 3) додатками; 4) означеннями; 5) обставинами.

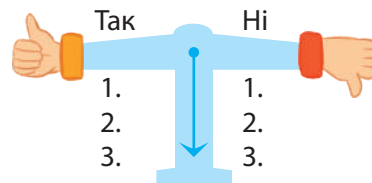
ТЕМА 6.4. ВІРЮ В СЕБЕ Й ДОВІРЯЮ ІНШИМ

ДОСТОВІРНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ. МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

1 Т-схема.

В інтернеті публікують лише правдиву інформацію.

2

Що таке «достовірність інформації»? Як можна перевірити достовірність інформації?

3

Прочитай поради, як бути медіаграмотним / медіаграмотною. Додай до запропонованих свої.

ЯК БУТИ МЕДІАГРАМОТНИМИ?

Ось кілька порад, які допоможуть вам дізнатися, чи інформація правдива.

1. Перевіряйте повідомлення в кількох авторитетних джерелах (офіційні сайти тощо).
2. Звертайте увагу на емоції, які викликає повідомлення (що більше емоцій, то більша ймовірність, що це фейк).
3. Ставте під сумнів будь-яку інформацію, не підкріплену доказом. Свідчення безпосереднього очевидця, оригінальні фотографії, відео чи опубліковані документи можуть доводити факт. Усе решта — найчастіше суб'єктивні судження.

4

В одній статті в інтернеті було написано: *Ярослав Мудрий заснував першу у світі бібліотеку.* Досліди, чи це правда, чи фейк. Розкажи, як ти перевіряв / перевіряла інформацію.

Зауваж! Слово «фейк» походить від англійського слова, що означає *підробка, фальшивка*. Це неправдива інформація, яку в медіа подають як правдиву.

ТИПИ ТЕКСТІВ. ВИМОГИ ДО МОВЛЕННЯ

5 Розкажи про типи текстів. Використовуй схему.

На які питання дає відповідь текст?	Який (яка, яке, які) є предмети / особи?	Що сталося? Що робить(лять) персонаж(и)?	Чому предмети / особи є такими?
Про що йдеться?	Про ознаки	Про дії, події	Про причини ознак і дій
Якою є будова тексту?	Перерахування ознак чи загальне враження (загальна ознака)	Початок, хід і кінець дій, подій	Теза (думка, яку доводять), аргументи (докази), висновок
Тип тексту	ОПИС	РОЗПОВІДЬ	РОЗДУМ

6 Прочитай текст. Використовуючи схему із завдання 5, зроби висновок про тип тексту в кожному фрагменті. Аргументуй свій вибір.

НАЙВІДОМІШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СТАРТАП

Український народ у складні часи не складає руки, не емігрує, а намагається шукати різноманітні варіанти, як здивувати світ інноваційними розробками та вирватися на технологічну передову.

- A.** Petcube — один із найуспішніших і найвідоміших стартапів України. Він виник у 2012 році й із того часу залучив більше, ніж 13,8 млн доларів інвестицій, запустив продажі в 2500 магазинах США та на Amazon (компанія, що продає товари та послуги через інтернет). Заснували проєкт українці Ярослав Ажнюк, Олександр Нескін та Андрій Кльон. Їм на момент старту не було й 25 років.
- B.** Petcube — це невеликий алюмінієвий куб розміром 10x10x10 сантиметрів, вагою 589 грамів, у який вбудовані ширококутна камера, динамік, мікрофон і лазерна указка. Гаджет під'єднується до Wi-Fi, дозволяючи власникові, незалежно від місця його перебування, перевірити, що робить домашній улюбленець. За допомогою смартфона можна не лише бачити, а й розмовляти, гратися зі своєю домашньою тваринкою.

B. На думку одного із засновників компанії Ярослава Ажнюка, підприємці повинні ставати новими рольовими моделями для своєї країни.

Бізнесмен переконаний: роль підприємця — дати нові схеми успіху. Ключове в цьому: люди стають успішними, бо вони створюють цінність для світу, і за це інші люди платять гроші.

«Щоб стати успішним, треба наполегливо вчитись і багато працювати. Сподіваюся, Petcube побудує велику компанію, яка стане такою моделлю для багатьох українців», — узагальнює підприємець.

(З інтернет-джерел)

- Придумай підзаголовки до кожного фрагмента. Запиши їх у формі плану тексту. Сформулуй і запиши тему, ідею тексту.

- 7 Працюючи в групах, подумайте про особливості мови, що забезпечують точність, виразність, образність вислову. Накресліть у зошитах таблицю, запропоновану нижче. Доповніть таблицю.

Вимога до мовлення	Як досягти	Приклади
Точність	потрібно чітко формулювати думку, добирати найбільш влучні слова	
Виразність	варто висловлювати своє ставлення до того, про що говориш	
Образність	треба добирати слова й речення, що емоційно вплинуть на читачів / слухачів	

- 8 Поміркуйте, як можна покращити висловлення в пропонованих ситуаціях (орієнтуйтеся на вимоги, наведені в таблиці вище). Запишіть у зошити вдосконалені варіанти:

- «Коли я їхав сюди, то думав, що б таке сказати. Міркував то про одне, то про інше. Зрештою вирішив: говоритиму перше, що спаде на думку»;
- «Ще дві тисячі шістнадцятого року ми закупили сімдесят сім комп'ютерів, які поставили в семи кімнатах для сімдесяти семи своїх співробітників. Нормальна тривалість робочого часу наших працівників не перевищує сорока годин на тиждень».

- 9 Склади й запиши невеликий текст про те, як навчитися довіряти людям. Поєднай у своєму творі елементи різних типів текстів.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. РЕКЛАМНЕ ОГОЛОШЕННЯ

Реклама — це поширення інформації про когось або щось для привертання уваги. Реклама завжди звертається до людини, вона прагне переконати в чомусь, купити якийсь продукт тощо. Інколи в рекламі ти можеш натрапити на маніпуляції.

Маніпуляція — це спосіб вплинути на людину для отримання вигоди.

1

Прочитай рекламне оголошення.

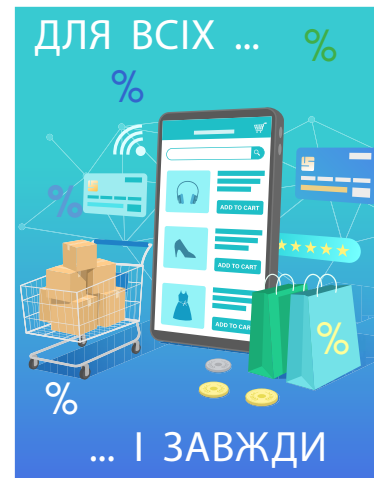
Найкращий у світі інтернет-магазин «Для всіх і завжди» чекає на тебе!

Якщо ти втомився чи втомилася годинами блукати, шукаючи потрібну річ, тобі до нас!

Наші безумовні переваги:

- найнижчі в Україні ціни;
- зручний і швидкий пошук потрібного;
- нескінченний перелік товарів.

Ти досі вагаєшся? Просто завітай на наш сайт і забудь про будь-які проблеми!

- Знайди в тексті інформацію, з якою ти не погоджуєшся. Поясни чому. Чи можна її перевірити? Як це зробити?
- Чи є в цій рекламі маніпуляції? Якщо так, наведи приклади, поясни свою думку.

2

Працюючи в групах, дослідіть довідкові джерела. Укладіть список порад, як розпізнати маніпуляції в рекламі.

3

Обери українську компанію / стартап і напиши для неї чи нього рекламне оголошення. Уникай маніпуляцій.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

1. Що таке *мовленнєвий етикет*? Наведи приклади типових етикетних форм, які ти використовуєш щодня у своєму мовленні.
2. Що таке *звертання*? Які види звертань ти знаєш?
3. Розкажи про розділові знаки в реченнях зі звертаннями.
4. Що таке *художня деталь*?
5. Наведи приклади слів / конструкцій, що завжди є вставними; які ніколи не бувають вставними.
6. Що таке *інверсія*? Який порядок слів у реченні вважають прямим?
7. Що таке *маніпуляція*? Як розпізнати маніпуляції в рекламі?
8. Які ти знаєш вимоги до мовлення?

РОЗДІЛ 7. НА ШЛЯХУ ДО УСПІХУ

У цьому розділі ти:

- ✓ дивуватимешся перспективам, які можуть відкриватися перед людиною;
- ✓ зрозумієш, що шлях до успіху (хай яким непростим він є) складається з конкретних кроків, а першим кроком до нього є пізнання себе;
- ✓ укотре переконаєшся, що наша країна унікальна.

Ключові слова:

Зміст і форма літературного твору; характеристика персонажів; уточнювальні члени речення.

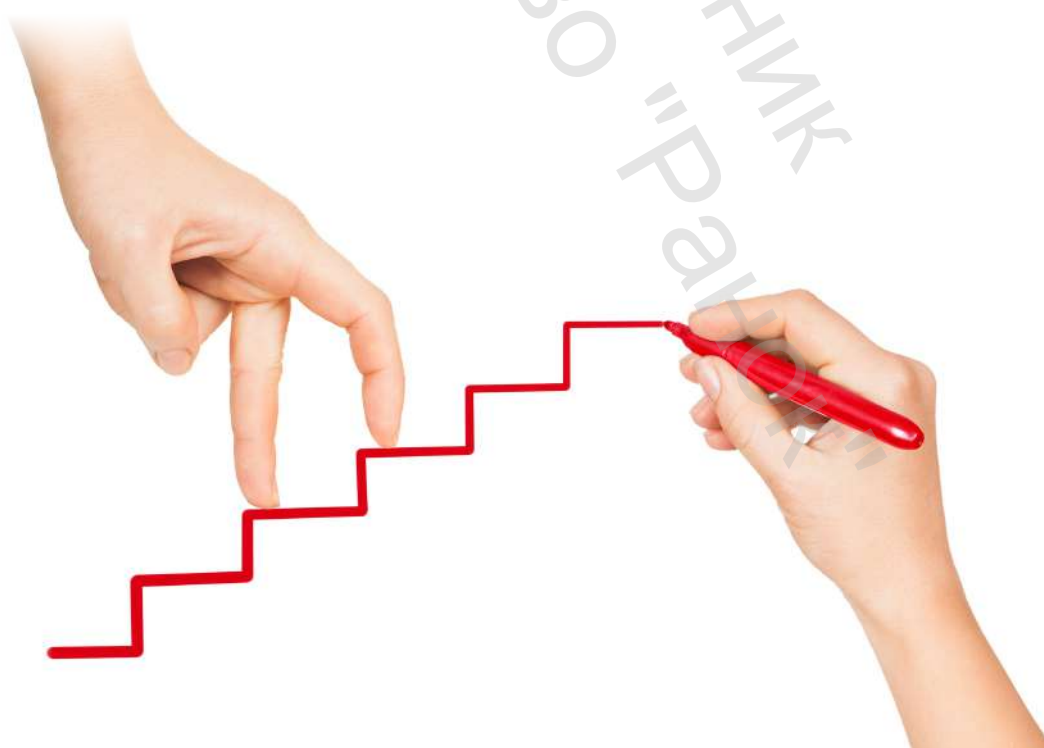
Тарас Шевченко
«Встала
й весна, чорну
землю сонну
розбудила...»

Оскар
Бреніф'є
«Хто я?»

Іван Франко
«Олівець»,
«Малий
Мирон»

Стівен Гокінг,
Люсі Гокінг
«Джордж і ...»
(цикл)

Уршула Стані-
шевська, Адріанна
Станішевська «Як
навчити дитину
грати в шахи»

ТЕМА 7.1. ШУКАЮ СЕБЕ

УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. СЮЖЕТ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

1 Чи знайомий / знайома ти із серією книжок або фільмів про Гаррі Поттера? Що тобі відомо про цього хлопчика? Працюючи в групах, обміняйтеся своїми враженнями про фільми чи книжки (якщо ви їх дивились або читали) або знайдіть інформацію про ці твори й обговоріть, чи цікаво вам було б прочитати фрагмент однієї з книжок про Гаррі Поттера. Чому?

2 Прочитай речення та дай відповіді на запитання.

На узліссі Забороненого лісу, біля Гегрідової хатини, зібралися юні маги.

Біля Гегрідової хатини на узліссі Забороненого лісу зібралися юні маги.

- Чи однаковим є зміст цих речень?
- Скільки обставин у кожному реченні?
- Чим ці речення відрізняються?

У реченні може бути **уточнювальний член** або **уточнювальні члени речення**. Вони конкретизують (пояснюють, уточнюють) зміст однойменного попереднього члена, звужуючи його значення.

Уточнювальні члени речення відповідають на питання *а де саме? а коли саме? а як саме? а який саме? а що саме?* та подібні.

Наприклад: унизу, біля замку; учора, о шостій годині; злий, аж чорний.

3 У яких життєвих ситуаціях потрібно щось уточнювати? Поміркуй і наведи приклади таких ситуацій.

4 Перепиши речення в зошит. Підкресли члени речення. Знайди уточнювальні члени й визнач, якими членами речення вони є.

Гаррі за ці роки змінився, виріс, змужнів. Ніч була темна, непроглядна. Ніхто ще так не боявся злої магії, її наслідків, її сили. Саме тут, біля замку, мала вирішитися його доля.

5 Прочитай текст згідно з вказівками.

Гіпогриф — міфічне створіння з тілом коня, головою та крилами орла. Існує думка, що гіпогрифи — це діти грифонів (міфічних крилатих створінь, яких зображували крилатими левами з головою орла або іншого хижого птаха). За однією з версій, грифони жили в північній країні й охороняли скарби, за іншою — у горах Стародавньої Скіфії, на північ від Чорного моря. На грифонах, яких цінували за швидкість, часто їздили верхи чарівники.

Джоан Ролінг

ГАРРІ ПОТТЕР І В'ЯЗЕНЬ АЗКАБАНУ

(Уривок, скорочено)

Аудіювання. Послухай читання тексту вчителем / учителькою чи однокласницею / однокласником.

Приємно було по обіді вийти із замку. Після вчорашнього дощу небо було чисте й блідо-сіре, а волога травичка пружинила під ногами. Друзі прямували на свій перший урок із догляду за магічними істотами.

Рон і Герміона не розмовляли одне з одним. Гаррі мовчки крокував поруч. Похилою галявинкою вони наближались до узлісся Забороненого лісу, до Геґридової хатини. Попереду замріли три до болю знайомі постаті, і Гаррі збагнув, що цей урок вони проведуть разом зі слизеринцями. Мелфой жваво про щось розповідав, а Креб із Гойлом погигикували, мабуть, знову з якихось дурнувятих жартів.

Геґрід чекав учнів біля своєї хижі, біля самих дверей. Він нетерпляче завмер у своєму плащі з кротячого хутра, а до ніг йому тулився пес Іклань.

— Рухайтеси! Рухайтеси! — підганяв він учнів. — Я маю для вас правдиву втіху! Буде фаний урок! Усі вже тут? Тоді за мною!

На якусь мить Гаррі насторожено подумав, що Геґрід веде їх у Заборонений ліс. Гаррі на все життя вистачить тих жахів, які там із ним сталися. Але Геґрід проминув дерева й за кілька хвилин вивів їх на якесь пасовисько. Там нікого не було.

— Прошу всіх стати ближче, ось тут, довкола огорожі! — гукнув він. Отак... аби всі всьо бачили. А тепер прошу розгорнути свої книжки...

— Книжки?! Це, тіпа, як? — пролунав холодно-лінивий голос Драко Мелфоя.

— Га? — перепитав Геґрід.

— Як ми маємо їх розгортати? — повторив Мелфой. Він витягнув свій примірник «Жахливої книги жахів», міцно перев'язаний довгою мотузкою. Решта учнів теж повитягали книжки. Дехто, як і Гаррі, перетягли їх пасками, а інші запхали книжки в надійні торби або затисли їх величезними скріпками.

— Невже... невже ніхто з вас не може відкрити свою книгу? — зажурився Геґрід.

Учні похитали головами.

— Треба було їх, по-перше, погладити, — сказав Геґрід таким тоном, ніби це було цілком очевидно. — Дивіться...

? Що ти дізнався / дізналася? Як думаєш, що буде далі?

☑ Читання. Прочитай текст мовчки до зупинки.

Він узяв Герміонину книжку і здер з неї чароскоч. Книжка намірилася його вкусити, але Геґрід провів по корінцю своїм велетенським пальцем, і книжка, затремтівши, розгорнулася й завмерла на його долоні.

— Ох! Які ми всі були тупі! — почав глузувати Мелфой. — Кароче, їх треба було погладити! І як це ми не додумалися!

— А я... я си гадав, що вони такі кумедні, — невпевнено проказав Геґрід до Герміони.

— Ну так, неймовірно кумедні! — кривлявся Мелфой. — Дуже дотепно — дати нам книжки, що намагаються відгризти руки!

— Заткнися, Мелфою, — тихенько сказав Гаррі.

Геґрід здавався дуже засмученим, а Гаррі хотів, щоб його перший урок пройшов успішно.

— Ну, fajно, — розгублено проказав Геґрід, — отож... отож ви маєте свої книжки і... і... тепер вам потрібні магичні істоти. Так... То я піду по них. Зачекайте хвильку...

Він попрошкував до Забороненого лісу й зник з очей.

— Боже мій, на які пси тут усе зійшло! — вголос обурився Мелфой. — Цей телепень буде нас учити! Та мій старий здуріє, коли довідається...

— Мелфою, заткнися, — повторив Гаррі.

— О-о-о-о-о-ой! — запищала Лаванда Браун, показуючи на протилежний бік галявини.

До них стрімко наближалися з десяток химерних істот. Таких у своєму житті Гаррі ще не бачив. Їхні тулуби, хвости й задні ноги були, як у коней, а велетенські крила, передні лапи й голови зі страхітливими дзьобами сталевого кольору й великими яскравими, як помаранчі, очима нагадували орлів. На передніх лапах були жахливі пазурі завдовжки по десять-п'ятнадцять сантиметрів. Усі істоти мали шкіряні нашийники з довгими ланцюгами, які тримав Геґрід, що підтюпцем біг слідом за ними.

— Вйо, сюди! — ревів він, трясучи ланцюгами й підганяючи «магічних істот» до загороди, за якою стояли учні. Геґрід причва- лав до них і поприпинав істот до огорожі. Учні відсахнулися.

— Ось вам гіпогрифи! — радісно вигукнув Геґрід, показуючи на них рукою. — Файнющі, га?

Гаррі розумів, що мав на увазі Геґрід. Адже перший шок від напівконе́й-напівпта́хів швидко змінювався захопленням: розкішне оперення гіпогрифів плавно переходило в лискучий торс. До того ж усі вони були різні: сірі, гніді, чалі, бурі та вороні.

— Го-го-о! — сказав Геґрід, потираючи руки й сяючи усмішкою. — Якщо хочете, можете підійти ближче...

Проте підходити ніхто не поспішав. Гаррі, Рон і Герміона обережно підступили до огорожі.

— Найперше, мусите знати, що гіпогрифи є дуже горді, — пояснив Геґрід. — Їх легко можна образити. Ніколи не кривдіть гіпогрифа, бо вельми пошкодуєте.

Мелфой, Креб і Ґойл Геґріда не слухали. Вони про щось тихцем перемовлялися.

«Мабуть, готуються зірвати урок», — подумав Гаррі.

— Завжди чекайте, щоб перший рух зробив гіпогриф, — вів далі Геґрід. — Це є чемно, розумієте? Підійдіть до нього, уклоніться і — чекайте. Якщо він си вклонив у відповідь, можете його погладити. Коли ж ні — хутко від нього тікайте, бо ті пазури гострі, як сталь. Ну, файно... хто піде перший?

У відповідь учні відступили ще на крок. Навіть Гаррі, Рон і Герміона не поспішали знайомитись. Гіпогрифи люто смикали головами й змахували могутніми крильми. Їм, вочевидь, не подобалося сидіти на прив'язі.

— Що, ніхто не хоче? — жалібно перепитав Геґрід.

— Я хочу, — сказав Гаррі.

Ззаду хтось перелякано охнув.

? Про які правила поведінки з гіпогрифом ти дізнався / дізналася? Чи важливо дотримуватися цих правил? Чому?

Аудіювання. Послухай читання тексту вчителем / учителькою чи однокласницею / однокласником.

Але Гаррі мовби й не чув. Він переліз через загороду на пасовисько.

— Молодець, Гаррі! — заревів Геґрід. — Гадаю, ти си впораш з Бакбиком.

Він відв'язав сірого гіпогрифа й зняв із нього нашійника. Учні затамували подих. Мелфой зловісно примружився.

— Тепер не квапся, Гаррі, — спокійно мовив Геґрід. — Дивися йому в очі, але не кліпай — гіпогрифи не довіряють тим, хто забагато кліпає...

Гарріні очі відразу засльозилися, але він не кліпав. Бакбик повернув свою велику гостродзьобу голову і втупився в Гаррі лютим оранжевим оком.

— Файно, — похвалив Геґрід. — Файно, Гаррі... а тепер уклонися...

Гаррі не горів бажанням наставляти Бакбикові свою потилицю, проте швиденько вклонився.

Гіпогриф і далі пихато на нього поглядав. Він не ворухився.

— Йой! — стривожився Геґрід. — Гаррі... відходь, але помалу...

Але тут, на превеликий подив Гаррі, гіпогриф раптом зігнув лускаті передні лапи й, поза всякими сумнівами, теж уклонився.

— Дуже файно, Гаррі! — несамовито вигукнув Геґрід. — Добре... Тепер можеш його помацати!.. Ану, погладь йому дзьобика, давай!

Гаррі, який волів би радше відійти якнайдалі, повільно наблизився до гіпогрифа й кілька разів погладив йому дзьоба. Гіпогриф млюсно заплющився від задоволення.

? Чому Гаррі, долаючи страх, вирішив першим вийти до гіпогрифа? Як це характеризує хлопчика?

✓ Читання. Прочитай текст мовчки до кінця.

Усі заплескали. Усі, крім Мелфоя, Креба й Гойла, що мали вельми розчарований вигляд.

— Файно, Гаррі! — тішився Геґрід. — Тепер, гадаю, він дозволить тобі політати на ньому!

Цього Гаррі аж ніяк не сподівався. Він звик літати на мітлі, але між мітлою і гіпогрифом була певна різниця...

— Сідай зразу за крилами, — підказував Геґрід, — але вважай — не смикни за якусь пір'їну: йому се не сподобається...

Гаррі поставив ногу на крило і видерся гіпогрифові на спину. Бакбик підвівся. Гаррі не знав, за що триматися — скрізь було саме пір'я.

— Гайда, пішов! — гукнув Геґрід і ляснув гіпогрифа.

Зненацька по обіруч від Гаррі розгорнулися десятиметрові крила. Він ледве встиг ухопити гіпогрифа за шию, як вони зринули в небо. То була аж ніяк не мітла, і Гаррі відразу це збагнув. Гіпогрифові крила не надто безпечно підкидали його ноги — здавалося, що Гаррі ось-ось упаде. Лискучі пір'їни вислизали з пальців, але він не наважувався стискати їх міцніше. Тепер його жбурляло то вперед, то назад: тулуб гіпогрифа рухався разом із крильми.

Бакбик облетів пасовисько й пішов на посадку. Щоб не гулькнути сторч головою через гладеньку шию гіпогрифа, Гаррі відхилився назад. Почулися три глухі удари — гіпогрифові лапи торкнулися землі. Гаррі насилу втримався.

Усі, окрім Мелфоя, Креба й Гойла, радісно закричали.

— Ти файно си тримав, Гаррі! — чудувався Геґрід. — Хто наступний, га? Підбадьорені успіхом Гаррі, учні обережно полізли через огорожу. Геґрід по черзі відв'язував гіпогрифів, і невдовзі по всьому пасовиську схвильовані діти віддавали їм поклони.

Переклад Віктора Морозова

? Що ти дізнався / дізналася про гіпогрифів? Чи цікаво тобі було читати цей фрагмент? Чому?

6 Продовж речення: *Якби в мене був гіпогриф, я б...* Використай уточнювальний член речення. Підкресли його.

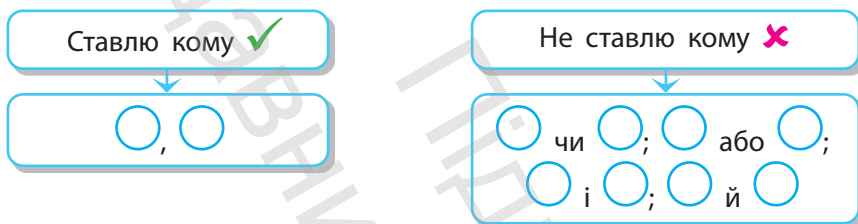
7 Знайди в тексті 5 речень зі звертаннями, 4 речення зі вставними словами чи конструкціями, 3 речення з уточнювальними членами.

8 Назви елементи сюжету. Проілюструй прикладами з прочитаного фрагмента.

ТЕМА 7.2. ПЕРЕЙМАЮ І ПЕРЕВЕРШУЮ

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ІЗ ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ, З'ЄДНАНИМИ СПОЛУЧНИКАМИ чи (або), та, і (й)

Якщо ти поєднуєш однорідні члени речення одиничним сполучником **чи**, **або**, **і**, **й**, кому між ними ставити не потрібно.

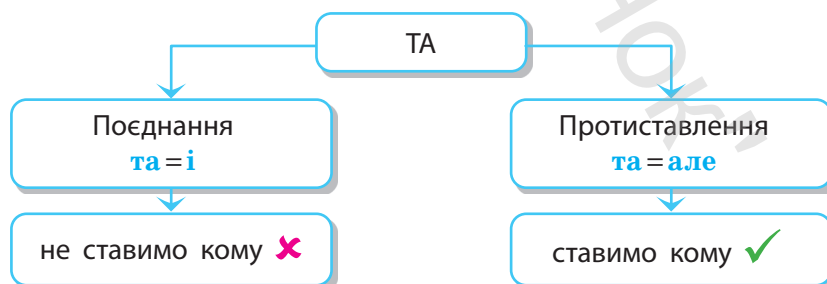
1 Спиши, поєднуючи однорідні члени речення сполучниками **чи**, **або**, **і**, **й**.

1. Мирослава ... Богдан дбають про здоров'я. 2. Мирослава ... Богдан зайнялися спортом. 3. Мирослава ... Богдан зайнявся спортом? 4. Мирослава зайнялася спортом ... Богдан?

Зразок. Мирослава й Богдан дбають про здоров'я.

2 Проаналізуй речення. Поясни, чому в одному випадку є кома перед одиничним сполучником **та**, а в іншому її немає?

1. Мирослава **та** Богдан відвідують спортзал. 2. Мирослава відвідує спортзал, **та** Богдан цього не робить.

3 Спиши, розставляючи розділові знаки.

Українці та українки неодноразово виборювали титул найсильніших.

Василь Вірастюк став найсильнішою людиною планети в 2004 році. У 2019 такою людиною став американець Мартінс Ліціс та в 2020 році він не брав участі в змаганнях. Тоді цей титул виборов українець Олексій Новіков.

Україна також двічі ставала переможницею змагання «Найсильніша жінка у світі»: у 2011 та 2014 роках. Ми пишаємося Ніною Герєю та Ольгою Лящук.

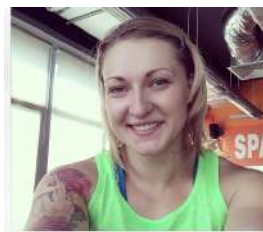
Василь Вірастюк

Ольга Лящук

Олексій Новіков

Ніна Геря

4 Порівняй речення. Чому в першому ми не ставимо кому перед сполучником **або**, а в другому ставимо?

1. На змаганнях переможе Борис **або** Єгор. 2. На змаганнях переможе **або** Борис, **або** Єгор.

Перед повторюваними сполучниками **чи**, **або**, **і**, **й**, **та** потрібно ставити кому.

Щоб не помилитися з кількістю розділових знаків, пам'ятай: ком завжди на одну менше, ніж є однорідних членів.

Наприклад:

Україна на Олімпійських іграх виборює медалі **і** з гімнастики, **і** з легкої атлетики, **і** з боротьби.

3 однорідні члени

2 коми

5 Склади речення з однорідними членами, використовуючи схеми.

○ чи ○.

або ○, або ○, або ○.

і ○, і ○, і ○, і ○.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Історична довідка — це текст, що містить короткі відомості про історичні події чи певних осіб.

- 1 Працюючи в групах, поміркуйте, для чого існують історичні довідки? Як вони можуть допомогти читацькому колу?
- 2 Прочитай історичну довідку про Івана Фірцака.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

ІВАН ФІРЦАК

Іван Фірцак народився в червні 1899 року в українському селі Білки на Закарпатті. За неймовірну силу отримав прізвисько Кротон.

Чемпіон Чехословаччини з важкої атлетики та боротьби. Чемпіон Європи з культуризму.

Вісімнадцять років був артистом цирку. Побував у шістдесят чотирьох країнах, дивуючи всіх неймовірною силою.

Виграв чимало поєдинків із відомими борцями світу.

З рук королеви Великої Британії Іван Фірцак отримав шолом і пояс, оздоблені золотом та діамантами.

Американська преса називала його найсильнішою людиною ХХ століття.

Після одного з боїв переніс важку операцію, під час якої йому замінили частину черепної кістки на золоту пластину.

Але Кротон і далі продовжував свої знамениті виступи.

На початку сорокових років повернувся на Закарпаття з дружиною Руженою Зікл, повітряною гімнасткою.

Подружжя мало восьмеро дітей. Старший син Іван став чемпіоном України з боксу в середній вазі.

Помер знаменитий силач у 1970 році в рідному селі Білки. У народі його прозивали Іваном Силою.

(З книжки «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»)

Іван Фірцак у шоломі, поясі та манжетах від королеви Великої Британії

3 Ознайомся зі схемою.

ЯК НАПИСАТИ ІСТОРИЧНУ ДОВІДКУ ПРО ВІДОМУ ЛЮДИНУ?

Напиши заголовок
Історична довідка

Кого ти будеш описувати?
(Вкажи ім'я особи, додай речення, яке зацікавить читачів / читачок)
Цю людину вважають неймовірною, тому що...

Коротко напиши біографію цієї людини в хронологічній послідовності. Додай цікаві факти. Пиши стисло та зрозуміло. Додай влучні зображення чи фотографії.
*Народився / народилася... (де? коли?). Навчався / навчалася...
Займався / займалася... Став / стала відомою завдяки...*

Коротко підсумуй, чому ця людина варта уваги
Складно уявити, що було б, якби ми не знали про цю постать...

4 Обери постать видатного українця / видатної українки. Напиши історичну довідку про нього чи про неї.

**ОДНОРІДНІ Й УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ.
ПРИГОДНИЦЬКА ПОВІСТЬ**

1 Прочитай текст. Виконай завдання після тексту.

Олександр Гаврош

**НЕЙМОВІРНІ ПРИГОДИ
ІВАНА СИЛИ, НАЙДУЖЧОЇ
ЛЮДИНИ СВІТУ**

(Уривок, скорочено)

**Пригодницька
повість**

Передмова, яку обов'язково слід прочитати.

Маленькі друзі! Я знаю, що ви не любите читати передмови. А дехто з вас взагалі вважає, що книжку слід розпочинати з кінця. Але ця передмова особлива, бо, не прочитавши її, ви не дізнаєтеся ГОЛОВНОГО.

Україна славиться своїми силачами. Але не тільки Василь Вірастюк чи брати Клички належать до найдужчих людей світу. Були в нас такі й раніше. До незаслужено забутих належить і знаменитий силач Іван Сила. Саме так називали в народі Івана Фірцака, який понад сто років тому народився на Закарпатті,

став чемпіоном Чехословаччини та Європи з кількох видів спорту, об'їздив пів світу, здобувши величезну кількість перемог. За свою неймовірну силу його нарекли ім'ям уславленого античного борця Кротона.

Першим розповів про життя українського богатиря Антон Копинець у книжці «Кротон». Він товаришував зі славетним атлетом і особисто від нього записував його історію. Після нього про Івана Силу писали й інші письменники.

І хоча «Неймовірні пригоди Івана Сили» здадуться вам справді неймовірними, основа їхня правдива, адже почерпнута із фактичного матеріалу, записаного Антоном Копинцем. Ясна річ, що ми мусили додати щось від себе, а щось і змінити, інакше вам би було не так цікаво.

А де в цій книжці правда, а де вигадка — спробуйте з'ясувати самі.

***

Потяг ще раз голосно чмихнув і непорушно застиг. Пасажири з клунками, торбами й валізами стали галасливо запруджувати перон. Двадцятилітній парубійко в селянському вбранні на ймення Іван Сила не квапився. Його відкрите обличчя, ніжні, майже дівочі риси обличчя якось дивно поєднувалися з міцно збитою статурою та широчезними плечима. Поспішати Іванові, чесно кажучи, було нікуди. Через вікно він озирав вокзал, переповнений людьми, які снували туди-сюди, як у велетенському мурашнику.

— Ого, скільки народу! — присвиснувши, почухав Іван Сила потилицю і попрямував до виходу.

***

Івана в столиці вражало все, а найперше — рух. Усе тут кудись поспішало, бігло, летіло, метушилося. Зовсім не так, як у горах, де можна запросто прилягти на травичці й спостерігати, як повільно пливуть хмари. Тут, напевно, висміяли б уже саме таке бажання. Іван роззирався довкола, проходячи повз яскраві вітрини та афіші. Він, на відміну від інших, нікуди не квапився, бо до вечора ще було далеченько.

Його увагу привернув гурт людей, усередині якого щось відбувалося. У центрі кола стояв кумедно вбраний вусатий дядько, який горланив: «Атракціон! Атракціон! Хто переможе Велета, отримає кругленьку суму! Виходь, хто хоче заробити!»

Та охочих не знаходилося.

Іван протиснувся вже до самої середини, бо дійство його зацікавило.

Глашатай, а за сумісництвом і власник атракціону, бачачи, що заробіток зривається і за мить люди почнуть розходитися, кинувся рятувати ситуацію.

— Хто, хто не побоїться поборотися з Велетом? Першому — значна знижка, — вирячував він свої чорні очища, але ніхто не виходив.

Серед глядачів пробіг іронічний смішок.

— Добре, перший бореться без вступного. Зате всі виграні гроші — його! Тільки його! Ну, хто?! — горланив він, втрачаючи терпіння. Та, зауваживши безхитрісне обличчя та широкі плечі Івана, тут же прийняв рішення.

— Ось! Ось хто першим вийде на ринг! — потягнув він верховинця за руку в коло. — Як тебе звати? — запитав він очманілого парубійка.

— Сила, Іван, — пробелькотів той.

— Хо-хо! — прогудів кумедний вусань. — Це буде поєдинок знаменитих бійців. Іван Сила проти Велета! Підходь, не скупись, а грошима долучись!

Підморгнувши Іванові, він із капелюхом пустився по колу. Глядачів ставало дедалі більше, і брязкіт монет явно тішив його вухо. Повеселілий організатор оголосив: «Оскільки будуть боротися знамениті бійці, ставка виграшу подвоюється». Натовп схвально загув.

— Давай поєдинок!

— Починай!

— Ану врїж йому, Сило!

— Велете, виходь!

Велет виявився на голову меншим за Івана. Це був середнього віку чоловік, який роками заробляв на життя вуличними боями. Він співчутливо глянув у майже дитяче обличчя верховинського хлопця, та годувати сім'ю якось треба.

«Почали!» — гукнув вусатий, і Велет спокійно наблизився до Івана.

Він вирішив обійтися із цим дівтаком лагідно, уклавши його на землю простим прийомом. Та ба, хлопець стояв, як дубок, і зігнути його чи звалити підніжкою не вдавалося. За кілька хвилин обидва бійці важко дихали, вчепившись один одному в плечі. Натовп підбадьорливо ревів, а організатор почав нервово крутити свого прямого і довгого, як шпиця, вуса.

— Зважаючи на рівність сил, дозволяються всілякі прийоми, — оголосив раптово він.

Велет різко відскочив убік і з розмаху вдарив Івана кулаком у груди. Той заточився, але втримався на ногах. Образа і біль були такими сильними, що Іван, не довго думаючи, з усієї сили тріснув у відповідь. Велет цього не очікував, тож кулак парубійка потрапив йому просто в щелепу. Пролетівши зо два метри, він гучно упав до ніг вражених глядачів.

Вусатий ще намагався його примусити продовжити бій, але той тільки стогнав у відповідь. Видно, невдало приземлився. Натовп почав вигукувати ім'я переможця, і невдоволеному власникові атракціону нічого не залишалось, як вручити Іванові повний капелюх грошей.

Ошелешений Іван стояв посеред цієї живої купи людей, які щось викрикували, сперечалися, жартували, плескали його по плечу, поки хтось рішуче не потягнув Силу за рукав. Перед ним стояв елегантно вбраний панок із борідкою. У руці він тримав ціпок.

— Молодий чоловіче, я вас чекаю завтра по обіді у себе вдома, — він простягнув Іванові візитну картку. — До зустрічі! — посміхнувся незнайомец і галантно торкнувся свого капелюха.

Оговтавшись, Іван попрямував до притулку. Його переповнювали різні емоції, але передчуття чогось нового і світлого було найсильнішим. «Сто-лиця!» — сказав він і розсміявся: «Ех, маминих галушок би зараз!»

♥ Що відчував Іван, коли приїхав у столицю?
Як ти думаєш, що відчував Іван після бою?

?? Чому ніхто не хотів змагатися з Велетом? Чому Велет спочатку не сприйняв Івана як серйозного супротивника? Чому власник атракціону змінив правила й дозволив використовувати будь-які прийоми? Чи справедливо це?

2 Знайди в тексті й перепиши в зошит речення з однорідними присудками. Підкресли в ньому всі члени речення.

3 Склади речення з однорідними членами про Івана Силу. Використай схеми.

○, ○, ○.

○, і ○, і ○.

○ або ○.

○ та ○.

○, та ○.

ус: ○, ○, ○.

○, ○, ○ — ус.

- 4 Прочитай визначення.

Пригодницька повість — це епічний твір, у якому описано незвичайні або небезпечні події. У пригодницькій повісті сюжет розвивається швидко, є таємниця, інтрига, діють яскраві герої.

- 5 Чи можна назвати твір Олександра Гавроша пригодницькою повістю? Чому ти так вважаєш?

- 6 Напиши власне продовження історії про Івана Силу. Використай у своєму тексті уточнювальні члени речення, підкресли їх.

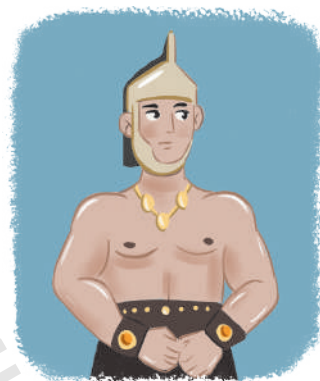

ФАКТИ Й СУДЖЕННЯ

- 7 Прочитай уривок зі статті в медіа. Знайди в інтернеті чи інших джерелах три факти й три судження про Івана Фірцака.

Він міг голіруч подолати бика, зубами витягував цвяхи, а через його горло переїжджав автомобіль. Найсильніша людина планети, чемпіон Європи, виконавець неповторних трюків та двобоїв, яким аплодувала сама королева Великої Британії! Утім, чого ж насправді більше в біографії знаменитого закарпатця Івана Фірцака — міфів чи правди? І як так сталося, що життя силача із села Білки більше схоже на легенду?

(Т. Кузьмінчук)

- 8 Напиши невеликий текст для сайту, у якому вислови свої враження щодо прочитаних текстів про Івана Фірцака чи фактів, які ти дізнався / дізналася про нього. Використовуй уточнювальні члени речення. Підкресли їх.

- 9 Подивися фільм «Іван Сила» (режисер Віктор Андриєнко). Запиши в зошит кілька цікавих фактів про Івана Силу, які ти дізнався / дізналася.

ТЕМА 7.3. ПРИЙМАЮ ВИКЛИКИ

ПОВІСТЬ. СЮЖЕТНА ЛІНІЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ З УТОЧНЮВАЛЬНИМИ ЧЛЕНАМИ

1 Прочитай про твір Марка Твена «Пригоди Тома Соєра».

Повість розповідає про пригоди хлопчика на ім'я Том Соєр, що живе на півдні Сполучених Штатів Америки, у містечку Сент-Пітерсберг.

Твір Марка Твена вчить дружити, бути вірним, сміливим, рішучим. Навчає бути чесною та доброю людиною. Учить допомагати іншим, боротися зі злом і несправедливістю, вірити в краще і прагнути до здійснення своєї мрії.

Це яскравий зразок жанру повісті. У творі вправно поєднано різні теми: життя та побут американців ХІХ століття, родинні стосунки, навчання в школі, пригоди, дружба й кохання. У «Пригодах Тома Соєра» переважають пригодницькі елементи, що й підкреслено автором у назві твору.

Чи хотіла б / хотів би ти прочитати цей твір? Чому?

2 Перепиши в зошит перше речення із завдання 1. Знайди в цьому реченні уточнювальний член. Яким членом речення він є? Підкресли. Який розділовий знак ужито перед уточнювальним членом?

Пам'ятай!

- Уточнювальні члени речення потрібно відокремлювати комами.
- Найчастіше уточнювальними бувають обставини. Перед такими обставинами можна вставити *a same*.

Наприклад:

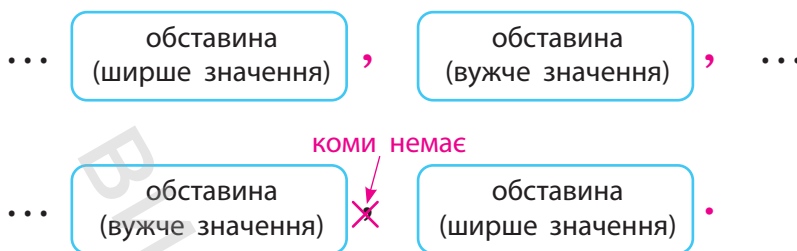
де саме?
Там, на дворі, весело, а тут, у будинку, нудно й немає чого робити.

Зауваж!

- НЕ є уточнювальними та не потрібно відокремлювати дві обставини, що відповідають на різні питання. Наприклад, Уночі надворі холодно. Тут обставина «уночі» відповідає на питання *коли?*, а обставина «надворі» — *де?* Вони не можуть уточнювати одна одну.

- Крім того, уточнення є тільки тоді, коли друга обставина вужча за значенням, ніж перша. Наприклад: *За лісом, біля будинку, сідало сонце*. Можу сказати: *За лісом — де саме? — біля будинку*. Отже, «біля будинку» — уточнювальна обставина. Перебудуємо речення. *Біля будинку за лісом сідало сонце*. Тут ми, навпаки, розширюємо значення, тому коми в цьому реченні ставити не потрібно.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННІ З ДВОМА ОБСТАВИНАМИ

- 3** Прочитай речення з пропущеними розділовими знаками. Визнач, які з речень містять уточнювальні обставини, а в яких реченнях їх немає. Поясни свою думку. Перепиши в зошит, розставляючи розділові знаки.

У місті вдень гамірно. Десь далеко зліва проїхав віз. За великим будинком біля ганку граються діти. А ще сьогодні о сьомій годині ранку тут майже нікого не було. Том радо з підскоком біжить до гойдалки. Біля гойдалки за будинком його вже чекає Джим.

- 4** Прочитай про Тома Соєра — головного героя повісті Марка Твена.

Сирота Том Соєр живе разом із тітонькою Поллі, зведеними братом та сестрою — Сідом і Меррі. Тітонька виховує неслухняного хлопця. Якось у суботу вона змушує Тома побілити величезний паркан як покарання за те, що він прогуляв школу і весь день купався в річці.

- Перепиши речення в зошит, доповнюючи їх уточнювальними обставинами. Використовуй підказки, запропоновані нижче.

...живе — *де?* — ... — *де саме?* — ...

...у суботу — *коли саме?* — ...

...купався — *де?* — ... — *де саме?* — ...

ПОВІСТЬ. МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ. РОЗІДЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ІЗ УТОЧНЮВАЛЬНИМИ Й ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

5 Прочитай текст. Дай відповіді на запитання.

Марк Твен

ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА ЧУДОВИЙ МАЛЯР (Уривок, частина 1)

Повість

Настала субота. Літо вирувало яскравими барвами та свіжістю, буяло життям. У кожному серці бриніла мелодія, а коли серце було молоде, вона виливалася в пісню. Обличчя кожного променилося радістю, кожний крокував пружно й бадьоро. Білі акації стояли у цвіту й наповнювали повітря пахощами. Кардіффська гора, що підносилася над містом, укрилася зеленню. Віддалік вона здавалася обітованою землею — чудесною, безтурботною, привабливою.

Том вийшов на вулицю з відром вапна та довгою щіткою. Він зміряв поглядом паркан, і радість його в одну мить згасла в душі, а натомість у неї ввійшла туга. Тридцять ярдів дощаного паркана заввишки дев'ять футів! Життя здалося йому безглуздим, існування — важким тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у вапняний розчин, провів нею по верхній дошці паркана, потім зробив те саме знову й знову, зупинився: якою ж крихітною була біла смужка у порівнянні з безмежним простором небіленого паркана! У розпачі він сів на землю під деревом. Із хвіртки підстрибнем вибіг Джим. У руці в нього було бляшане відро. Він наспівував пісеньку «Дівчина з Буффало». Ходити по воду до міської помпи Тому завжди здавалося неприємним заняттям, але тепер він подумав, що воно не таке вже й погане. Він згадав, що біля помпи завжди збирається багато людей: білі, мулати, черношкірі; хлопчики й дівчатка, чекаючи своєї черги, сидять, відпочивають, міняються іграшками, сваряться, б'ються, пустують. Він згадав також, що хоча до помпи було якихось півтораєста кроків, Джим ніколи не повертався додому раніш як за годину, та й то майже завжди доводилося бігати за ним.

— Слухай, Джиме, — сказав Том, — ти тут трохи побіли, а я збігаю по воду.

Джим похитав головою й сказав:

— Не можу, маса* Том! Стара пані веліла, щоб я йшов до помпи, ні з ким не зупиняючись по дорозі. Вона каже: «Я вже напевно знаю, що маса Том покличе тебе білити паркан, так ти його не слухай, а йди своєю дорогою. Я сама подивлюся, як він його білитиме».

— А ти її не слухай! Вона багато чого каже, Джиме. Давай сюди відро, я миттю збігаю. Вона й не знатиме.

— Ой, боюся, маса Том, боюся старої пані! Вона мені голову відірве, їй-богу, відірве!

— Вона! Та вона й пальцем нікого не зачепить, хіба що стукне наперстком по голові — ото й тільки! Хто ж на це звертає увагу? Говорить вона, щоправда, дуже злі слова, але ж від слів не боляче, якщо тільки вона при цьому не плаче. Джиме, я дам тобі кульку. Я дам тобі мою білу алебастрову кульку.

Джим завагався.

— Біла кулька, Джиме, чудова біла кулька!

— Та воно так, кулька — річ чудова! Та все ж, маса Том, я дуже боюся старої пані.

— І до того ж, якщо ти захочеш, я покажу тобі свою вавку на нозі.

Джим був усього лише людина й перед такою спокусою встояти не міг. Він поставив відро на землю, узяв алебастрову кульку й, згораючи від нетерпіння, дивився, як Том розбинтовує палець ноги. А вже за мить він біг вулицею з відром у руці, щулячись від болю нижче спини, тоді як Том завзято білив паркан, а тітонька Поллі залишала бойовище з черевиком у руці й тріумфом в очах.

Переклад Інни Базилянської

♥ Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому?

- 6 Знайди в тексті слова, які описують мовлення персонажів та їхні реакції на мовлення співрозмовників. Як мовлення та дії характеризують людей?
- 7 Чому уривок має назву «Чудовий маляр»? Що може відбутися далі? Обґрунтуй свою думку рядками з тексту.

* Маса — історичне звернення до панських дітей у південних штатах (США).

- 8 Прочитай інформацію про сюжетну лінію художнього твору. Проаналізуй таблицю «Жанри епосу», наведену на форзаці підручника. Розкажи про те, чим відрізняються оповідання, повість і роман.

Сюжетна лінія художнього твору — це послідовний зв'язок епізодів твору, визначений логікою автора / авторки, сформований навколо однієї людини, події чи проблеми, одного конфлікту.

- 9 Прочитай факти про Марка Твена. Спиши речення, розставляючи розділові знаки. Підкресли головні та другорядні члени речень.

Семюел Ленгхорн Клеменс це справжнє ім'я письменника. Він народився в США у штаті Міссурі. Мама тато письменника колись переїхали до США з Англії. Під час однієї з подорожей митець відвідав такі міста України Ялта Одеса Севастополь.

- 10 Прочитай у довідкових джерелах про життя Марка Твена. Склади та запиши речення, використовуючи схеми й довідку.

...працював — *де?* — ... — *де саме?* — ...

...став популярним письменником — *коли?* — ... — *коли саме?* — ...

...дружив із Ніколою Теслою — *ким саме?* — ...

...став бізнесменом — *коли?* — ... — *коли саме?* — ...

Довідка. Видатним винахідником і фізиком.

- 11 Створи електронний лепбук чи електронне портфоліо Марка Твена. Проаналізуй, яка інформація важлива, щоб зрозуміти його як письменника. Уклади список книжок, які ти хотів би / хотіла б переглянути чи прочитати й додай цей список до свого портфоліо.

- 12 Прочитай завершення уривка «Чудовий маляр». Дай відповіді на запитання.

Марк Твен

ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА

ЧУДОВИЙ МАЛЯР

(Уривок, частина 2)

Повість

- ? Про що ти дізнався / дізналася з попереднього фрагмента? Що може бути далі?

...Томового завзяття вистачило ненадовго. Він думав про те, як весело збирався провести цей день, і душу його огорнув ще

більший смуток. Незабаром інші хлопчики, вільні від усякої роботи, вибіжать на вулицю гуляти й бавитися. Вони, звичайно, затіють різні веселі ігри, і всі збиткуватимуться з нього, коли побачать, як тяжко йому доводиться працювати. Сама ця думка палила його вогнем. Він вийняв із кишень свої скарби й почав їх розглядати: уламки іграшок, кульки й подібна мізерія; усього цього мотлоху, мабуть, досить, щоб заплатити за три-чотири хвилини чужої праці, але, звісно, за неї не купиш і пів години цілковитої волі. Він знову зібрав своє жалюгідне майно в кишеню, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів. Ніхто з хлопчиків не стане працювати за таку мізерну платню. І ось у цю страшну хвилину розпачу на Тома раптом зійшло натхнення! Так, так, саме натхнення, бо в його голові сяйнула геніальна думка.

? Яка «геніальна думка» могла з'явитися в голові Тома?

Він узяв щітку й спокійно заходився до роботи. Ось у кінці вулиці з'явився Бен Роджерс, той самий хлопчик, глузувань якого він боявся над усе. Бен не йшов, а вистрибував і пританцьовував, а це свідчило, що на душі в нього радісно й що він багато на що сподівається в цей день. Він їв яблуко й час від часу видавав протяжний мелодійний свист, за яким випливали звуки на найнижчих нотах: «дін-дон-дон, дін-дон-дон» — Бен зображував пароплав. Підійшовши ближче, він зменшив швидкість, зупинився на середині вулиці й почав неквапливо повертати на узбіччя, обережно, з належною солідністю, бо зображав «Велику Міссурі», що мала осадку дев'ять футів. Він був водночас і пароплавом, і капітаном, і сигнальним дзвоном, тож йому доводилося уявляти, начебто він стоїть на своєму власному містку, сам дає команду й сам же її виконує.

— Стоп машина, сер! Дінь-ділень, дінь-ділень-дінь! — пароплав повільно зійшов із середини дороги й став наближатися до тротуару. — Задній хід! Ділень-ділень-дінь! — обидві його руки нерухомо витягнулися по боках. — Задній хід! Кермуй праворуч! Ділень-дінь! Чшш-чшш-чшш!

Тим часом його права рука величаво виписувала великі кола, бо була сорокафутовим колесом.

— Трохи назад із лівого борту. Ліворуч кермуй! — почала обертатися ліва рука. — Ділень-дінь-дінь! Чшш-чшш-чшш! Уперед із

правого борту! Стоп! Ще трохи з лівого борту! Стоп, правий борт! Ділінь-дінь-дінь! Стоп, лівий борт! Уперед і праворуч! Стоп! Малий хід! Дінь-ділінь! Чуу-чуу-у! Віддай кінці! Жвавіше, ворухіться там! Гей там, на березі! Чого стоїш? Приймай линву! Носовий швартов! Накидай петлю на стовп! Задній швартов! А тепер відпусти!

Машину зупинено, сер! Ділінь-дінь-дінь! Шт! шт! шт! (Машиніст випускає пару).

? Ким уявляв себе Бен? Що в цей час міг відчувати Том? Що може бути далі?

Том продовжував працювати, не звертаючи на пароплав ніякої уваги. Бен уп'явся в нього очима й за мить мовив:

— Ага! Ускочив у лихо!

Відповіді не було. Том споглядав свій останній мазок очима художника, потім обережно провів щіткою ще й ще раз, знову відкинувся назад — помилуватися. Бен підійшов і став поруч. У Тома аж слина покотилася, так йому закортіло яблука, але він, не подаючи знаку, продовжував завзято працювати.

Бен спитав:

— Що, друже, залигали на роботу?

Том рвучко обернувся до нього:

— А, це ти, Бене! Я й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися... Так, купатися! Мабуть, і ти хочеш? Але ти, звісно, не можеш, тобі доведеться попрацювати й ти працюватимеш, еге ж?

Том подивився на нього й сказав:

— Що ти називаєш роботою?

— А хіба це не робота?

Том знову взявся білити паркан, кинувши недбало:

— Може, робота, а може, і не робота. Я знаю тільки одне: Томові Соєру вона до вподоби.

— Чи не хочеш ти сказати, що це заняття для тебе приємне?

Щітка продовжувала шурувати паркан.

— Приємне? А що ж у ньому неприємного? Хіба хлопчикам щодня випадає білити паркан?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен перестав їсти яблуко. Том натхненно, як справжній митець, водив щіткою взад і вперед, відступав на кілька кроків, щоб помилуватися своєю роботою, тоді щось підправляв то там, то там, знову критично оглядав зроблене, а Бен стежив за кожним його рухом дедалі з більшою цікавістю. Нарешті він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені побілити трішки.

Том поміркував і, здавалося, ладен уже був погодитися, та в останню мить передумав:

— Ні, ні, Бене... Усе одно нічого в тебе не вийде. Ти ж знаєш, яка уїдлива тітка Поллі: адже цей паркан виходить на вулицю. Коли б він виходив у двір, то була б інша річ, а тут вона страшенно прискіплива — треба білити дуже ретельно. З тисячі... а може, навіть із двох тисяч хлопчиків знайдеться тільки один, хто зумів би побілити його як слід.

— Та невже? Ніколи б навіть не подумав. Дай-но мені спробувати... ну хоч трішечки. Коли б ти мене попросив, я б тобі дав. Ну, Томе!

? Чому Бен змінив свою думку й захотів побілити паркан?

— Бене, я б з радістю, слово честі, але тітка Поллі... От Джим теж хотів, але вона не дозволила. Просився й Сід — не пустила. Тепер ти розумієш, як мені важко довірити тобі цю роботу? Ану ж бо почнеш білити — і раптом щось не так...

— Дурниця! Я старатимуся не гірше за тебе. Мені б тільки спробувати! Слухай: я дам тобі половинку від цього яблука.

— Гаразд. А втім, ні, Бене, краще не треба... боюсь я...

— Я дам тобі все яблуко — усе, що залишилося.

Том випустив щітку з рук ніби знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний художник сидів поруч у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами, наминав яблуко й розставляв сіті на інших телепнів. А таких не бракувало: хлопці раз у раз підходили до паркана — підходили покепкувати, а залишалися білити. На той час як Бен вибився із сил, Том уже продав другу чергу Біллі Фішеру за зовсім нового паперового змія; а коли й Фішер утомився, його змінив Джонні Міллер, заплативши за чергу дохлим пацюком на довгій мотузці, щоб зручніше було крутити ним над головою, — і так далі, година за годиною.

На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким він був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопає у розкошах. Крім коштовностей, які до нього вже потрапили, він тепер мав дванадцять алебастрових кульок, поламаний пищик, скельце від розбитої синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, гармату, зроблену з катушки для ниток, ключ, що нічого не відмикав, грудку крейди, скляну пробку від графіна, олов'яного солдатика, двійко пуголовків, шість хлопавок, однооке кошеня, мідну дверну

клямку, собачий нашийник — без собаки, колодочку від ножа, чотири помаранчеві шкоринки й стару поламану віконну раму.

Том, б'ючи байдики, приємно й весело провів час у великому товаристві, а паркан стояв побілений аж у три шари вапна! Коли б вапно не скінчилося, він обібрав би всіх хлопчиків у цьому містечку.

Том подумки сказав собі, що, зрештою, життя не таке вже й беззмістовне та нікчемне. Сам того не знаючи, він відкрив закон, що керує людськими вчинками, а саме: кожний дорослий та кожна дитина тільки тоді матимуть величезне задоволення від того, чого їм жагуче праглося, коли його важко було досягти. Якби він був таким же мудрим, як-от автор цієї книжки, він зрозумів би, що праця — це все те, що ми зобов'язані робити, а гра — це те, що ми не зобов'язані робити. І це допомогло б йому усвідомити, чому робити паперові квіти чи, наприклад, крутити млин — праця, а забивати кеглі й сходити на Монблан — задоволення. В Англії є заможні пани, які влітку любляють правити четвериком, що везе омнібус за двадцять-тридцять миль, тільки тому, що це шляхетне заняття коштує їм чималих грошей; але якби їм запропонували платню за ту саму нелегку працю, розвага стала б працею, і тоді вони відмовилися б від неї.

Том постояв на місці якийсь час, міркуючи про ту істотну зміну, яка відбулася в його житті, а потім подався до штаб-квартири — рапортувати про закінчення роботи.

Переклад Інни Базилянської

♥ Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому?

13 Доведи, що «Пригоди Тома Соєра» — пригодницька повість.

14 Обери одне з тверджень:

- 1) Том — хитрун, який здатен обдурити менш розумних, ніж він;
- 2) Том — веселий витівник, лідер, який здатен знайти вихід зі складної ситуації та надихати інших.

Поясни власну позицію. Знайди в тексті підтвердження своїх думок і наведи приклади.

ТЕМА 7.4. ДИВУЮСЯ ПЕРСПЕКТИВАМ

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО ПРО ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ВСТАВНІ СЛОВА / КОНСТРУКЦІЇ, УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

 1 **Мозковий штурм.** Працюючи в групах, поміркуйте, чим унікальна наша країна. Укладіть список ідей.

 2 Прочитай текст.

(1) Журналіст із Великої Британії Г'ю Морріс в одній із популярних газет «The Telegraph» опублікував 25 речей про Україну, що найбільше дивують іноземних туристів, які відвідують нашу країну. (2) По-перше, його вразили простори України, адже за площею це найбільша європейська країна, повністю розташована в цій частині світу. (3) Дивує іноземців, гостей Києва, і те, що Хрещатик вважають найширшою й одночасно найкоротшою вулицею європейських столиць, а ось станцію метро «Арсенальна» — найглибшою у світі. (4) Звісно, це не всі речі, про які знають іноземні туристи, та й самі українці мало не щодня відкривають для себе безліч цікавого про свою Батьківщину. (5) Архітектура, природа, музеї України здатні вразити багатьох.

(За інтернет-матеріалами)

Випиши в зошит номер(-и) речень, у якому (яких) є:
1) вставні слова; 2) однорідні члени речення; 3) уточнювальні члени речення.

 3 Проведи невелике дослідження, щоб з'ясувати: твердження *Станція метро «Арсенальна» — найглибша у світі* є фактом чи фейком.

 4 Працюючи в парах, складіть короткий усний виступ про те, чому іноземцям варто відвідати Україну. Презентуйте свій виступ у класі.

 5 Прочитай. Спиши перше речення. Підкресли в ньому всі члени речення. Над кожним словом надпиши, якою частиною мови воно є.

СІМ ПРИРОДНИХ ЧУДЕС УКРАЇНИ

Україна завжди славилася визначними історичними пам'ятками. А хіба українська природа менше вражає? На основі голосувань

й експертних оцінок визначено дивовижні місця. Їх є сім. По-перше, це заповідник «Асканія Нова». Його було засновано понад сто років тому. Там збереглася незаймана природа. По-друге, це Дністровський каньйон, що є одним із найбільших каньйонів у Європі. Озера Синевир і Світязь також є в переліку чудес. Мармурова печера в Криму й Подільські Товтри — унікальні природні явища нашої країни. А на території Миколаївської області є Гранітно-степове Побужжя. Сьогодні це ландшафтний парк, а раніше тут були гори. Вивчати свою країну — неймовірно цікаво!

(За інтернет-матеріалами)

ЛІРИЧНИЙ ГЕРОЙ ВІРША. ЧИТАЦЬКИЙ ДОСВІД. ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ВСТАВНІ СЛОВА / КОНСТРУКЦІЇ, ЗВЕРТАННЯ

- 6 Прочитай вірш. Сформулюй і запиши в зошит мотив цієї поезії.

Ліна Костенко

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься — Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори.

- ♥ Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому? Що відчуває лірична героїня поезії? Доведи рядками з тексту.
- ☑ Як ти розумієш вислів «краса, висока і нетлінна»? Який художній засіб (троп) тут ужито?

- 7 Прочитай про риторичне звертання.

Риторичне звертання — це засіб у виразненні мовлення; звернення до неживого предмета чи абстрактного поняття.

Наприклад. Україно! Ти для мене диво! (Василь Симоненко).
Фантазіє! Ти сило чарівна... (Леся Українка).

- ☑ Склади й запиши три речення про свій населений пункт, використовуючи риторичні звертання.

- 8 Склади речення з однорідними членами про визначні місця України. Використай схеми.

○ чи ○.

○ або ○, або ○.

ус: ○, ○, ○.

○, ○, ○ — ус.

○, але ○.

- 9 Знайди в інтернеті, довідкових джерелах інформацію про сучасне українське кіно. Запиши в зошит, чи хотів би / хотіла б ти переглянути якийсь із фільмів. Використай у своїй відповіді три вставних слова / вставних конструкції. Обведи їх.

- 10 Поміркуй, що цікавого в плані туризму є (чи може бути) в місці, де ти живеш. Склади невелику розповідь (5–7 речень) про свій населений пункт. Використай у тексті звертання та вставні слова. Запиши свою розповідь у зошит.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

1. Що таке *уточнювальний член речення*?
2. Які члени речення можуть бути *уточнювальними*?
3. Що таке *пригодницька повість*? Які *пригодницькі повісті* ти знаєш (укажи автора / авторку й назву твору)?
4. Що таке *сюжетна лінія художнього твору*?
5. Який *епічний жанр* має, як правило, одну-дві сюжетні лінії, а який може мати більше сюжетних ліній?
6. Які *розділові знаки* вживають у реченнях з *уточнювальними обставинами*?
7. Як визначити, чи є *обставина уточнювальною*?
8. Як *мовлення персонажа* може його характеризувати? Наведи приклади.
9. Скільки існує *членів речення*? Назви їх.
10. Скільки існує *частин мови*? Назви їх.

РОЗДІЛ 8. ДИВЕН СВІТ

У цьому розділі ти вчитимешся:

- ✓ розуміти важливість турботливого ставлення до природи як джерела натхнення і сили;
- ✓ аналізувати ліричні твори;
- ✓ порівнювати літературні твори і зіставляти погляди письменників / письменниць, які звертаються до одного об'єкта реальності, але створюють різні художні образи;
- ✓ правильно записувати речення з прямою мовою.

Ключові слова:

Пряма мова, діалог, цитата.

Ліричний твір, ліричний герой, мотив ліричного твору, епічний твір.

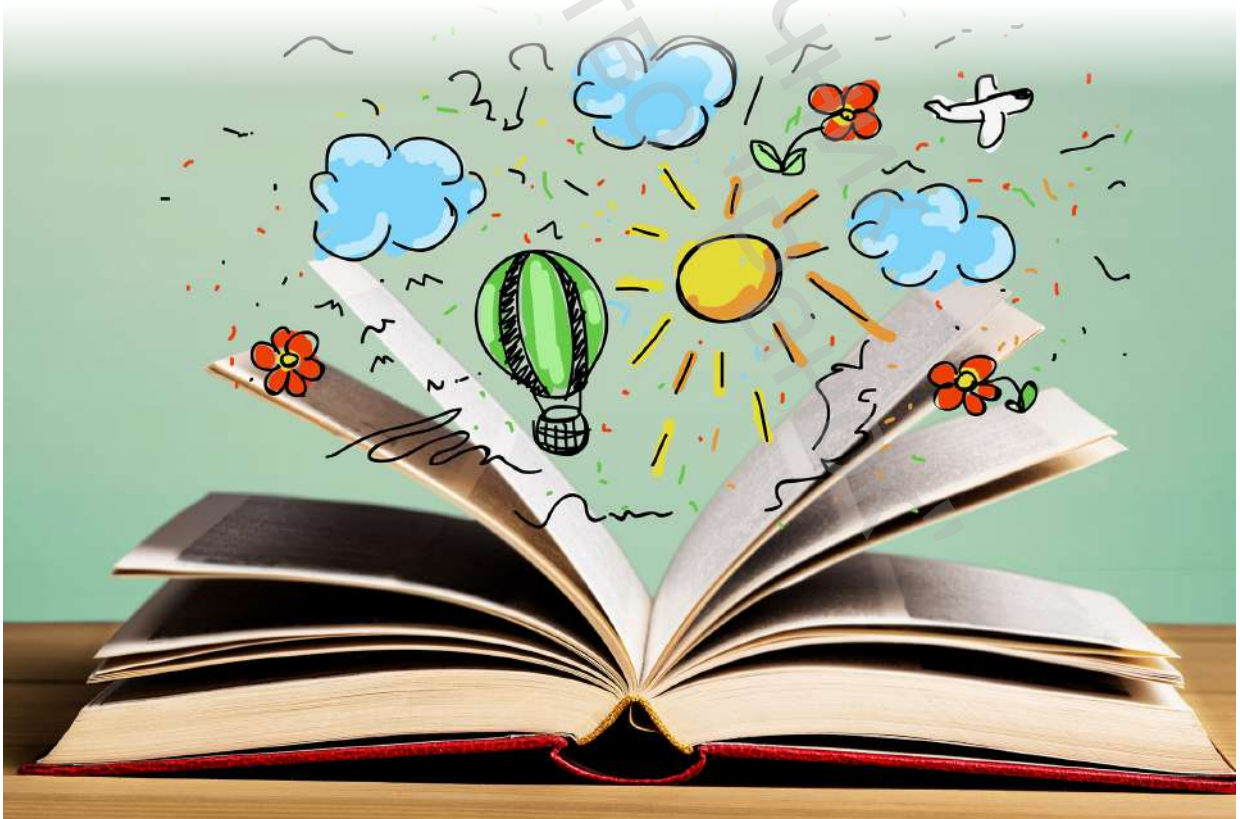

Джеральд
Даррелл
«Моя сім'я
та інші
звірі»

Ернест Сетон-Томпсон
«Доміно. Історія одного
чорно-бурого лиса»,
«Снап. Історія буль-
тер'єра»

Сельма Лагерлеф
«Дивовижна подорож
Нільса Хольгерсона
з дикими гусаками
Швецією»

Максим Рильський
«Благодатний,
довгожданий...»,
«Осінь-маляр із
палітрою пишною...»

ТЕМА 8.1. РАДІЮ СВІТУ НАВКОЛО

ПРЯМА МОВА. ЛІРИЧНИЙ ТВІР. ЛІРИЧНИЙ ГЕРОЙ

1 Прочитай висловлювання дітей. Чию думку ти поділяєш? Чому?

Оля

Я люблю читати вірші.

Я не читаю вірші, бо вони нудні.

Тарас

Ярослав

Я читаю вірші, бо вони є в підручнику.

Я читаю вірші зрідка, бо їх складно зрозуміти.

Софія

Про висловлювання дітей ти можеш розповісти по-різному:

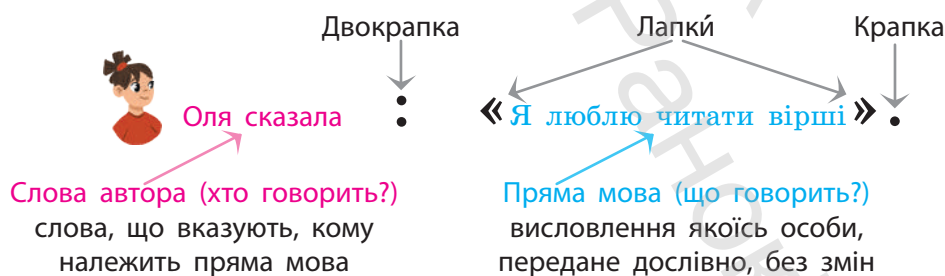
Оля сказала:
«Я люблю читати вірші».

Оля сказала,
що любить читати вірші.

У першому випадку вжито речення з прямою мовою.

Ти можеш передати дослівно (тобто абсолютно точно, без жодних змін) висловлювання кожної дитини. Це **пряма мова**. **Слова автора** вказують на те, кому належить висловлювання.

2 Розглянь схему. Назви пряму мову і слова автора.

З якої букви написано пряму мову: великої чи малої?

Чому пряму мову взяли в лапкі?

котячі лапки

Розрізняй

великі лапки

- Де записано слова автора: перед прямою мовою чи після неї?
- Який «бар'єр» (розділовий знак) стоїть між словами автора і прямою мовою?
- Де стоїть крапка?

Пиши пряму мову з ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ й бери в лапки з обох боків.	А : «П».
Якщо спочатку стоять слова автора, а потім — пряма мова, став між ними двокрапку :	
Став крапку після лапок.	

- 3** Запиши, що говорила кожна дитина (завдання 1) за зразком.
Зразок. Тарас пояснив: «Я не читаю вірші, бо вони нудні».
Довідка. Пояснити, заперечити, промовити, висловити думку.
- 4** Запиши речення, розставляючи розділові знаки при прямій мові.
 1. На уроці учень сказав Джон Кітс — англійський поет.
 2. Учителька зазначила Поезія Кітса — це замальовки його душевних переживань.
 3. Журналісти писали Вірші поета пройняті щирим захопленням природою.
 4. Мар'яна відповіла Кітс тонко відчуває красу й одухотворену силу природи.
- 5** Прочитай.
Пряма мова дозволяє передати дослівно те, що говорять різні люди про свої думки та почуття. Ти наче чуєш їхні голоси.
 У ліричних творах поети та поетки передають свої думки й почуття, створюючи образ ліричного героя.
 Визнач ключові слова в кожному абзаці. Перекажи текст за ключовими словами.
- 6** Прочитай вірш. Зверни увагу на віршові (ритмічні) паузи, які потрібно робити наприкінці кожного рядка вірша.
 ? Чи розповідаєш ти про себе? Розкажи, коли і як. Як ти думаєш, про кого йтиметься у вірші Джона Кітса «Пісня про себе»: про автора чи ліричного героя?

Джон Кітс

ПІСНЯ ПРО СЕБЕ

(Скорочено)

Жив-був пустенький хлопець,
Що тільки жарти знав;
Він не робив нічого,
А тільки віршував.
Узяв
Калама́р
У руку,
Перо,
Що дістало б до хмар,
У другу —
Та й подавсь
Мимо поля та лугу
У гори,
На кручі,
Де води
Ревучі,
Де сині дими,
Де духи й відьми,—
І коли
Гула завірюха,
Він писав,
Зап'явшись по вуха,
Щоб кісток
Не ломило,
А коли
Ставало безхмарно,—
О, як мило,
Як гарно
Жить на світі
Гуляючи,
Мандруючи світ за́ очі
На Північ,
На Північ,
Мандрувати світ за́ очі
На Північ.

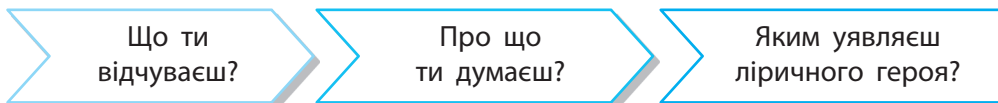
Жив-був пустенький хлопець,
Що тільки жарти знав;
Він у Шотландські гори
Пішов-помандрував.
І що ж він
Там бачить?
Що сотня
Там значить
Сто,
Що ніхто
Там не ходить
Ногами вгору,
Що й там
Смеркає
В ту саму пору,
Що й там годинами
Міряють час,
Що й там свинець
Важкий, як у нас,
І такі ж
Твердісінькі скелі,
І такі ж
Пісеньки веселі,
І вишні
Такі ж рум'яні,
І двері
Такі ж дерев'яні,
І ярди
Довгі, як в Англії,
І він там стояв, як стовп,
І на все дивувався,
На все дивувався,
І він там стояв, як стовп,
І на все дивувався.

Переклад Василя Мисика

Калама́р — чорнильниця.

Ярд — одиниця довжини в англійській системі мір, що дорівнює 91,44 см.

- ✓ Розкажи про вірш. Використовуй схему.

- ✓ Чи ліричний герой вірша — сам поет? Як про це дізнатися?
- ✓ Прочитай вірш із різною інтонацією: здивуванням, захопленням, сумом, злістю. Яку з них хотів передати поет? Чому ти так думаєш?
- ✓ Із чим автор порівнює ліричного героя твору наприкінці вірша?
- ✓ Чи можна сказати, що він остовпів? Чому?

Остовніти — втратити здатність рухатися, раптово завмерти від здивування, хвилювання, розгубленості, з переляку і т. ін.

- ✓ Чи має вірш строфи? Чому автор так оформив цю поезію?

Напиши, які запитання ти поставив би / поставила б автору? Як би він відповів? Використовуй пряму мову.	Уяви, що ти пишеш вірш про себе. Яким би він був? Чи був би ліричний герой твоєї поезії схожим на тебе? Чим?
Запиши частину вірша прозою. Порівняй вірш і написаний текст.	Знайди відомості про Джона Кітса та з'ясуй, чому він мандрував Шотландією? Чому любив природу?

ПРЯМА МОВА. МОТИВ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ. ПЕЙЗАЖНА ЛІРИКА

- 7 Прочитай. Спиши текст, розставляючи розділові знаки при прямій мові.

Учитель розповідав Український степ займає 40 % площі України. Діти продовжили Навесні у степу ростуть ранньоквітучі рослини: півники, крокуси, півонії, маки. Анна додала А влітку з'являються полин, типчак, ковила. Сергійко пояснив Вони пристосувалися до спеки й нестачі вологи. Оленка розмірковувала У рослин довге коріння, яким можна з глибини дістати воду. А Олень доповнив А ще вузькі листки, через які випаровується мало води. На плакаті було написано У степу живуть тварини: ховрахи, полівки, хом'яки, лисиці. Усі закричали Який гарний український степ!

- ✓ Як записати правильно останнє речення? Використай схему.

СТАВ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В КІНЦІ ПРЯМОЇ МОВИ			
ПІСЛЯ лапок		ПЕРЕД лапками	
Крапку .	«Вітаю».	Знак оклику !	«Вітаю!»
Кому ,	«Вітаю»,	Знак питання ?	«Вітаю?»
А: «П».	«П», — а.	А: «П!»	А: «П?»

8 Прочитай. Доведи що це ліричний твір.

Пейзажна
лірика

Олександр Олесь

Степ весною — наче килим,
Сонце кидає нитки,
Вишиває візерунки,
То розводи, то квітки.

Зеленіє степ весною,
З кожним днем пишніш стає,
То обсіплеться росою,
То враз пахоці полле.

Степ у літі — наче море,
Розіслався навкруги,
Хто його обійме зором,
Хто угледить береги?!

Ось подув південний вітер,
Захиталось море трав.
Справді, гляньте: степ широкий
Буйним сизим морем став!

Мов пустеля неоглядна,
Степ пожовклий восени.
Мов пісок, рудіють трави,
Не шумлять уже вони.

Не почуєте вже співу
Голосних, дзвінких пташок,
Не побачите ніде вже
Ні розводів, ні квіток.

Степ зимою — мов перина,
Біла, рівна і м'яка.
Спить на ній. зима холодна,
Баба люта і лиха.

Мертвий сон старої баби
Злі морози стережуть,
Доки їх вітри південні
У яри не заметуть.

Розкажи про вірш за схемою.

Що ти
відчуваєш?

Про що
ти думаєш?

Яким уявляєш
ліричного героя?

Яким є мотив
ліричного твору?

У ліричному творі є **мотив**. Слово «мотив» у перекладі означає «рухаю». Мотив ліричного твору — це його тема та ідея. Тема — те, про що йдеться в художньому творі. Ідея — основна думка художнього твору.

Наприклад, у цьому розділі ти читаєш вірші з мотивами:

захоплення красою
природи

здивування від її
споглядання

любов до
рідного краю

Ти знаєш, що **пейза́ж** — загальний вигляд якоїсь місцевості, картина природи; краєвид. Також пейзажем називають опис, зображення природи в літературі, музиці, образотворчому мистецтві. Ліричні твори з описом природи називають **пейзажними**.

Пейза́жна лірика — жанр лірики, який відображає ставлення автора до природи.

- 9 У вірші Олександра Олеся знайди слова, які допомагають тобі найкраще уявити картину, яку змалює поет.
- 10 Прослухай один чи кілька музичних творів. Добери до твору рядки з вірша Олександра Олеся так, щоб вони були співзвучними.
- 11 Запиши речення, правильно розставляючи розділові знаки.

1. Поет захоплювався степом Справді, гляньте: степ широкий буйним сизим морем став! 2. Іванка запитала Чому Олександр Олесь порівнює степ узимку з перлиною? 3. Андрійко крикнув Я слухав концерт Вівальді!

- 12 Завдання на вибір.
  1. Запиши дві строфи з вірша Олександра Олеся, використовуючи пряму мову.
Зразок. Поет писав: «...». Поет закликає: «...!»
  2. Створи колаж (у графічному редакторі) до одного з віршів. Використай рядки з поезій.
  3. Подумай, що тобі потрібно, щоб краще запам'ятовувати вірші: уявити картину, читати вголос, виписати ключові слова тощо.

ПРЯМА МОВА. БАЙКА ЯК ЕПІЧНИЙ ТВІР

- 13 Прочитай. Визнач ключові слова в кожному абзаці. Перекажи текст у парі за ключовими словами.

Вовк — лісовий хижак до метра заввишки. Вовки живуть у степах, лісах, тундрі, напівпустелях.

Вовк гарний мисливець, пристосований до тривалого бігу для полювання на здобич — великих копитних тварин. За нормальних умов він не нападає на тих, хто слабший за нього. На людей у дикій природі вовки майже не нападають. Завичай обходять стороною.

Для виведення потомства вовки утворюють постійні пари здебільшого один раз на все життя.

Природний ареал проживання вовків скорочується через діяльність людини. Популяція вовків зменшується, тому вони є одними з перших видів тварин, яких занесли в Міжнародну Червону книгу.

- Склади речення з прямою мовою про вовків за зразком. Використай слова автора, розміщені на картках.

Зразок. Учитель розповідає: «Вовки занесені до Міжнародної Червоної книги».

Учитель розповідає

Журналіст зазначив

На дошці написано

- З'єднай фразеологізм і його значення. Розкажи, які особливості життя вовків спричинили появу цих сталих висловів.

Вовка ноги годують

Не переживати ні за щό

Завити вовком

Власною працею добувати засоби для існування

Хоч вовк траву їж

Упасти у відчай

Не бачити смаленого вовка

Не зазнавати випробувань у житті

- 14** Запиши речення з байки Леоніда Глібова «Вовк і Кіт», розставляючи розділові знаки.

1. Підскочив Вовк і до Кота мовляє Котусю-братуку! Скажіть мені скоріше, хто із хазяїнів отут усіх добріше? 2. Кіт Вовкові сказав Чого ж ти, братуку, сюди і забігав? 3. Вовк гарчить За мною женуться! 4. Кіт усміхнувся Ні, наші козаки ще з розуму не спали, щоб Вовка од біди сховали!

А: «П!»

А: «П?»

- Обведи звертання. Чому Вовк називає Кота братиком, батечком?
 Подумай, про що йтиметься в байці.

- 15** Прочитай байку Леоніда Глібова. Виконай завдання.

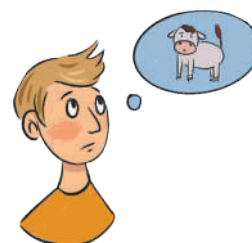
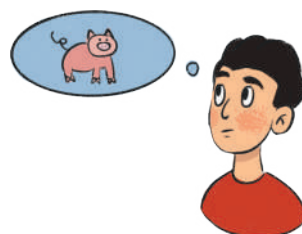
Леонід Глібов

ВОВК І КІТ

В село із лісу Вовк забіг...

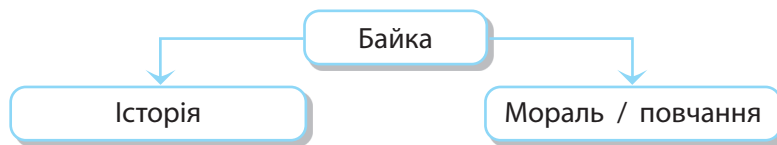
Не думайте, що в гості, братця!

Ні, в гості Вовк не забіжить;
 А він прибіг, щоб де-небудь сховатися;
 Проклятий люд з собаками настиг...
 І рад би Вовк в які ворота вскочить,
 Та лишенько йому, — куди не поглядить —
 Усюди Вовченька *недоленька морочить*, —
 Хоч сядь та й плач;
 Ворота, як на те ж, кругом усі заперті,
 А дуже Вовкові не хочеться умерти
 (Бо ще він не нажився, бач!),
 А гірше од людей — од видимої смерті...
 Коли глядить —
 На загороді Кіт сидить,
 На сонечку мурликає-дрімає.
 Підскочив Вовк і до Кота мовляє:
 — Котусю-братику! Скажіть мені скоріше,
 Хто із хазяїнів отут усіх добріше?
 Я хочу попрохати, щоб хто мене сховав
 На сей недобрий час. Я б у пригоді став!..
 Чи чуєш гомін той? За мною то женуться!..
 Котусю-батечку! Куди ж мені *поткнуться?*..
 — Проби *мерщій* Степана,
 Він добрий чоловік, — Кіт Вовкові сказав.
 — Так у його я вкрав барана.
 — Ну, так навідайсь до Дем'яна.
 — Е, і Дем'яна я боюсь: Як тільки навернусь,
 Він і згадає поросятко.
 — Біжи ж, аж ген живе Трохим!
 — Трохим? Боюсь зійтися з ним:
 З весни ще злий він за ягнятко!
 — Погано ж!.. Ну... а чи не прийме Клим?
 — Ох, братику! Теля я в його звів!
 — Так ти, бачу, усім тут добре надоїв, —
 Кіт Вовкові сказав, —
 Чого ж ти, братику, сюди і забігав?
 Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
 Щоб Вовка од біди сховали!
 І так-таки ти сам себе вини:
 Що, братику, посіяв, те й пожни!

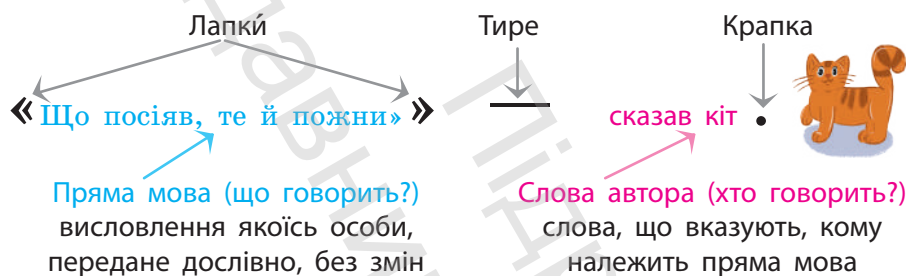
 Чому Вовкові потрібно було сховатися? Чому він звернувся до Кота? Чому Кіт не зміг допомогти Вовкові?

- ✓ Розкажи, з яких частин складається ця байка.

- ✓ Як ти розумієш мораль байки?
- ✓ Перекажи байку своїми словами, замінюючи Вовка і Кота іншими тваринами. Як змінилася байка? Чому?
- ✓ Порівняй байку та вірш Джона Кітса. Чим вони відрізняються? Чи є в байці ліричний герой? Чи є байка ліричним твором?

- 16 Порівняй схему на с. 105 і подану нижче. Чим вони схожі? Чим відрізняються? Як записати пряму мову, якщо вона стоїть перед словами автора?

Якщо слова автора стоять після прямої мови, пиши слова автора з малої літери .	
Якщо спочатку стоїть пряма мова, а потім — слова автора, став між ними тире —	«П», — а.
Став кому , після лапок.	

- 17 Запиши речення, розставляючи розділові знаки.
1. Так у його я вкрав барана зізнався Вовк.
  2. Ну, так навідайсь до Дем'яна порадив Кіт.
  3. Байка — жанр епосу написали діти.
  4. В село із лісу Вовк забіг почав Мирон читати байку.
- 18 Запиши речення з байок Л. Глібова, розставляючи розділові знаки.
1. Здоровенькі були! обидві Мухи загули.
  2. Добридень, кумо! Вовк гукає.
  3. Отак нас стали шанувати! гелґочуть Гуси між собою.
  4. Відкіль бредеш ти, голово лиха? Лисиця так мовля Ослові.

19

Завдання на вибір.

1. Випиши з будь-якої книжки 5 речень із прямою мовою, яка стоїть перед словами автора.

2. Інсценізуй байку Леоніда Глібова «Вовк і Кіт». Запиши інсценізацію на відео.

3. Запиши байку Леоніда Глібова «Вовк і Кіт» як текст у прозі. Порівняй свій текст і байку.

ТЕМА 8.2. ПІЗНАЮ ДОВКІЛЛЯ

ПРЯМА МОВА. ОПОВІДАННЯ ЯК ЕПІЧНИЙ ТВІР

1

Запиши речення, розставляючи розділові знаки.

1. У книзі сказано Курумпо — край соковитих пасовищ.
2. Мексиканці називали вовка Володар Лобо. 3. За голову Лобо призначено велику нагороду прочитали мисливці в газеті. 4. Я покінчу з Лобо за допомогою особливої отрути каже ковбой. 5. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив думав я.

Ці речення складені за мотивами оповідання Ернеста Сетона-Томпсона «Лобо — володар Курумпо». Подумай, про що йтиметься в оповіданні.

2

Прочитай оповідання. Виконай завдання.

Ернест Сетон-Томпсон

ЛОБО* — ВОЛОДАР КУРУМПО

(Скорочено, частина 1)

Оповідання

Курумпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті у їхніх господарів. Старий Лобо — справжній велетень — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз

* Лобо — у перекладі з іспанської «вовк».

розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Зазвичай навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами.

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою. Гадали, Бланка* — сама, подруга Лобо.

Життя вовків тісно перепліталось з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо. Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів. Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у цьому разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Якось уночі, у листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише

---

* Бланка — у перекладі з іспанської «біла».

самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна.

За кілька років до цих подій я частенько полював на вовків. Відтоді змінив заняття на інше, що прикувало мене до письмового столу і стільця. Мій давній друг — фермер із Курумпо — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Малюнок Сетона-Томпсона

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини, що на ній поприсихало сухе шкураття, й говорив: «Це його робота». Я зрозумів: шкода й думки впольовати Лобо в горах верхи на коні.

Лишалось єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути.

Мисливець спробував різну отруту, але Лобо та його зграя залишалися неушкодженими.

Нарешті прибули довгоочікувані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові. Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок. Він шастав у темряві

і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді у мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Опливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожну лапу у свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрибати землю, так що камінняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки.

Переклад Лариси Боженко

Чому Лобо називали володарем Курумпо?

Чому місцеві жителі прагнули знищити вовків?

Чому вовки нападали на худобу?

3 Випиши слова, які характеризують Лобо. Яким він був?

Як оповідач ставиться до тварин? А як — автор?

4 Поясни прислів'я. Як вони стосуються ідеї твору?

Українське прислів'я	Німецьке прислів'я
З вовками жити — по-вовчому вити. Такий сторож з вовка при вівцях, як з кози при капусті.	Голод жене вовка з лісу. Якщо вовк перестане бігати, люди перестануть кричати.

Склади речення з прислів'ями за схемами.

А: «П».

«П», — а.

Речення з однорідними членами й узагальнювальним словом	Розділові знаки	Пряма мова
У лісі живуть звірі : вовки, лисиці, зайці.	:	Я сказав : «У лісі живуть вовки».
Вовки, лисиці, зайці — усі живуть у лісі.	—	«У лісі живуть вовки», — сказав я .

ПРЯМА МОВА. ОПОВІДАННЯ ЯК ЕПІЧНИЙ ТВІР

- 5** Прочитай продовження оповідання Ернеста Сетона-Томпсона. Дай відповіді на запитання.

Ернест Сетон-Томпсон

ЛОБО — ВОЛОДАР КУРУМПО

(Скорочено, частина 2)

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже, Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це нашттовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє. Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у ставелі лабеті.

Ми подалися слідами і за милю побачили цього горопашного вовка — Бланку. Завваживши людей, вовчиця надала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який

ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням. Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завила. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися. Невдовзі сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разюче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лють і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода в свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу і наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Уночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини і довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, у капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця, і ще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася із землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лецатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули в своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилий проти них.

Звісно, я мав напихвати рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі і упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообснували щелепи міцним мотузязччям і прив'язали до палиці. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..» Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилось йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів. Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрібний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один із ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад Лариси Боженко

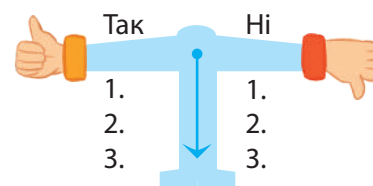
- Перекажи оповідання за лінією часу.

- ???** Чому мисливець упіймав Лобо? Чому мисливець вирішив зберегти життя Лобо? Чому Лобо став байдужим до свого життя? Чи мають тварини почуття?

- Як ставиться оповідач до Лобо? Доведи рядками з тексту.
- Чи оповідач став гідним суперником Лобо? Чому?
- Як ставляться люди до вовків? Чому? Чому звірі полюють на худобу?
- Як історія загибелі вовка може вплинути на ставлення людей до природи?
- Чому людям важливо розуміти власну відповідальність за життя тварин? природи в цілому?

- 6** Т-схема. Чи варто залишатися гідним навіть у поєдинку з твариною?

- 7** Завдання на вибір.

1. Чому Лобо, незважаючи на небезпеку, прагнув урятувати вовчицю?
2. У чому сила духу і благородство вовка?
3. Як би я закінчив / закінчила оповідання?

- 8** Побудуй речення без прямої мови на речення з прямою мовою за зразком.

Зразок.

Непряма мова	Пряма мова
Мисливці думали, що Лобо боїться лише вогнепальної зброї.	Мисливці думали: «Лобо боїться лише вогнепальної зброї».

1. Чоловік сказав, що непорушним законом для зграї є порятунок втечею.

2. Бабуся розповідала, що звичка Лобо дозволяти вовкам їсти лише самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді.
3. Я сказав, звертаючись до Лобо, що він старий невгамовний свавільник.

9 Переглянь твори кіномистецтва, що є екранізаціями оповідання. Порівняй їх із літературним твором. Назви переваги і недоліки кожного зі способів передавання ідеї.

10 Випиши в таблицю по 5 речень із тексту.

Просте речення (одна граматична основа)	Складне речення (дві або більше граматичних основ)

ТЕМА 8.3. БЕРЕЖУ ПРИРОДУ

ЦИТАТА. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЦИТАТАХ. ПОВІСТЬ ЯК ЕПІЧНИЙ ТВІР

Цитата — точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту. Цитату використовують із обов'язковим покликанням на автора. Цитати ти можеш записати по-різному.

Став розділові знаки (як при прямій мові)	Укажуй на автора або джерело у дужках
<i>Микола Вінграновський писав: «Сіроманець проводжав його лісом до школи».</i>	<i>«Сіроманець проводжав його лісом до школи» (Микола Вінграновський).</i>

1 З яких творів наведено цитати? Запиши цитати двома способами.

1. Ні, наші козаки ще з розуму не спали, щоб Вовка од біди сховали! 2. Лобо вільно біг стежкою. 3. Степ зимою — мов перина, біла, рівна і м'яка. 4. Жив-був пустенький хлопець, що тільки жарти знав.

Довідка. Леонід Глібов, Ернест Сетон-Томпсон, Олександр Олесь, Джон Кітс.

2

Прочитай уривок повісті Миколи Вінграновського. Дай відповіді на запитання.

Микола Вінграновський

СІРОМАНЕЦЬ*

(Скорочено, частина 1)

Повість

Уночі прийшла осінь, і вовк хмукнув на сизий листок ожини і сказав: «Ого-го!» Тоді він умився лапою. Промив очі, пострушував із себе листя, послухав свист синиці і знову ліг.

Потім вовк заспівав. Він співав тихим старим голосом... Звали його Сіроманцем, і він був найстарішим вовком у світі. Усе своє сіроманче життя він водив зграю. Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику. Він снівся молодим вовчицям.

Не один кінь із кривавим хрипом падав на траву чи на сніг од зубів Сіроманця. Його проклинали конюхи і пастухи.

Коли ж нічого було їсти і вовк пересиджував день або й три на болоті чи в чагарях, то й зграя сиділа позаду нього, кусаючи себе за хвости.

— Не здохнете! — казав їй вовк. — Вам аби їсти! Лягайте та спіть. У мене самого живіт — аж можна почухати його крізь спину!

І зграя мовчки лягала.

Тепер, на старість, вовк осліп. І кашляти вже почав. І снівся щоночі йому єдиний сон: срібні очі постріляних вовченят, постріляні вовчиці з білими зубами у землю, і снівся він собі сам.

За лісом миготіло село. Від села на коні їхав Василь Чепіжний. Сіроманець поволеньки на старих своїх лапах рушив за ними. Чепіжний сплигнув із коня й заліг у ямі.

Сіроманець заліг і собі позаду Василя Чепіжного і його коня. Вітер дув Сіроманцеві в ніс. Вітер гостро пахнув конем, але між конем і Сіроманцем лежав Чепіжний та його рушниця.

Щось хряснуло в соснах! Василь зняв картуза і задихав у нього. Кінь затрусився, застриг вухами і ліг на землю.

— Не лягай на землю! — зашепотів коневі Василь Чепіжний. — Встань і пахни!

Знову щось мокро хряснуло в лісі. Рушниця в руках Василя Чепіжного сіпнула на той хряскіт, око завмерло на мушці.

Так вони і лежали: кінь, Чепіжний, а поза ними вовк.

* Сіроманець — це слово вживають як сталий епітет вовка, часто у прикладці *вовк-сіроманець*.

Вовк звівся на лапи. Не встиг Чепіжний ойкнути, як вибита з його рук рушниця полетіла в куці, і Сіроманець задихав йому в покраплену дощем горлянку.

Чепіжний світив сірник по сірникові, задкував лісом від Сіроманця, відмахувався патронташем, ускочив у болото, у воду, в мочарі — Сіроманець спокійно ішов за ним.

— На, на, все, що хочеш, на! — викидав під ніс Сіроманцеві Чепіжний із торбини і хліб, і бринзу, патрони викидав.

Сіроманець загнав Чепіжного по шию в озеро і сам сів на березі.

— Замерзаю! — кричав Чепіжний крізь дощ над водою. — Пропаду! Пропадаю! Гав! Гав! Гав! — загавкав Чепіжний до Сіроманця і люто рушив з води на нього. — На мене — їж! Жери мене! Жери мене, як ти з'їв мою козу восьмого березня! Я перебив твою зграю і вовчενят перебив, я!

Чепіжний вигрібся на берег, плюнув у руки і кинувся на вовка.

Сіроманець збив його своїми старими грудьми назад, у воду...

Незабаром у вертольоті прилетіло шестеро дядьків з рушницями. Чепіжний розповів про небезпеку, яка очікує на всіх, якщо не вбити Сіроманця.

На подвір'ї стояв газик: батько приїхав на обід. Мати з рушником через плече зливала батькові на руки.

— Тату, прилетіли!

— Хто, синочку?

— Аж з області. Може б, ти зараз сходиш до них та що сказав? По Сіроманця прилетіли! А це ж то нечесно — він один, а їх онде скільки! Тату, вони з дядьком Чепіжним у конторі, сходи!

— А що ж їм тато може сказати? — мати подала батькові рушник.

— Як-то що? — здивувався Сашко. — Татко — голова колгоспу!

— А Сіроманець — то вовк!

— Вовк, мамо, вовк!

— Він не колгоспівський, і тато за нього не відповідає.

— Тату, так? — Сашко мало не кричав. — *Раз він не колгоспівський, то чий же він і що, його треба, виходить, убивати?*

— Та не знайдуть вони Сіроманця, синочку. Сіроманець найхитріший вовк у світі, — сказав тато.

— *А зграю його ж перебили і вовчενят! Сам дядько Василь премій за вовків получив стільки, що аж чорного мотоцикла купив.*

— А ти, Сашко, забув, — обізвалась від столу мати, — скільки Сіроманець коней та овець переїв?

— Скільки? От скажи, тату, скільки?

— У нашому колгоспі — нічого. Правда, козу дядька Чепіжного...

— Так,— паленів Сашко, — козу з'їв. Бо дядька Чепіжного Сіроманець не любить. Дядько Чепіжний на нього ями копає по лісосмугах. А коли пропала вівця, то всі звернули на Сіроманця. А Сіроманець її в очі не бачив.

— Побігайло відшкодував: заплатив штраф, — сказав батько.

— *Тоді хто з них вовк — Сіроманець чи дядько Побігайло, що на своїх іменинах ту вівцю з'їв?*

— Дався тобі цей вовк, — сказала мати, — і що ти з нього робиш святого?

— *Так він живий, мамо, і йому треба жити. А потім, на те він і вовк: не буде ж він їсти манну кашу, як я. І ніхто не пече йому і не варить.*

— Це у твого вовка голова не варить: загнав дядька Чепіжного в холодну воду по шию. Тепер хай тікає, куди очі бачать!

— Та не впораються вони із Сіроманцем, — знову сказав батько. — Доки вони там гомонять у конторі, Сіроманець накивав п'ятами — не те вертольотом, ракетною його не доженеш. Іди, сину, до школи, бо спізнишся.

? Що ти дізнався / дізналася про Сіроманця? Хто хотів упіймати вовка? Хто намагається його захистити? Що буде далі?

До школи Сашко ходив стежкою, лісом...

Того дня до школи Сашко не пішов. Він повернувся до лісу, приліг на молочай і заплющив очі: «Де він є, отой Сіроманець? — думав собі Сашко. — Узяв би та й утік десь в інші краї чи гори, де вовків люблять».

Вечоріло. Сіре повітря між вечором і ніччю текло собі яром до лісу. Сашко поплентався до лісу по портфель. Раптом Сашко відчув, що хтось дивиться йому в спину: за дубом хтось стояв!

«Піти глянути чи не йти? А може, воно звір який та ще вкусить? — завагався Сашко. Але вирішив: — Чого це я та стану його боятися? Піду гляну».

За дубом стояло теля. Відбилося, мабуть, не знає, куди іти.

— Що, дурнесеньке, страшно? І їсти хочеш? Ото не треба блудити, — Сашко підійшов до теляти, хотів було почесати йому за вухом, але рука завмерла: перед Сашком стояв вовк. Сіроманець. Сашко задерев'янів. Сіроманець тим часом обнюхав його з ніг до голови, лизнув на куртці гудзика і ліг на листя. Сашко потроху відторопів, прийшов до тями і сам сів навпочіпки біля Сіроманця.

Вовк потягнувся до нього мордою і ще раз лизнув Сашкове коліно.

— Так от ти який лизунчик, а ще Сіроманець, — сказав Сашко і погладив Сіроманцеві шию, почухав під горлом. Сіроманцеві це, видно, дуже сподобалось, ніхто його так приємно не лоскотав, і він по-вовчому сказав Сашкові:

— Ще!

— А за тобою ж погналися по степах на вертольоті — даром бензин палять! — засміявся Сашко. — А ти ось тут біля мене! Ти і не подумав тікати, бо ти у мене розумний, вовчику. Пиріжка з печінкою хочеш?

Ліс поночів на очах, і де того портфеля шукати, коли темно? Сашко повзав від дуба до дуба, перегрібав листя — нема. Вовк і собі зачав нюхати під дубами і тихо вискнув — портфель!

Пиріжки з печінкою вовк ковтнув, навіть не пожувавши.

— Я тобі завтра ще принесу, — сказав йому Сашко, — завтра у мене неділя, увесь день — наш! Але ж ти мені дивись: з лісу не виглядай. Чепіжний думає, що ти втік із нашого лісу, і вірно: нехай так думає...

Сіроманець провів Сашка до узлісся, потерся мордою об Сашкове плече.

? Що ти дізнався / дізналася про минуле життя Сіроманця? Чому Сіроманець і Чепіжний здавна були ворогами?

3 Склади цитатний план до уривку повісті, який ти прочитав / прочитала. Перекажи текст за планом.

4 Щоденник подвійних нотаток. Випиши з оповідання 3 цитати, які найбільше тебе вразили. Напиши, чим саме.

Цитата	Мої відчуття, думки
«Раз він не колгоспівський, то чий же він і що, його треба, виходить, убивати?» (М. Вінграновський)	Я б теж захищав вовка.

ЦИТАТА. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЦИТАТАХ. ПОВІСТЬ ЯК ЕПІЧНИЙ ТВІР

5 Прочитай продовження повісті Миколи Вінграновського.

Микола Вінграновський

СІРОМАНЕЦЬ

(Скорочено, частина 2)

Для Сашка настали дні щастя й тривоги. Сіроманець проводжав його лісом до школи, зустрічав його на узліссі. Одного дня Сашко відкрив, що Сіроманець сліпий. Він показав вовкові кольорові малянки різних звірів у журналі «Натураліст»: Сіроманець дивився кудись у просторінь, в одну точку.

Сашко заводив журналом перед його очима: ніякої уваги. Сашко підняв над головою яблуко:

— Ну, подивись, що це у мене в руці, подивись!

Вовк ліг на землю і тихо заскімлив.

— Ти що, вовчику, не бачиш, ти сліпий?

Сашко провів рукою по очах Сіроманця — той не змигнув. Лизнув лиш Сашкову руку.

— А як сніг упаде, стане видно твої сліди, що тоді? Живи в гнилиці і нікуди не виходь. Сьогодні я поговорю з батьком.

Батько Сашка поїхав у справах на кілька днів, тому хлопчик не зміг поговорити з ним про вовка.

Пішов сніг. На другий день Сіроманець Сашка не зустрів. Даремно Сашко і гукав його, і шукав слідів на снігу. У глинищах і біля вовчої нори сніг лежав чисто. Сашко заліз у нору — цієї ночі Сіроманець тут не ночував. «Злякався снігу і втік, де сніг ще не впав і де його мало знають, — подумав Сашко. — Та, мабуть, і добре зробив, та й харчуватися ж треба... А тут ще батька нема, як на зло...» Гірко і тоскно стало Сашкові.

Проснувся Сашко від собачого лементу.

— Мамо, що там таке?

— Сіроманця спіймав дядько Василь. Упав, бідненький, таки у яму...

Біля контори на возі лежав зв'язаний Сіроманець. Сіроманця повезли до кузні.

Падав тихийvspoкоєний сніг, на горбі темнів ліс. За хатою плакав Сашко.

Замлілий вовк лежав у кузні на драбині біля горна. Зі стелі крізь старі щілини на нього сіявся іній. Вовк розкрив рота під іній, і йому стало легше дихати.

«Ну й ну, — сказав собі вовк. — Дожився».

Він поворухнув замотузованими лапами, понюхав молоток біля ковадла та й наче заснув.

Сашко вийшов у коридор, намацав татові валянки, вліз у них, накинув кожушок, тихо прочинив і зачинив за собою двері. На груші на сучку висів садовий ніж — тато забув його, коли восени підрізав пагілля, почепив і забув. Сашко зняв ножа, пригнувся під вікнами, щоб тато з мамою, чого доброго, не помітили, і вибіг на вулицю.

Сашко прямував до кузні. Кілька разів падав, провалювався по груди, у валянки набилося снігу.

Біля кузні оглянувся на білий глухий світ, прислухався, засунув шапку у кишеню, — щоб не злітала з голови та щоб зайвий раз по неї не нагинатися, — і підійшов до дверей. На дверях висів не замок, а замчище — так постарався Чепіжний.

Вовк розплющив очі і заводив носом.

— Сіроманцю, це я, Сашко! — почулося вовкові з того боку дверей. — Замок, горе мое! Попались...

Сашко обійшов кузню — ні вікна, ні віконця. На причілку кузні ріс берест. Сашко скинув на сніг кожушину і поліз на берест. Лізти не давали татові валянки, чіплялись за гілки, не згинались у колінах. Тоді Сашко махнув однією ногою, другою, валянки попадали біля кожушка в сніг, поліз босий. Лізти було невисоко, і нараз він опустився на засніжений дах кузні.

— Готово! — прошепотів він униз, у темінь. — Плигаю!

Сашко бухнувся біля голови Сіроманця.

— Де ти тут? Нічого не бачу, хоч око виколи!

— Хох! — сказав вовк.

Сашко став на коліна, почав обмацувати темінь, і вже Сіроманець щемко задихав Сашкові в обличчя. Сашко обійняв обома руками вовка за шию:

— А ти думав як? Ти думав, що тобі кінець, Сіроманчику, ну скажи, думав? Не кінець, давай сюди лапи!

Захрумкотіло під ножем мерзле мотузаччя, тріснув під ножем брезентовий пояс, яким Сіроманець був прив'язаний за горло до драбини, і вовк звівся на замлілі лапи.

— Ти, головне, не бійся, не бійся. Як тільки завтра відчинять двері — кидайся прожогом, напролом. Бо витягти тебе через оцю діру в стелі я не можу... Найголовніше — кидайся і лети скільки сили, щодуху до лісу... Прощай, вовчику, я пішов, бо Чепіжний, він такий, може сюди прийти і серед ночі, подивитися, як тут і що... Як будеш живий, не забувай мене, я тебе ніколи не забуду.

Прощай! — Сашко ще раз обійняв Сіроманця, той лизнув Сашкові руки, щоку...

Сашко підняв драбину, приставив її до стіни і поліз у діру. На подвір'ї Сашко пригнувся під вікнами знову, прокрався до груші, почепив на сучок ножа, тихо обмів віником валянки, зайшов у коридор...

? Чому Сашко вирішив рятувати Сіроманця? Як він це зробив? Що буде далі?

Уранці перед конторою сів вертоліт. З вертольота вийшло двоє чоловіків у білих халатах, з носилками.

— Зловився! — дихав морозом Чепіжний.— Стільки років пильнував я його, посивів і серце зірвав на ньому!

Прихурчав мотоцикл. З мотоцикла в білих шоломах збігло двоє хлопців, і передній став обкладувати Чепіжного фотоапаратом.

— Станьте сюди, Василю Дмитровичу, на фон вертольота.

— Що я вам, космонавт! — сміявся Чепіжний. Але стати — став.

— Вибачте, Василю Дмитровичу, і не звертайте уваги на цей мікрофон, але декілька слів для нашого районного радіо та для газети.

Чепіжний узяв мікрофон, подивився на нього, як на недоспілий баклажан, і сказав:

— Зловлений у тернових чагарях за Івановим яром останній у нашому районі, а незабаром і у світі вовк Сіроманець. Це не казка і не легенда. Сіроманця спіймано. Ми можемо лише пожалкувати, що його спіймано так пізно. Тепер ми і наші кози з кіньми можуть бути спокійними. Бо вовк Сіроманець ще під час свого дитинства був лютим звіром; він водив тьму-тьмущу зграй, переїв сотні тисяч нашого поголів'я, а в останні часи почав підкрадатися до наших посівів, толочив, припустімо, ячмені і пшеницю...

— Василю, і тобі не соромно отаке городити, — жалісно подивилася на Чепіжного сторожика баба Маня.

— Так це я для газети, — швидко, пошепки проговорив Чепіжний. — Ідіть та краще підметіть у конторі... Гадаю, що Сіроманець віднині і навіки житиме в зоопарку. Я особисто зобов'язуюсь, якщо треба, двічі на рік — на Восьме березня і на сьогодні в ніч його злову, — яке там у нас сьогодні число? — неважно, завозити Сіроманцеві на мотоциклі в область у зоопарк стільки м'яса, скільки він з'їсть за добу... Я знову жалкую про пригнічений теперішній вовчий стан, але що поробиш? *Усіх його сіроманчих ще не вловлених товаришів чекає нерадісне майбутнє як на наших земних материках, так і на інших планетах!..*

До кузні вийшло старе і мале. Білі дяді з вертольота поклали носилки на сніг, а самі поклались вухами до стіни — слухати вовка.

— Ти ба, що зима наробила: вічка в замку не видно, — вштурхнув Чепіжний ключа у замок. Довго копирсався у нім і так і сяк. — Не відкрию. Треба збивати ломом.

Чепіжний розмахнувся ломом, і замок відвалився йому під чобота. Чепіжний відкинув лома, викашлявся і — відчинив двері.

«Що таке? Де вовк? Чому він не вибігає?» — Сашка кинуло в жар. — «Що таке? Що таке? Може, він здох чи злякався? А може, уночі він стіну прогриз у кузні чи підкопавсь під фундамент та втік?»

Раптом із кузні вискочили ті двоє в білих халатах, без носилок, вискочили і кинулись тікати:

— Тікайте! Вовк!!!

Тітки, малеча, дядьки не встигли до ладу гаразд нічого зрозуміти, як, рачкуючи, з кузні виповз сам Чепіжний. За ним поволеньки йшов вовк. Чепіжний зарачкував уліво, потім управо, вовк дихав йому на шапку. Чепіжний загарбався головою у сніг і вкляк.

Усі тікали: мале плакало, старе кричало, підхоплювало малечу на руки, бігло, губило в снігу шапки і рукавиці... Вовк знехотя перескочив через Чепіжного і невеликими стрибками завернув поза кузню до тихого лісу.

Кореспондент покладав фотоапаратом всю цю історію від початку і до кінця і, коли вовк загубився в снігах, розреготався...

— Тату, Сіроманець утік! Дядько Чепіжний плаче — не плаче, а реве!

— Ти говориш, синочку, наче ти із Сіроманцем за однією партою сидиш, — сказав тато.

— Сидіти-то я не сиджу, а Надія Петрівна каже, що треба оберігати не тільки воду, повітря і ліс, але й звірів. А вовка я, може, люблю, тату! — Сашко став на лижі і пішов до школи.

Сашко пішов до школи і розповів про втечу Сіроманця. На уроці хлопчик дізнався, що людей, які втратили зір, лікують в Одесі, у лікарні імені Філатова.

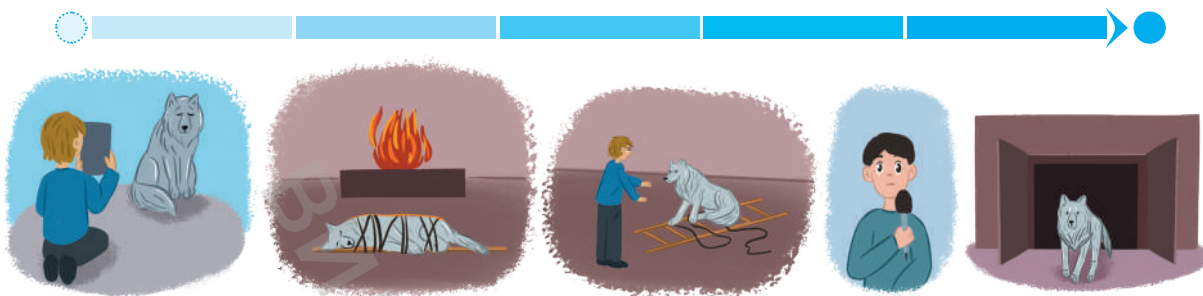
Сашко повертався додому лісом з однокласницею Галею Грушецькою. Діти побачили людей із рушницями і зрозуміли, що полювання на Сіроманця продовжується.

Тим часом Сіроманець тікав. Пахли здалеку кошари і ферми, пахли села, але він ухилявся від тієї знади і нанюхував степ.

Кілька разів він зупинявся, піднімав голову в небо і слухав, чи не летить вертоліт.

Забіг аж до лиману. Лиман тієї зими не замерз. Вовк підійшов до води, лизнув її солонини і зрозумів, куди йому треба бігти,— бігти в солоні степи, в солончаки, де хоч і немає лісів, але й мисливців не мусить бути.

- Склади цитатний план до уривку повісті, який ти прочитав / прочитала. Цитатний план — план, який складається з цитат. Перекажи текст за планом.

- Склади речення за змістом тексту, уживаючи вставні слова.

Вставні слова		
Невпевненість	Упевненість	Ставлення до висловлювання
<i>Можливо, мабуть</i>	<i>Звичайно, без сумніву</i>	<i>На щастя, на жаль, як навмисне</i>

ДІАЛОГ. ТИРЕ ПРИ ДІАЛОЗІ. ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТІ

- 6** Прочитай продовження повісті Миколи Вінграновського. Дай відповіді на запитання.

Микола Вінграновський

СІРОМАНЕЦЬ

(Скорочено, частина 3)

Сховався Сіроманець на полігоні. Ніякий Чепіжний не заходив сюди, не морочив голови гарячий гавкіт собак.

Настала весна. Сіроманець зачав виходити в степ і там непорушно сидіти. Щось бентежило його вовчу душу. Сашко сумував за вовком.

Сашко приніс Чепіжному газету, у якій була надрукована розповідь про здорового вовка-сіроманця, що прийшов в Н-ську льотну частину і тепер мирно живе в частині, возить дітей на санях. Чепіжний поїхав до Сіроманця, але вовк уже втік.

«Втік! Втік! Тепер він прийде до мене неодмінно! Але ж тут Чепіжний зі своїм «другим таймом», будь він неладен! — думав Сашко. — Треба порадитись із татом: як тато скаже, так і буде».

Але Сіроманець не прийшов. І місяць, і другий. Сашко здавав екзамени. Вставав раненько, йшов купатися, приходив, сідав за підручники, потім одягав нові штани, білу сорочку, галстук, ішов до школи, здавав екзамен, ішов зі школи, і от одного разу... Сашко не повірив своїм очам: на стежці перед ним стояв Сіроманець! Високий, широкогрудий, з малими вухками на великій голові, з великими димчастими незрячими очима.

— Здрастуй... — самими губами сказав йому Сашко.

Сіроманець плакав. Великі срібні сльози котилися по його морді і падали на пісок під лапи.

Сашко обійняв його за ший, але в цю мить вовк відскочив від Сашка в ліщинник. Сашко оглянувся; стежкою від школи бігла Галя Грушецька.

Сашко пояснив дівчинці, що шукає лікаря, який би повернув зір Сіроманцю, щоб він урятувався від Чепіжного. Хлопчик вирішив їхати до Одеси в лікарню.

Увесь вечір у верболозі біля озера Сашко з білого алюмінієвого дроту плів Сіроманцеві намордник. Галя Грушецька циганською голкою з дратвою до нашійника з їхнього теляти пришивала Сашків пасок для повідка.

Сашко тихо сказав:

Репліка

Тире

— Може, я там забарюся. Ну, від сили три дні. Подивлюсь, як там що, мені аби його пристроїти. Може, я там забарюся, то ти вже прийди до моїх батьків і розкажи все чисто, як є.

Діалог

— Не заблудишся?

— Дорогу я знаю. З батьком не раз бував.— А харчі на дорогу?

— Добре, що ти нагадала.

— Я тобі приготую.

— І мені, і вовкові. Тільки не вари манної каші, ми з вовком її не любимо, — засміявся Сашко. — Прив'яжеш харчі ось до цієї гілки, щоб собаки вночі не вкрали.

Вдосвіта Сашко потихеньку вийшов із дому. На столі в його кімнатці біліла записка: «Тату і мамо, мене не буде кілька днів. З шафи я взяв 50 карбованців. Сашко».

Діалог — розмова двох або більше осіб. **Репліка** — слова співрозмовників.

Пиши кожен репліку з нового рядка, перед реплікою став тире	— Може, я там забарюся.
Якщо слова автора стоять перед реплікою, став двокрапку	<i>Сашко сказав :</i> — <i>Може, я там забарюся.</i>
Якщо слова автора стоять після репліки, то став: • кому, • знак оклику; • знак питання, а після них — тире. Слова автора після репліки пиши з малої букви	— <i>Може, я там забарюся,</i> — <i>сказав Сашко.</i> — <i>Може, я там забарюся!</i> — <i>сказав Сашко.</i> — <i>Може, я там забарюся?</i> — <i>сказав Сашко.</i>

- Склади цитатний план до уривку повісті, який ти прочитав / прочитала. Перекажи текст за планом.

- 7** Сформулюй за змістом тексту кілька речень із прямою мовою. Запиши в зошит.
- 8** Склади діалог між Сашком і Сіроманцем. Запиши в зошит.
- 9** Завдання на вибір.
- 1. Запиши характеристику Сашка від імені Сіроманця.
2. Запиши характеристику Сіроманця від імені Сашка.
- 10** Перекажи стисло всю повість. Спочатку розділи текст на смислові частини. Запиши їх зміст одним-двома реченнями. Узгодь речення між собою і запиши переказ.

- 11 Спробуй дати визначення поняття *дружба*. Що, на твою думку, найважливіше в дружбі? Як ти оцінюєш учинок Сашка? Які рисі характеру виявив Сашко протягом повісті?
- 12 Які важливі питання порушує М. Вінграновський у творі? Чого навчає тебе ця повість?
- 13 **Діаграма Венна.** Порівняй твори Ернеста Сетона-Томпсона «Лобо — володар Курумпо» та Миколи Вінграновського «Сіроманець».

ТЕМА 8.4. НАВЧАЮСЬ У ПРИРОДИ ТВОРЧОГО СПОКОЮ

ЗМІСТ І ФОРМА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

- 1 Прочитай анотацію до твору Даніеля Пеннака «Око вовка».

Як вірити людям, якщо вони відібрали у тебе все: волю, рідний дім, родину? Опинившись у клітці паризького зоопарку, полярний вовк заборонив собі вірити. Відтоді на світ людей він згоден дивитися лише одним оком. «Тож його здорове око просто скаженіє. А з-під шраму на пошкодженому оці за мить з'являється сльоза. Та вовк плаче не від болю — це сльози безсилля, а ще — гніву.

Аж раптом хлопчик робить дивну річ, яка заспокоює вовка, сповнює його довірою. Малий заплющує око. Тепер вони можуть дивитись один на одного — око в око — посеред порожнього і мовчазного зоопарку. Перед ними — безодня часу».

Та що як один із людського роду — хай це всього лише маленький хлопчик — захоче глянути на світ із вовчої точки зору? Полярний вовк і не сподівався, що хтось спроможний прочитати історію, що загравою і блискітками виписана у його чорній, мов ніч, зіниці. Але що, як хтось із людей захоче пережити разом із ним бодай децицю його радощів і гіркот. Африка — маленький хлопчик із надзвичайним даром оповідати історії — теж сумує за домом у великому сірому місті. Та попри всі негаразди, що випали на його долю, він не втратив здатності любити і співчувати всьому живому. А коли вже так, хтозна, чи не вартий хлопчина того, аби глянути на нього обома очима?

- Чому хлопчик заплющує око?
- Чому повість має назву «Око вовка»?
- Чим схожі вовк і хлопчик?

2

Прочитай текст. Виконай завдання.

- ? Чи були у твоєму житті ситуації, коли тобі потрібно було зробити щось заради іншого? Про що йтиметься у повісті?

Даніель Пеннак

ОКО ВОВКА ЯК ВОНИ ЗУСТРІЛИСЬ

Повість

Хлопчик укляк перед кліткою вовка. Вовк роздратовано ходить туди-сюди.

«І чого він причепився?» — думає вовк.

Хлопчик уже добрі дві години стоїть перед загорожею, ніби вкопаний, і дивиться, як гайсає вовк. Вовк замислився: «Чого йому треба?»

Хлопчик його інтригує. Не тривожить (вовк нічого не боїться), а інтригує.

«Чого йому треба?» — дивується вовк.

Інші діти бігають, стрибають, галасують, плачуть, показують вовку язик і ховаються за материні спідниці. Потім вони йдуть перекривляти горил і гарчати на лева, який сердито стьобає хвостом повітря. А цей ні. Стоїть і мовчить. Лише водить очима. Вони слідкують, як вовк чвалає вздовж сітки.

«Вовка ніколи не бачив, чи що?» — мовить вовк про себе.

Вовк згадує своє життя у вовчій зграї та про те, як його полонили.

- ? Про що ти дізнався / дізналася? Яким побачив / побачила вовка? Якими словами змальовані діти в зоопарку? Чому? Чим вирізняється з-поміж них хлопчик? Що буде далі? Обґрунтуй думку рядками з тексту.

Блискітка не вміла найпростішого. Наприклад: заганяє старого карібуба, який уже й зовсім вичахся, коли це її увагу відволікає зграя полярних куріпок. Вона задивляється на них, перечіпляється лапами, падає на землю і вже качається по ній, регочучи, як зовсім мале вовченя.

— Ти надто часто регочешся, — зауважував Блакитний Вовк, — так не можна.

— Зате ти у нас дуже поважний, і це не смішно.

Такі відповіді не подобалися Блакитному Вовку.

— Чого тобі так весело, Блискітко?

Вона переставала реготатися, дивилася Блакитному Вовку у вічі і відповідала:

— Бо мені нудно.

І пояснювала:

— У цих капосних краях нічого ніколи не відбувається, нічого не змінюється!

І повторювала:

— Мені нудно.

Отож, занудившись, Блискітка вирішила пошукати нових розваг. Захотіла побачити людей. Зблизька. Трапилося те вночі. Ловці все ще йшли по їхньому сліду. Ті самі. Вони стали табором в улоговині, порослій травою, у трьох годинах від лігва вовків. Блискітка унюшила дим багаття. Вона навіть чула, як тріщить у ньому сухе гілля.

«А ну ж бо подивлюся», — сказала вона собі.

«До світанку повернуса».

«Побачу нарешті, що вони за одні».

«Буде що розповісти, менше нудитимемось».

«До того ж, раз вони шукають мене»...

Вона думала, що то вагомі підстави.

І подалася подивитись.

Коли Блакитний Вовк прокинувся тієї ночі (від передчуття), її вже не було годину. Він одразу здогадався. Вона прослизнула так, що Сірій Родич її не помітив (це вона теж уміла робити!), і побігла до людей.

«Треба наздоганяти!»

Але йому не вдалося її наздогнати.

? Якої вдачі була Блискітка? Що вона вміла робити? Що непокоїло Блакитного Вовка? Що буде далі?

Коли він дістався табору ловців, люди танцювали у спалахах полум'я навколо сітки, притороченої до стовпа. У сітці борсалася Блискітка, клацаючи зубами у повітрі. Хутро її тьмяно виблискувало в темряві. Під сіткою скакали оскраженілі собаки, клацаючи зубами. Люди кричали, пританцьовуючи. На них були вовчі шкури. «Чорна Заграва мала рацію», — подумав Блакитний Вовк. І одночасно майнула думка: «Якщо я перекушу мотузку, сітка впаде серед собак і розкриється. Вона прудкіша за них і втече!»

Треба було перескочити через багаття. Не дуже приємно для вовка. Але треба було діяти швидко. Не було часу лякатися. «Несподіванка — єдиний шанс».

І ось він летить у розпеченому повітрі над людьми (від багаття обличчя у них розчервонілися), над сіткою!

Умить перекусивши мотузку, він крикнув:

— Тікай, Блискітко!

Люди й собаки ще дивилися вгору. Блискітка завагалася:

— Даруй, Білику, да...

І тут усе зчепилося в один клубок. Блакитний Вовк відкинув двох собак просто в багаття.

— Тікай, Блискітко, тікай!

— Ні, я тебе не кину!

Та собак було надто багато.

— Тікай, потурбуйся про наших!

Тут Блискітка зробила несподіваний ривок. Ніби грім заgrimів.

Сніг закрутився довкола неї. Маєте!

Вона зникла в темряві.

Блакитний Вовк не встиг навіть зрадіти. Перед ним виріс один із чоловіків, величезний, як ведмідь, тримаючи обіруч палаючу головешку. Удар. У Блакитного Вовка ніби розкололася голова. І на нього обвалилася ніч. Ніч, повна іскор, в яку він падав, кружляючи.

Ось так. Коли він очуняв, то зміг розплющити лише одне око. Його не вбили. Його хутро надто постраждало в бійці, аби його можна було продати.

А потім був зоосад. Вірніше, зоопарки. Їх було п'ять чи шість за останні десять років. Цементна підлога і дах із листового заліза. Або витоптана земля і відкрите небо. Тісні клітки і товсті ґрати. Загорожі і сітки. М'ясо кидають звіддалік. Недільні художники. Людські діти, які бояться вовків.

♥ Що ти відчуваєш? Чому?

З чого починається повість?

Знайди слова, якими автор описує Блакитного Вовка. Як він до нього ставиться?

Чому Блакитний Вовк опинився в зоопарку?

Чому в Блакитного Вовка одне око? Що він бачить цим оком?

Чи можуть Вовк і хлопчик потоваришувати? Що для цього потрібно?

3 Чи зможуть вовк і хлопчик подивитись один на одного двома очима? Що для цього потрібно?

4 Прочитай діалог між Блакитним Вовком і Блискіткою, коли він її рятує. З чого складається діалог? Як записано кожну репліку?

5 Випиши з повісті 4 речення з прямою мовою.

- 6 Перебудуй речення без прямої мови на речення з прямою мовою за зразком.

Зразок.

Непряма мова	Пряма мова
Блискітка сказала, що повернеться до світанку.	Блискітка сказала: «Повернуся до сніданку».

1. Блискітка промовила, що їй нудно. 2. Блакитний Вовк подумав, що хлопчик не схожий на інших дітей. 3. Хлопчик говорив собі, що цей вовк незвичний.

МЕДІАТЕКСТ. ДОСТОВІРНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ. КРИТЕРІЇ ДОБОРУ ТА СПОСОБИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ

- 7 Уклади список причин, чим вовк може бути корисним лісовому та мисливському господарствам.
- 8 Прочитай текст. Дай відповіді на запитання.

ЧИМ ВОВК КОРИСНИЙ ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВУ?

Вовк — це надзвичайно розумна тварина. Вовчі зграї — це складно організовані групи. Люди переконані, що вовк не є цінним:

- Вовки завжди зменшують здобич мисливців.
- Вовки скорочують можливість для полювання.
- Вовки шкодять лісу.

Це зовсім не так. Навпаки, вовк важливий для кожного лісового господарства. І ось чому.

По-перше, вовк переслідує небезпечних для лісового господарства тварин.

По-друге, він сприяє підтриманню популяції копитних тварин, на яких полює. Відсутність вовка дозволяє розмножуватися генетично неповноцінним особинам популяції копитних.

По-третє, окрім копитних, вовк живиться гризунами, птахами, рибою, комахами, рослинами. Улітку ж вовки нечасто полюють на велику здобич.

По-четверте, вовк, здобуваючи оленів чи козуль, дбає не тільки про себе, але й про велику кількість інших тварин. Адже залишки його їжі споживає багато тварин.

По-п'яте, вовки, займаючи якусь територію, створюють стабільну зграю, яка не допускає на свою територію інших вовків.

По-шосте, полювання на вовків — це дуже часто лише прикриття для браконьєрства на інших тварин.

Отже...

(З інтернет-джерел)

- Доповни власний список причин важливості вовка у природному довікллі.
- Уяви, що ти береш інтерв'ю у лісника. Склади і запиши з ним діалог.
- Запиши речення за схемами.
  1. _____
  2. _____
  3. _____
- За змістом тексту склади речення із вставними словами.

Вставні слова	
Порядок викладу думок	Оцінка повідомлюваного як звичайного
<i>По-перше, по-друге, отже, нарешті</i>	<i>Бувало, як завжди</i>

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

1. Що таке *пряма мова*?
2. Що таке *слова автора*?
3. Які розділові знаки ставлять *при прямій мові*? Наведи приклади.
4. Наведи *приклад байки*, яку ти вивчав / вивчала (укажи автора й назву). Якою є її *мораль*?
5. Що таке *діалог*?
6. Як правильно оформити діалог? Які розділові знаки потрібно вживати?
7. Що таке *цитата*? Розкажи, як правильно оформити цитату.
8. Що таке *конфлікт художнього твору*? Наведи приклад.
9. Який *твір Дж. Кітса* ти вивчав / вивчала? До якого роду та жанру літератури належить цей твір? Який мотив цього твору?
10. Наведи *приклад епічного твору*, який ти вивчав / вивчала (укажи автора й назву). До якого жанру він належить?

РОЗДІЛ 9.

ВІДДЗЕРКАЛЕНЕ У СЛОВІ ЖИТТЯ

У цьому розділі ти:

- ✓ підсумовуватимеш вивчене;
- ✓ пізнаватимеш силу художнього слова;
- ✓ учитимешся далі слухати й чути, бачити красу життя, співчувати й любити, мріяти та досягати.

Ключові слова:

Роди та жанри літератури; зміст і форма літературного твору; одиниці мови; мовні норми; текст; інформація.

Павло Тичина «Пастелі», «Де тополя росте», «Сонце і дим», «Як дуб із вітровієм бився», «Вийшли вранці ми...»

Джон Кітс
«Про коника
та цвіркуна»

*Ярослав
Стельмах*
«Митькозавр
з Юрківки»

Джеремі Стронґ
«Ракета на
чотирьох лапах»

ТЕМА 9.1. ПЕРЕЖИВАЮ КРАСУ

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО. РОДИ ТА ЖАНРИ ЛІТЕРАТУРИ. ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ. ФОНЕТИКА

- 1 Розглянь схему «Роди та жанри літератури» (на форзаці підручника). Згадай вивчене та розкажи про роди й жанри літератури.
- 2 Прочитай вірш. Визнач, до якого роду літератури він належить. Назви ознаки, на основі яких ти зробив / зробила такий висновок.

Павло Тичина

ГАЇ ШУМЛЯТЬ...

Як можуть шуміти гаї?
Уяви, які це можуть бути звуки.

Гаї шумлять —
я слухаю.

Який це образ: зоровий,
звуковий чи дотиковий?

Як це: «прясти думки»?
Який це художній засіб?
Знайди в словнику
значення слова «прясти».

Хмарки біжать —
милуюся.
Милуюся-дивуюся,
чого душі моїй
так весело.

Який це образ: зоровий,
звуковий чи дотиковий?

Приплив (тут авторське
слово «прилив») — це
періодичне підвищення
рівня води в океанах
і відкритих морях. Із чим
автор порівнює ниви?

Гей, дзвін гуде —
іздалеку.

Який це образ: зоровий,
звуковий чи дотиковий?

Думки пряде —
над нивами.
Над нивами-приливами,
купаючи мене,
мов ластівку

Який художній засіб
уживає автор? З якою
метою?

Що відчуває герой вірша?
Як слова, які добирає
автор, допомагають йому
передати внутрішній
стан?

Я йду, іду —
зворушений.
Когось все жду —
співаючи.
Співаючи-кохаючи
під тихий шепіт трав
голублячий.

Тихий шепіт трав =
тихий шепіт + шепіт
трав.
Які два художні засоби
одночасно вживає
автор? Для чого?

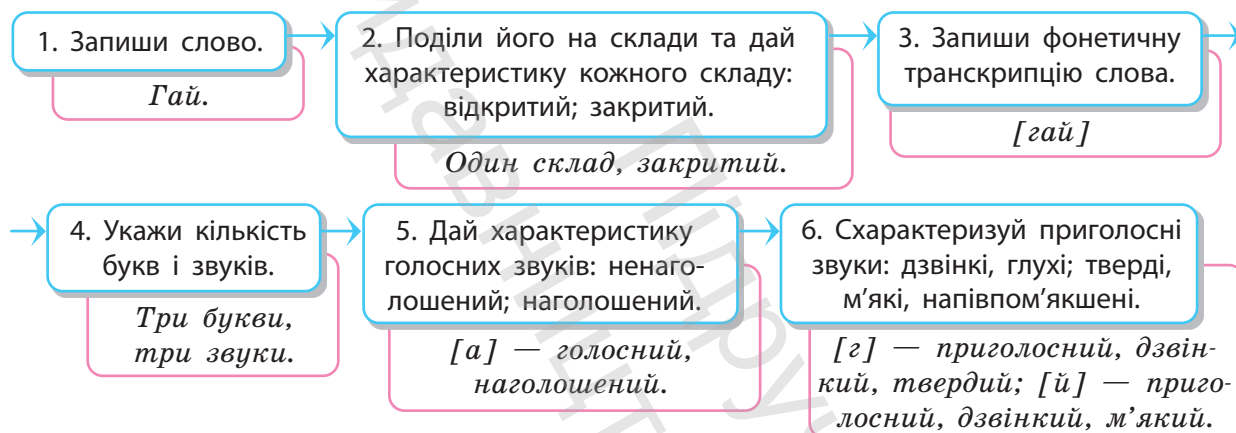
Це складний образ. Про-
аналізуй, із яких деталей
він складається (золото —
колір; поколото — дотик;
музика — слух).

Щось мріє гай —
над річкою.
Ген неба край —
як золото.
Мов золото-поколото,
горить-тремтить ріка,
як музика.

Який художній засіб
уживає автор?
З якою метою?

- 3 Намалюй зображення до цього вірша. Спробуй передати деталі, наявні в поезії. Чи вдалося тобі це? Чому?
- 4 Знайди в інтернеті та прослухай пісню гурту «The Dooh» на слова вірша Павла Тичини «Гаї шумлять». Розкажи про свої враження.
- 5 Об'єднайтеся в групи та выпишіть із першої строфи вірша П. Тичини слова: 1) ті, що мають більше звуків, ніж букв; 2) ті, що мають більше букв, ніж звуків; 3) ті, що мають однакову кількість букв і звуків.
- 6 Запиши фонетичною транскрипцією назву вірша «Гаї шумлять». Зроби фонетичний розбір слова *шумлять*. Використовуй схему.

СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО РОЗБОРУ

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО. ТЕМА Й ІДЕЯ, МІКРОТЕМИ, КЛЮЧОВІ СЛОВА ТЕМУ. УКРАЇНСЬКІ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ. ВЕСНЯНКИ

- 7 Коли й із якою метою виконують календарно-обрядові пісні? Які жанри календарно-обрядових пісень ти вивчав / вивчала раніше (зимовий цикл)?
- 8 Прочитай текст про календарно-обрядові пісні й виконай завдання.

УКРАЇНСЬКІ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

У житті нашого народу пісням відведено особливе місце: вони побутують від найдавніших часів і до сьогодні, їх виконують у сім'ях, на естраді, на самоті — як діалог із собою...

Особливу групу народних пісень становлять календарно-обрядові пісні.

Календарно-обрядові пісні — одне з найдавніших фольклорних явищ, яке тісно пов'язане з міфологією. У різні пори року виконували певні обряди й відповідні їм пісні, тому й розрізняють пісні зимового циклу (колядки, щедрівки), весняного циклу (веснянки), літнього циклу (русальні й купальські пісні), осіннього циклу (жнивварські та косарські пісні).

Веснянки — це пісні, що мали закликати весну й гарний врожай, їх виконували під час весняних обрядів.

- Про що ти дізнався / дізналася із цього тексту? Якою є його тема? Ідея?
- До якого типу належить цей текст: опис, роздум чи розповідь?

9 Накресли в зошиті таблицю та заповни її.

ЕЛЕМЕНТИ ТЕКСТУ

Мікротеми	Тематичне речення	Ключові слова тексту

10 Прочитай текст веснянки й дай відповіді на запитання.

А в нашого Шума зелена шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали.
Сію-вію, сію-вію конопелечки,
Сію-вію, сію-вію зеленесенькі!
Гей, нумо-нумо, заплетемо Шума,
Шума заплетемо, гуляти підемо!
Гей, заплетися, Шуме, заплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!
А в нашого Шума зелена шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали!
Гей заплетися, Шуме, заплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!
А в нашого Шума зелена шуба,
Дівки гуляли, шубу порвали.
Гей, розплетемо, Шума розплетемо,
Шума розплетемо, гуляти підемо!
Гей, нумо-нумо, розплетемо Шума,
Шума розплетемо, гуляти підемо!
Гей, розплетися, Шуме, розплетися,
Зеленим барвінком та й застелися!

- Чи зрозумілим був текст цієї веснянки? Чому?
- Чому слово «Шум» у веснянці написано з великої букви?

11

Прочитай статтю про пісню гурту «Go_A», з якою цей гурт виступив у 2021 році на Євробаченні.

ПРО ЩО НАСПРАВДІ ПІСНЯ «ШУМ» GO_A

Від самого початку вокалістка Go_A Катерина Павленко пояснювала, що «Шум» — це пісня на основі хороводу, однойменної гри-веснянки.

Веснянка, якій тисячі років

Насправді «Шум» — дуже давня (у/У)країнс..ка в..снянка, яка походить із дохристиянських часів і ритуалів, пов..язаних із природою.

Дослідники фольклору в..вчають її багато років.

У таких танцях-гаївках та веснянках, як «Шум», зб..р..глися «риси анімістичного світогляду».

Анімізм — це віра в те, що всі пр..дмети, а також тварини й рослини мають душу. Такими були вірування ще в первіс..них людей, піз..ніше вони оформ..лися в різні язичницькі культури, а згодом зникли чи видозмінилися під впливом християнства.

Етнограф Валерій Войтович у книзі «Міфи та легенди давньої України» пише, що «Шум» — це звертання до бога лісу Шума (або Шумлячого), щоб природа прокинулася нав..сні.

У деяких південнослов'янських мовах, зокрема сербській, слово «шум» («шума») до цього часу означає «ліс».

Часті повтори в тексті слів зі звуком «ш» («Шума», «Шуме», «шуба») — це магичні заклинання, наприклад, щоб скоріше розпустилися дерева.

Набагато пізніше, уже в християнські часи, веснянка «Шум» перетворилася просто на хоровод, який в..конували на (в/В)еликдень.

Що кажуть Go_A

«Основа цієї пісні — обряд, який українці проводили навесні: шумом закликали весну. Це все проводилося колективно. Вважалося, що якщо щось робити разом, то загальне бажання обов'язково збудеться», — пояснила вокалістка Катерина Павленко.

«Уся українська обрядовість побудована на тому, що люди вірили, що пісні мають магичну силу. Зокрема закликання весни — це було дуже важливе обрядодійство. Люди виходили, співали й таким чином вони вірили, що весна прийде швидше», — додала вона.

«Що стосується «Шуму», то цього року я дуже сильно заглибилася саме в обрядовість Чорнобильського Полісся і Полісся загалом. Там були зовсім інші обряди й трошки навіть інші вірування в українців. Це було дуже цікаво, вони надавали магічних сил кожному предмету, які їх оточували, і вони вірили, що по суті шум — це дух лісу», — розповіла співачка.

Автор фото: GO_A

(За інтернет-матеріалами)

- 12 Запиши виділені в тексті слова в зошит, обираючи варіанти, додаючи букви чи знаки (якщо потрібно). Усно поясни правопис цих слів.
- 13 Поміркуй, у чому полягає успіх пісні «Шум». Чому стародавня пісня стала популярною в XXI ст.? Свої міркування запиши в зошит.

ТЕМА 9.2. ЧУЄМО ОДНЕ ОДНОГО

ДРАМАТИЧНИЙ ТВІР. ЗМІСТ І ФОРМА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО. МОВНІ НОРМИ. МОВЛЕННЄВІ ПОМИЛКИ

- 1 Прочитай про драматичний твір.

Дра́ма (від дав.-гр. — «дія», «діяння», «дійство») — один із літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення.

Драматичний твір зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів. Висловлювання персонажа у драматичному творі називають **реплікою**, авторські пояснення в тексті — **ремарками**.

Драматичний твір, призначений для вистави, має назву **п'єса**.

Драма є особливим видом мистецтва, який одночасно належить як літературі, так і театру. Лише у співпраці письменника, режисера, художника, композитора й акторів вона може стати помітним явищем літературно-мистецького життя.

- 2 Прочитай п'єсу Неди Нежданої «Зачаклований Ховрашок». Знайди в тексті приклади реплік і ремарок.

Неда Неждана

ЗАЧАКЛОВАНІЙ ХОВРАШОК

Комічна казка-мюзикл на дві дії

(Скорочено)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Пан Дзиґус,
можна просто
Дзиґа —
гномик.

Вертлик,
він же просто
Вертлик —
також
гномик.

Ховрашок —
звір, зачакло-
ваний, майже
без слів, але
багато жестів.

Мумітроль —
злий чаклун,
а потім іграшка,
майже зовсім
відсутній.

ПЕРША ДІЯ

На сцені лісова галявина з квітами. На сцену виходить гномик, наспівуючи веселої пісеньки під ніс і поливаючи квіти.

Гномик помічає якусь особливу квітку, нюхає, вдихає все більше, голосно чхає. Квітка злітає, гномик ставить її на місце, розправляє, потім знову чхає, і квітка знову злітає. Усе повторюється. На третій раз він стримується і не чхає, але квітка все одно падає, він знову чхає.

Вертлик. Апчхи. Ну от, і «здоровий будь» побажати нікому. (*Повертається до залу й помічає дітей.*) О, дітки. Привіт, дітлахи. Побажайте мені «здоровий будь», будь ласка. (*Знову збирається чхати.*) А-а-а-а... (*Чекає поки діти побажають.*) Хуух. От і не чхнув. Дякую вам, малеча. Отепер і познайомитися можна. Ви вже здогадалися, хто я? Звичайно, гномик. І звати мене Вертликом.

З-за сцени чути крики: «Агов! Ау!»

Вертлик. О, це, мабуть, мій кум — Дзиґа. Правда, він хоче, щоб його всі називали пан Дзиґа... Агов! Я тут! Вічно він десь губиться...

На сцені з-за лаштунків з'являється другий гномик — пан Дзиґа.

- Дзиґа. А, ось де ти, телепню. Я тебе всюди шукаю-шукаю, в усі шпарини, щілини, дірки заглядаю, хвилююсь, а ти тут спокійно собі всівся і теревені правиш!
- Вертлик. Тихіше, не кричи ти так!
- Дзиґа. Я не кричу. Це в мене голос такий, голосний.
- Вертлик. Ти що, їв багато каші?
- Дзиґа. Ні, я займався риторикою: мі-ма-му-мо...
- Вертлик. Ти б краще перестав верзти дурниці, а привітався з дітьми. Он, поглянь, скільки їх!
- Дзиґа. Доброго вам здоров'ячка, дітки! Дозвольте відрекомендуватись: гном лісовий незвичайний, майстер чудернацьких справ і чарівних наук пан Дзиґус-Дзиґусімум!
- Вертлик. Можна й просто називати — Дзиґа. *(Дзиґа «спопеляє» його поглядом.)*
- Дзиґа. А ось це нещастя, тут поруч, зветься Вертликом, бо весь час щось крутить-вертить, викручує і переплутує...
- Вертлик. Усе, я глибоко, смертельно ображений! *(Демонстративно відходить.)*
- Дзиґа. Ну от, він завжди такий. Ображається на кожную дрібницю! *(Вертлик не реагує.)* Ну гаразд. Перед вами найрозумніший *(тихо)* серед телепнів, *(голосно)* окраса *(тихо)* найтемніших куточків *(голосно)* нашого лісу — Вертлик. Ну що, задоволений?
- Вертлик. Так трохи краще.
Назустріч їм повільно виходить похнюплений і зажурений Ховрашок, довготелесий і кумедний.
- Вертлик. Ой, поглянь-но, Ховрашок. Привіт, друже! *(Той мовчить.)*
- Дзиґа. Як ся маєш?... Ти чому не вітаєшся? Це нечемно.... Може, ти образився на Вертлика?
- Вертлик. А чого зразу на мене? Як що — зразу Вертлик. *(Ховрашок киває «ні».)* Ось бачиш, ні... А може, він проковтнув язика? *(Ховрашок висовує язика й всім демонструє.)* Гей, ти чого дражнишся?
- Дзиґа. Ти ж сам запитав про язик. А може, він просто не може говорити? *(Той киває «так».)* Напевно, він об'ївся морозива чи попив холодної води в спеку — от і маєш — пропав голос. Зараз ми його полікуємо *(Дістає лікарське причандалля — стетоскоп, термометр тощо — Ховрашок мотає головою «ні» й починає відступати, Дзиґа наступає.)*
- Дзиґа. Та ти не бійся, це зовсім не страшно. *(Дістає шприц, Ховрашок тікає, а гномики бігають за ним по всій сцені.)* Ти тільки відкриєш рота і скажеш «а».

Вертлик. *(на бігу)*. Як же він скаже «а», коли він взагалі нічого сказати не може?

Дзига. *(на бігу)*. Тоді просто відкриє рота. *(Ховрашок міцно закрив рота і затулив обома руками.)*

Вертлик. *(зупиняючись)*. Ти витягнув усе своє причандалля і зразу налякав. *(Тихо.)* Треба його якось заманити. *(Голосно.)* Шкода, що він не захотів показувати горло, бо тим, у кого хворе горло, дають малинове варення... *(Ховрашок зупиняється і прислухається.)*

Дзига. А ще липовий мед у необмеженій кількості. *(Ховрашок робить несміливий крок назустріч, Дзига тихо Вертлику.)* Продовжуй, усі ховрашки страшенні ласунчики.

Вертлик. А потім ще гаряче солодке й духмяне згущене мо-ло-ко! *(Ховрашок облизується і потроху наближається до гномиків.)*

Дзига. І дають його такими великими ложками, що треба дуже-дуже широко відкривати рота й сильно-сильно висовувати язика. *(Ховрашок підходить упритул і відкриває рота та висовує язика, Дзига зазирає туди.)*

Вертлик. Ну що?

Дзига. Нічого нема.

Вертлик. Як, немає горла?!

Дзига. Ні, горло є, але зовсім не хворе.

Вертлик. Не може бути! *(Сам зазирає.)*. Точно. Що ж це таке? І що робити?

Дзига. *(до Ховрашка)*. Ми тобі допоможемо, тільки якби ти нам розказав, чого ти мовчиш...

Вертлик. Як же він розкаже, коли він не говорить?

Дзига. Як як? Покаже на мигах.

Вертлик. На мигах? А де ти в нього миги бачив? *(Ховрашок шукає «миги» на собі, вивертаючи кишені, і показує, що їх немає.)*

Дзига. Ой, які ви телепні! На мигах — це без слів, жестами. Ясно? *(Ховрашок киває, що «ясно», припиняє плач і показує, як він гуляв, танцював, збирав квіти.)* Мабуть, це якась дівчинка заблукала на галявинку і загулялася... *(Той киває «ні».)* Чи метелик? *(«Ні».)* Чи зайчик? *(«Ні».)*

Вертлик. А по-моєму, він сам і гуляв... *(Ховрашок киває «так», а потім показує, як на нього нападає хтось страшний.)* Ой, хто це такий страшний? Може, тигр?

Дзига. Який тигр? Звідки йому тут взятися в нашому лісі?

Вертлик. Не знаю: гуляв-гуляв і заблукав...

- Дзиґа. У наших широтах тигри не блукають, географію вчити треба. *(Ховрашок показує ще, махає руками.)*
- Вертлик. Ой, а може, це вітер? *(Той махає ще сильніше.)* Чи ураган? *(Махає ще більше, закручується і падає знесилений.)*
- Дзиґа. Замахався, бідолашний, махати. *(Допомагає підвестися.)* Вставай, друже. Давай я буду розпитувати про того, хто на тебе напав. Який він. А ти кивай «так» чи «ні». Добре? *(Той киває.)* А він великий чи малий? *(Ховрашок показує когось невеличкого на зріст.)* Та-ак, а добрий чи злий? *(Ховрашок демонструє когось злого.)* А з нашого лісу чи не з нашого? *(Той показує «ні», здалеку.)*
- Вертлик. Стривай, когось мені цей опис нагадує: маленький, злий... *(Виразно дивиться на Дзиґу, оцінюючи його і вочевидь натякаючи на нього, пауза.)*
- Дзиґа *(ображений підозрою)*. Сказано ж, немісцевий, телепню. А може, це і є Мумітроль?
- Вертлик. І хто з нас підозріливий, а? Ти ж казав, що вони вже сто років тут не з'являлися...
- Дзиґа. Гуляв-гуляв і заблукав... Чому ні? Ні, знаєш, усе-таки мене обсіли сумніви.
- Вертлик. Хто тебе обсів?
- Дзиґа. Сумніви. Розумієш, Мумітролі — унікальні екземпляри, занесені в Червону книгу! І будуть тобі отак просто заблукувати до наших задрипаних хащ? *(Ховрашок весь цей час киває «так», але гномики, захоплені суперечкою, не звертають на нього уваги.)*
- Вертлик. Чого це в нас хащі? І чим це вони задрипані? Дуже гарний ліс. І не задрипаний. Я б на місці Мумітроля просто мріяв би потрапити до нашого лісу. *(Помічає, що з Ховрашком).* Ой, дивися, що це з ним? Голова хитається.
- Дзиґа. *(автоматично)*. Розбобталася, мабуть. *(Звертає нарешті увагу.)* Ой, це ж він каже «так». Отже, це все-таки Мумітроль? *(Той киває «так».)*
- Вертлик. За що ж це він тебе, бідолашного, так зачаклував? *(Ховрашок показує, як він розпускав язика, а у Мумітроля попухли вуха, і той зачаклував.)*
- Дзиґа. Ось бачите, до чого доводять порожні балачки!
- Вертлик. Ти б краще не нотації читав, а подумав, як біді зарадити — голос повернути!
- Дзиґа. Треба щось придумати... *(Тихо, Вертлику.)* Ходи сюди, щоб він нас не почув.
- Вертлик. Що будемо робити?

- Дзига. Що ж робити?
- Вертлик. Ти ж учений, магістр всіляких чудернацьких наук, ти й думай.
- Дзига. Ідея! Як же я забув про чудернацькі науки! Про чаклування!
- Вертлик. Як? Ти будеш чаклувати? По-справжньому?
- Дзига. Аякже ж! Не хвилюйся, Ховрашику! Ми покажемо цьому пройдисвіту Мумітролю, як бешкетувати в нашому лісі! Неси мою таємну розчаклувальну книгу! *(Вертлик приносить велику старовинну книгу.)* О, це воно. На кожне чаклування є розчаклування. Шукай на літеру «м» — мовчання. А я поки підготуюсь. *(Вертлик шукає слово, а Дзига «готується» — імітує різні чаклунські рухи, до Ховрашка.)* Не переживай, друже Ховрашику, розчаклуємо тебе. Тільки як раптом будуть якісь бурі, урагани, грім, землетрус — не хвилюйся... Це дрібниці — побічні ефекти...
- Вертлик. Щось тут немає такого.
- Дзига. Як немає?... *(Дивиться сам).* Дійсно, може, на «н» — німота?
- Вертлик. Ур-а-а! Є таке. Є німота вроджена, наживна і примусова.
- Дзига. Давай рецепт від примусової. *(Читає).* Як перетворити твар безсловесну у словесну. Так, беремо один чаклунський казан води. Казан, кажу, беремо... *(Вертлик приносить чайник.)* От нещастя. Де ти бачив, щоб чаклунський напій готували в чайнику?
- Вертлик. А де ти бачив, щоб чай готували в чаклунському казані? А ми ж зранку п'ємо лише чай... Та й яка різниця?
- Дзига. А я звідки знаю — раптом від неточності в чаклуванні виростуть якісь ліві вуха на нозі, чи другий хвіст проросте... *(Ховрашок в цей час плутається під ногами, заглядає в «казан» і всіляко заважає.)*
- Вертлик. Та які там хвости й вуха в чайника? Хіба що зайвий носик...
- Дзига. Та не в чайника, а у цього... *(показує на Ховрашка, Ховрашок підставляє вухо)* зайчика... *(Ховрашку.)* Зрозумів? Ми про зайчиків. Гаразд, давай у чайнику. На твій страх і ризик. Так, додаємо у воду п'ять крапель роси... ретельно перемішуємо. *(Вертлик виконує.)* Зриваємо одну рослину кропиви...
- Вертлик. О, я такий рецепт теж знаю, зелений борщ називається.
- Дзига. Телепень ти, зелений. Борщ — то борщ, а це чаклунський напій. О-о!

Вертлик. *(ображено)*. Ну от сам і готуй свій О-о, як ти такий розумний.

Дзиґа. Це ти просто не хочеш кропиви рвати. Боїшся?

Вертлик. Це я боюсь? Я?... Ну, боюсь. А чого вона кусається?...

Дзиґа. Дивися і вчися, поки я живий. Береться виделка — одна штука, ніж — одна штука, кропива звичайна — одна штука... *(Відрізає «кропиву» і наколює виделкою, у цей час цікавий до всього Ховрашок підлізає під саму кропиву, жалиться й відстрибує, як ошпарений.)*

Вертлик. І вжалюється Ховрашок, одна штука.

Дзиґа. Ой, Ховрашику, сильно обпікся? *(Ховрашок бігає по колу, гномики за ним, з-за сцени чути дошкульний сміх.)* І нема чого сміятися з бідолашаного потерпілого! Давай швиденько доробимо напій. Так, тепер 2–3 колючки з будяків.

Вертлик. Ну от, тільки-но обпеклися, тепер ще поколемось.

Дзиґа. Подумаєш, я сам зроблю... Ой! *(Кидає зірвану колючку)*. І одного павука середніх розмірів... бр-р... От павука — це вже ти будеш шукати, ти з ними дружиш...

Вертлик. Невже тобі не шкода бідолашного павучка?

Дзиґа. А Ховрашка тобі не шкода? Що вдієш, як рецепт такий?

Вертлик. *(Тихо, до дітей)*. Не буду я живого павучка кидати, у мене є іграшковий, майже як справжній — ніхто не помітить. Тільки ви не видавайте нас, гаразд? Тс-с... *(Голосно, до Дзиґи.)* Я тут дістав одного павучка...

Дзиґа. Ану покажи... А чого це він не ворушиться?

Вертлик. Перелякався, мабуть, на смерть, бідолашний.

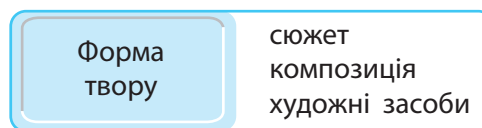
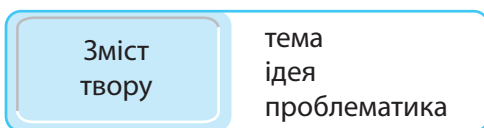
Дзиґа. Ну кидай його швидше, а то я розчулюсь остаточно і передумаю. *(Відвертається, щоб не бачити, а Вертлик підморгує дітям і кидає павучка-іграшку в чайник)*. Усе? Тепер треба ретельно перемішати, сказати чарівне слово «Бігом!», відлити, охолодити *(усе це робить)* і випити... На, Ховрашку, пий, пів склянки цієї *(нюхає, кривиться)* гидоти... себто чарівного напою — і ти говоритимеш! *(Ховрашок випиває напій, гномики спостерігають, Вертлик ззаду. Раптом чути свист, гуркіт, можливо, вітер, усі з переляку падають на землю.)*

КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ДІЇ

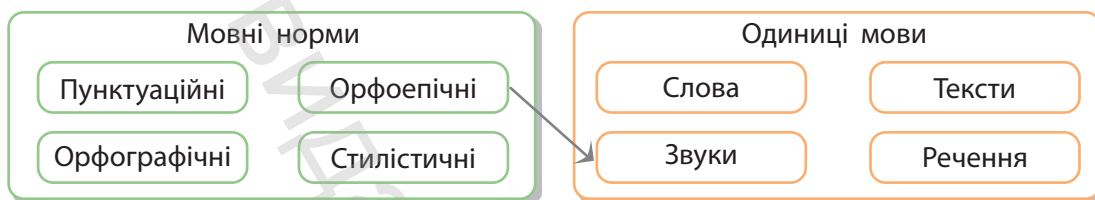
? Про що ти дізнався / дізналася? Що може бути далі?

3 Доведи, що твір Неди Нежданої належить до драматичного роду літератури.

- 4 Проаналізуй зміст і форму цієї п'єси. Використовуй схему.

- 5 Працюючи в групах, оберіть фрагмент тексту й інсценізуйте його.
- 6 Працюючи в групах, пригадайте, що таке «мовна норма». Обговоріть, чи мають актори в театрі говорити нормативною мовою?
- 7 З'єднай мовні норми з одиницями мови, правильність уживання яких вони регулюють. Наведи приклади мовних помилок.

- 8 Відредагуй речення. Запиши правильні варіанти.

1. До сих пір ми не могли визначитися, що треба робити заздалегідь всього. 2. При таких обставинах не мішало б хоча б щось зробити. 3. На наступний день вони вирішили прийняти участь у цьому конкурсі. 4. Не роби вигляд, що ти не хочеш мене бачити, адже із-за твоєї поведінки я відчуваю себе погано. 5. На свято нового року нам дарували пам'ятні сувеніри. 6. На протязі року відбудуться самі цікаві заходи. 7. Це правило відоме для багатьох школярів та учнів.

- 9 Випиши з оголошень чи інших текстів приклади порушення мовних норм. Укажи, яку норму порушено.

ДРАМАТИЧНИЙ ТВІР. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО. СИНТАКСИС

- 10 Прочитай продовження п'єси Неди Нежданої.

Неда Неждана

ЗАЧАКЛОВАНІЙ ХОВРАШОК

Комічна казка-мюзикл на дві дії

(Скорочено)

ДРУГА ДІЯ

Вертик, Дзига і Ховрашок лежать на землі. Гуркіт.

Вертлик. Що це було?!

Дзига. Не зна-а-аю. Може, побічні ефекти чаклування...

Вертлик. Ну ти й чаклуєш... У мене аж вуха позаклада-а-ало...
У цей момент чиясь рука виринає з-за кущів і непомітно прикріплює до голови Ховрашка, який опиняється біля куща, маленькі ріжки. Тут же свист і гуркіт припиняється.

Дзига. Хух, ніби заспокоїлося все. *(Підводиться.)* Гей, Ховрашку, ти як, живий, цілий? *(Ховрашок підводиться, гномики оглядають його.)* Ну, скажи ж нарешті хоч що-небудь. *(Ховрашок готується до промови, щось хоче сказати, але нічого не виходить, він так і залишається стояти з відкритим ротом.)*

Вертлик. *(Обходить його з усіх сторін).* Стривай, а що це з нашим Ховрашком, точніше, з його головою?

Дзига. *(Дивиться в книгу).* А що таке?

Вертлик. Наскільки я розбираюся в зоології, це роги.

Дзига. А що, раніше їх хіба не було?

Вертлик. Звичайно, не було.

Дзига. *(Оглядає Ховрашка.)* Дійсно, роги, значить, вирости. Ховрашок намагається відірвати, відкрутити чи ще якось зірвати роги, у нього не виходить, і він знову скиглить.

Вертлик. Треба його якось розчаклувати. Може, є якийсь інший спосіб?

Дзига. *(бере книжку, гортає, закриває).* Ні, не буду я чаклувати...

Вертлик. Як це не будеш? Чому?

Дзига. Розумієш, я все казав, буцімто я видатний магістр чудернацьких справ... А насправді я так мало знаю і нічого до пуття не вмію... Бачиш, що я наробив?

Вертлик. Ти ж не винуватий, Дзигго... Це я наплутав... Може, спробуємо ще якийсь рецепт? Подивімося. *(Гортає книжку.)*

Дзига. Одного рецепту мало. Потрібен справжній чаклун. А який із мене чаклун? Так, невдаха, аматор... *(Кидає книжку.)* Я більше не братиму до рук цієї книжки!

Вертлик. *(піднімає книгу, витирає).* Що ти так побиваєшся? Ну, перший раз не вийшло, то вдруге вийде...

Дзига. Не буду. З такого чаклування більше лиха, ніж користі...

Вертлик. Знаєш що? Це я зіпсував твоє чаклування, мені й вправляти...

Дзиґа *(безнадійно)*. І що ж ти зробиш?

Вертлик. Піду на пошуки Мумітроля! Буду по всьому лісу шукати, поки не знайду. А тоді я викличу його на герць!

Дзиґа. Ти — на герць? Ти ж боїшся навіть кропиви й колючок із будяків! Ти поб'єш самого Мумітроля?!

Вертлик. Не віриш? Так я тобі доведу! Е-ге-гей, Мумітролі! Де ви поховалися? Вилазьте! Вас кличе найлютіший і найсильніший бойовий гномик Вертлик! *(Чимось озброюється ніби шаблею. Біжить до куліс.)*

Дзиґа. Стривай, ти ж без мене пропадеш!

Вертлик. *(уже біля виходу)*. Не хвилюйся за мене, куме! *(Раптом з-за куліс чути зловісний сміх Мумітроля, Вертлик злякано зупиняється і повертається.)* Що це було?

Дзиґа. Хтось сміявся.

Вертлик. Ти знаєш, я самого Мумітроля анітрішки не боюсь, ну аніскілечки, ані крапельки, але от його чаклування...

Дзиґа. Чекай, я, здається, знаю один вихід.

Вертлик. Кажу, який?

Дзиґа. Розумієш, можна розчаклувати зачаклованого, якщо є хтось, здатний узяти чаклування на себе...

Вертлик. Я здатний!

Дзиґа. Та ні, я мав на увазі себе! Я буду мовчати!

Вертлик. Мені все одно, що ти мав на увазі, але мовчати буду я! *(Ховрашок перебігає від одного до іншого.)*

Дзиґа. Ти ж не вмієш чаклувати, ще все попереплутуєш...

Вертлик. Ти, до речі, теж а-ма-тор.

Дзиґа. А перечакловувати вмію, і я тобі доведу...

Вертлик. Стривай, може, кинемо жереб? Підкинемо монетку?

Дзиґа. Монетку? *(Замислився)*. Ну гаразд. Коли ляже орел — то я, а коли з іншого боку — то ти. *(Підкидають монетку, усі троє нахиляються над нею.)*

Дзиґа. Орел! *(Зрадів, а потім різко похнюпився.)*

Вертлик. Дзиґо, а, Дзиґо, скажи що-небудь, будь ласка.

Дзиґа. *(трагічно)*. Навіщо?

Вертлик. Я хочу послухати твій голос.

Дзиґа. Прощавай, Вертлику. Поки я ще можу говорити, то скажу: ти був добрим товаришем...

Вертлик. Який у тебе гарний голос, Дзиґо. Я не залишу тебе ніколи...

Обнімаються, сумна мить прощання.

Дзиґа. Карам-бу-рум-бум-бум, Дзиґо, мовчи, а Ховрашок говори, *(кружляє)* раз-два-три!

Чути грім, що символізує здійснення чаклування, усі злякано падають на землю. Потім пронизливе виття.

Вертлик. Ой, що це таке, Дзиг'о? Нічого собі гуркіт! Невже це ми такого начаклували? Позатикаймо вуха... *(Обидва зати-кають вуха, тоді з-за кущів та згори на сцену летять каштани, шишки чи щось подібне, деякі поціляють у гномиків.)* Ой, чого ти б'єшся? *(Дзига мотає головою «ні».)* А, це не ти б'єшся? А хто тоді, ти? *(Киває на Ховрашка, той киває головою «ні» і показує на кущі.)* А-а, то це Він? Ну, зараз я тобі покажу! Начувайся! *(Вертлик кидає каштани назад, Дзига й Ховрашок теж по одному каштанчику, з-за сцени чути хрускіт та зойк.)* Будеш знати, як кидатися! *(Помічає, що в Ховрашка зникли ріжки.)* Ой, Ховрашку *(оглядає Ховрашка)*, а в тебе роги зникли!

Ховрашок. *(обмацує собі голову)*. Справді, немає! Ой, здається, я себе чую!

Вертлик. І я тебе чую! А ти, Дзиг'о? Як ти? Ти можеш говорити? Ні? *(Дзига сумно киває головою «ні», Ховрашкові.)* От, подякуй пану Дзизі: це він врятував тебе від мовчання, а сам пожертвував своїм золотим голосом...

Ховрашок. Дякую-дякую. Дайте, я вас розцілую, мої любі гномики! *(Кидається цілувати обох гномиків, кричить щосили.)* Ур-ра! Я такий безрогий і такий балакучий!

Вертлик *(затуляючи вуха)*. Я тебе теж добре чую, для цього зовсім не обов'язково так кричати.

Ховрашок. Ну от, ти вже майже як Мумітроль. Я, можна сказати, стільки натерпівся, так намовчався, що тепер за двох говорити буду, ні, за трьох!

Вертлик. Ні-ні, що ти, тобі зараз півголосом, чи хоча б у три чверті. А то з незвички накричишся і захрипнеш, чи зовсім голос втратиш.

Ховрашок. Ой! *(Затуляє собі рота, мугиче щось.)*

Вертлик. Що-що? *(Ховрашок знову мугиче.)* Нічогісінько не второпаю.

Ховрашок. Кажу, говорити дуже хочеться, не втримаюсь!

Вертлик. Так ти говори, просто не так голосно, і не так швидко. *(Ховрашок хоче щось сказати, відкриває рота і не каже, і так кілька разів.)*

Вертлик. Ну, чого ж ти мовчиш?

Ховрашок. *(сумно)*. Ой, а я позабував геть чисто, про що можна говорити...

- Вертлик. Ото телепень. От пан Дзиґа завжди мав що сказати, а він через тебе мовчить, бідолашний...
- Ховрашок. Я ж не винен, я не хотів, це все він, Мумітроль...
- Вертлик. О, так розкажи ж про цього Мумітроля хутчій, це ж дуже цікаво.
- Ховрашок *(розповідає і починає співати)*. Ішов я лісом і співав собі пісеньку, майже, напівголосно.
- Вертлик *(тихо)*. Уявляю собі це «напівголосно»!
Ховрашок починає співати і танцювати.
- Вертлик. Хіба ти не знав правил безпеки в поводженні з Мумітролями?
- Ховрашок. Ні.
- Вертлик. Невже ти ніколи не читав про них, і ніхто не розповідав у лісовій школі?
- Ховрашок. Ні, розумієте, я читаю лише по складах і часто пропускаю школу через гастролі...
- Вертлик. Ну от, бачиш, а через те, що ти недоумок і впертюх, яких світ не бачив, найсвітліша голова нашого лісу тепер змушена мовчати, найрозумніший серед розумних і найгеніальніший серед геніальних, бо він перейняв це чаклування на себе...
- Ховрашок. Ой, а що ж тепер робити?
- Вертлик. Вихід один: ми можемо брати чаклування на себе по черзі... *(Дзиґа енергійно киває головою «ні».)* Я не залишу тебе в біді, Дзиґо! Ка-рам-бу-рум-бум-бум, Вертлику, мовчи, а ти, Дзиґо, говори. *(Обертається довкола себе.)* Раз-два-три. *(Знову чути грім чи якийсь знак здійснення чаклування та зловісний сміх Мумітроля.)*
- Ховрашок. *(відходить убік, до дітей)*. Що ж це таке, усі жертвують собою заради мене, а я що, гірше? Звичайно, голос у мене золотий, але друзі дорожче! Ка-рам-бу-рум-бум-бум, Вертлику, говори, а я — мовчи, *(Обертається довкола себе.)* Раз-два-три. *(Знову здійснюється чаклування. Тепер кожен із них починає повторювати це закляття, перебиваючи один одного, страшенне сум'яття.)*
- Вертлик. Чекайте, помовчіть хоч трішки, як же так? Адже ми всі говоримо одночасно! І ніхто нічого не второпає!
- Дзиґа. Дійсно, я теж говорю....
- Ховрашок. І я, і я!
- Вертлик. Пане Дзиґо, ви геніальний чаклун, наймагістральніший магістр! Панові Дзиґусу віват!

Ховрашок. Віват! Віват! Віват!

Дзига. Та ні, це, мабуть, не я... Але як же так вийшло? Стривайте... Який же я телепень, усім телепням телепень на телепні, ще й телепнем поганяю! Я забув основне правило чаклувальної науки: коли хтось робить добру справу й жертвує собою, то всі злі чари втрачають силу!

Ховрашок. О, тепер, коли я ще раз зустріну Мумітроля, я хуленько почну робити якусь добрючу-предобрючу справу, він злякається і втече! От!

Раптом чути страшенний гуркіт, грім, ревіння Мумітроля, валяться дерева, літає листя, на сцені темніє — усе це протягом наступної сцени.

Вертлик. Це він! Це Мумітроль лютує!

Ховрашок. Ой, а чому так темно? Рятуйтеся, хто може!

Вертлик. Не бійся, Ховрашку! Ми більше не дамо тебе в образі. Чуєш, Мумітроле? Я тебе не боюся! *(Тихо.)* Що робити, Дзигго?..

Дзига. Так, тільки не панікуйте! Щось придумаємо!

Ховрашок. А перетворимо Мумітроля на іграшку? А?

Вертлик. Прекрасна ідея, Ховрашку! То як, Дзигго, зможеш?

Дзига. Спробую, тільки б знайти... От, здається, це воно — те саме заклинання: Ачім-мумім-бубім-бубум...

Вертлик. Дзигго, ну, ти ж такий розумний, у тебе все вийде, от побачиш! *(Витівки Мумітроля стають ще дужчими.)* А-а, стривайте, треба ще ляскати в долоні й тупати ногами. *(Демонструє і повторює.)* Ачім-мумім-бубім-бубум. *(Шум почав стихати.)* О, почало діяти! Бачите? Допоможіть мені...

ВСІ РАЗОМ *(тупають і хлопають).* Ачім-мумім-бубім-бубум, Ачім-мумім-бубім-бубум, Ачім-мумім-бубім-бубум! *(Шум тихішає, сцена світлішає.)*

Ховрашок. Виходить, виходить!

Вертлик. Може, нам ще діти допоможуть?

Дзига. Спробуємо! Ану, діти, запам'ятали? Разом, нумо: Ачім-мумім-бубім-бубум! *(Діти допомагають, шум стихає, зовсім «розвиднюється», на сцену падає м'яка іграшка Мумітроля, усі кидаються до неї, розглядають.)* Вийшло!

Вертлик. Оце і є Мумітроль?

Ховрашок. Його мармиза, точно!

Вертлик. То ти справжній чаклун, Дзигго!

Ховрашок. А якже ж! Справжніше й не буває!

Дзига. Знаєте, друзі, без вашої допомоги в мене б нічого не вийшло.

Вертлик. І без дітей також.

Дзига. Авжеж.

Вертлик. Тільки разом ми змогли здолати Мумітроля!

Ховрашок. Ур-ра! Ото краще сидів би у своїй Червоній книзі!

Дзига. Але ж тепер ми знаємо, що всі злі чари безсилі перед справжньою дружбою.

Ховрашок. А в мене тепер є нові друзі!

Вертлик. І в нас теж, правда, Дзигго?

Дзига. Авжеж. Ти справжній друг, Ховрашику!

Усі танцюють, радіють, одне слово — HAPPY END.

ЗАВІСА

- 11** Спиши текст про п'єсу Неди Нежданої, розставляючи розділові знаки. Підкресли в ньому головні та другорядні члени речення.

Лісові гномики рятують Ховрашка. Його зачаклував злий Мумітроль. Герої вигадують усе нові рецепти порятунку та потрапляють у кумедні ситуації. Усе завершується несподівано й щасливо. Виставу побачили театри в Києві Білій Церкві Львові Чернівцях. П'єсу перекладено французькою мовою.

- Обведи в тексті однорідні члени речення. Усно прокоментуй уживання розділових знаків.

- 12** Використовуючи подані схеми, склади речення з однорідними членами (за змістом п'єси «Зачаклований Ховрашок»). Запиши їх у зошит.

і ○, і ○, і ○.

○ або ○.

чи ○, чи ○, чи ○.

ус: ○, ○, ○.

○, ○, ○ — ус.

- 13** Запиши в зошит свої враження про п'єсу «Зачаклований Ховрашок». Використай речення зі вставними словами / конструкціями на мою думку, по-перше, по-друге, наприклад, мабуть, отже.

- 14** Знайди в інтернеті інформацію про авторку п'єси «Зачаклований Ховрашок». Використовуючи цифрові інструменти, створи інфографіку про письменницю. Опублікуй у власному блозі / блозі класу тощо.

15 Поміркуй, про що ти хотів би / хотіла б запитати Неду Неждану. Запиши запитання для уявного інтерв'ю з авторкою в зошит. У запитаннях використай звертання. Обведи їх. Усно прокоментуй уживання розділових знаків.

ТЕМА 9.3. ОПОВІДАЮ ІСТОРІЇ

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО. ТЕМА, ІДЕЯ ТЕКСТУ. ЛЕКСИКА. ФРАЗЕОЛОГІЯ. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕКСТУ

1 Прочитай текст.

НОВА ЕРА ВОГНЮ

У всіх культурах нашої планети з розвитком мовлення люди навчилися розповідати історії, ділитися сподіваннями та мріями.

Уявіть: сонце сіло за обрій. Тихо потріскує багаття. Іскри здіймаються в зоряне небо. Старець підводиться — усі погляди прикуті до його мудрого зморшкуватого обличчя, осяяного відблисками вогнища. Починається оповідь. І коли старий говорить, кожен слухач ніби бачить події, про які він розповідає. Уява кожного породжує почуття, які переживають герої оповіді. Цей процес надзвичайно потужний: безліч свідомостей буквально зливаються в одну спільну. Поки не згас вогонь, усі діють і почуваються як єдиний організм. Вони разом підводяться, разом танцюють, разом співають. Лише один крок — і вони будуть пліч-о-пліч працювати, мандрувати, святкувати, боротися.

Так само й сьогодні. Для лідера — і для активіста — публічний виступ відіграє ключову роль у завоюванні співчуття, збудженні хвилювання, передачі думок й осяянь, творенні спільних мрій.

Насправді ж мовлене слово стало вагомішим. Сьогодні багаття, навколо якого ми можемо збиратися, — увесь світ. Завдяки все-світній мережі одну промову на одній сцені тепер можуть побачити мільйони.

Візьмімо, наприклад, виступ підприємця Ілона Маска перед працівниками його компанії, що працює в галузі будівництва космічного транспорту. Маск не зажив слави доброго оратора, але 2 серпня 2008 року його слова стали доленосними. Компанії вже двічі не вдалося запустити ракету. Це був день третьої спроби, і провал міг обернутися закриттям компанії. Ракета відірвалася від землі, але щойно відділився перший ступінь, трапилося лихо:

ракета вибухнула. Телесигнал пропав. 350 працівників були в глибокому відчаї. Маск вийшов поговорити з людьми. Він сказав, що з першого дня всі усвідомлювали, яка це важка справа. Попри поразку, вони досягли того, на що спромоглися лише кілька країн, а тим більше компаній. Вони успішно провели перший етап запуску та вивели ракету в космос. Треба опанувати себе й повертатися до роботи. Ось так працівниця компанії Доллі Сінгх описала кульмінацію промови: «Потім Ілон, попри двадцять годин роботи без перепочинку, твердо й емоційно сказав: «Що стосується мене, то я ніколи не здамся. Чуєте? Ніколи». Здається, після цих слів більшість пішли б за ним у самісіньке пекло, захопивши крем для засмаги. Відчуття зневіри й поразки зникли — люди зосередилися на майбутньому замість того, щоб озиратися в минуле».

(За Крісом Андерсоном, «Успішні виступи на TED»)

- 2 Обговоріть у парах зміст цього тексту. Знайдіть відповіді на запитання, зробіть нотатки відповідей: про що цей текст, яку історію / які історії він розповідає (яка його тема), що авторові вдалося сказати читачам / читачкам (ідея тексту)?
- 3 Поділіться своїми думками з іншими парами учнів / учениць. Пам'ятайте, що різні читачі / читачки можуть помічати різні сенси тексту.
- 4 Зробіть мінідослідження мови тексту. Знайдіть у наведеному тексті й выпишіть у зошити: синоніми до слів *змогти*, *привселюдний*, *промовець*, *безнадія*, *апогей*; антоніми до слів *невизначно*, *перемога*, *байдужість*, *несуттєвий*, *надія*; паронім до слів *уявлення*, *кампанія* (запишіть пароніми парами, поясніть їхнє значення).
- 5 Використовуючи тлумачний словник, з'ясуйте значення фразеологізмів: *вести мову*; *здіймати голос*; *заводити мову*; *вести далі*; *зронити слово*; *кидати слово*.
- 6 Працюючи в групах, запишіть якомога більше фразеологізмів, що по-різному характеризують говоріння: 1) говорити невизначно, нерозбірливо; 2) говорити щось незначне, несерйозне; 3) говорити щось беззмістовне; 4) висловлюватися відверто, прямо.
- 7 Працюючи в групах, укладіть список причин (7–10), чому необхідно вільно володіти українською мовою. Спочатку перерахуйте всі ідеї, а потім напишіть 1, 2, 3 і т. д. біля кожної з них. За потреби використовуйте інформацію, наведену нижче.

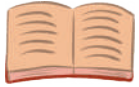
У світі існує від 3 до 7 тисяч мов

У Європі розмовляють приблизно 230 мовами, в Азії — понад 2000 мовами

Китайська, іспанська й англійська — найпоширеніші мови світу

Українською розмовляє приблизно 45 мільйонів людей

На думку мовознавця К. Тищенка, з-поміж 82 специфічних рис нашої мови 34 є винятково українськими (їх немає в інших мовах слов'янської групи). Це свідчить про самотність української мови

Країни, у яких (крім нашої держави) найчастіше говорять українською: Польща, Румунія, Чехія, Словаччина, США, Канада, Австралія та ін.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ. ПРОМОВА

Промова — це публічний виступ із якогось приводу.

1

Прочитай статтю.

12 СПОСОБІВ ЯК ПОЧАТИ ПРОМОВУ ЕФЕКТИВНО, ПРИКЛАДИ

30 секунд — саме стільки часу ви маєте, щоб захопити увагу слухачів. Якщо не зумієте цього зробити, то аудиторія втратить до вас цікавість і все, що ви скажете потім, уже не матиме значення.

Із чого почати публічний виступ?

Вступ має привертати увагу з перших слів. Не шкодуйте часу на формулювання перших фраз у промові. Шліфуйте їх знову й знову, доводячи до досконалості.

Якщо назвати це просто й одним словом, то вам треба придумати сюрприз. Це автоматично позбавить ваш вступ мовних кліше та затертих фраз. Також зосередить увагу глядачів, бо вони розумітимуть, що зараз буде коїтися щось цікаве.

Варіанти початку

Зараз наведу приклади, як можна почати промову. Але не обмежуйтеся тільки ними.

1. Історична подія.

Згадайте якусь історичну подію. Використайте причини, з яких вона сталася, що їй передувало, як відбулася та які має наслідки. Тобто з події можна витягнути потрібний вам елемент і на основі цього провести аналогію або заперечення.

2. Цитата.

Доберіть цитату, яка пасуватиме до теми вашого виступу. Сказавши її на початку, далі погоджуйтеся з нею чи не погоджуйтеся або зверніть увагу на її актуальність. Тут також велике поле для фантазії, щоб ефективно почати промову.

3. Твердження або заява.

Розпочніть із твердження, яке стосується найбільшої проблеми вашої аудиторії в цей момент. При цьому не обов'язково ваше твердження має збігатися з думкою аудиторії.

4. Запитання до аудиторії або риторичне запитання.

Це досить простий варіант початку. Лише знайдіть справді цікаве та свіже запитання або по-новому його озвучте. Наприклад, початок виступу із запитання «Для чого ми живемо?» не є чимось новим, тому навряд чи зацікавить слухачів.

***

Немає універсального шаблону або конкретних рамок, як правильно почати промову. Але це й добре. Виявіть фантазію, розкрийте свою індивідуальність, покажіть слухачам свою харизму. З перших слів дайте людям те, за чим вони прийшли, тоді увага слухачів буде вашою із перших до останніх секунд вашого виступу.

(За Русланом Ружицьким)

2 Підготуй виступ і виголоси промову «Чому необхідно вільно володіти українською мовою».

ЗМІСТ ПРОЧИТАНОГО. ПРОБЛЕМИ В ТЕКСТІ. ОСОБИСТІЙ І СУСПІЛЬНИЙ ДОСВІД. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО ПРО СТИЛІ МОВЛЕННЯ

1 Прочитай текст. Дай відповіді на запитання.

Люсі Мод Монтгомері

ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ

(Уривок, скорочено)

Роман

? Які суспільні проблеми ти знаєш? Наведи приклади.

Тринадцять кілометрів до станції Метью Катберт і його гніда кобила подолали неспішним підтюпцем. Це була чудова дорога, по обидва боки якої виднілися доглянуті фермерські садиби.

Метью насолоджувався поїздкою. Її псували тільки ті хвилини, коли йому доводилося вклонятися жінкам, що зустрічалися йому дорогою. На острові Принца Едварда було заведено вітатися і зі знайомими, і з незнайомими.

Річ у тім, що Метью боявся всіх жінок, крім своєї сестри Мерил і пані Рейчел. Він не міг позбутися неприємного враження, що ці таємничі істоти потай сміються з нього. Власне, так воно й було. Бо як іще, скажіть, будь ласка, вони могли реагувати на таку дивну зовнішність — нескладна фігура, довге з сивиною волосся, що спускалося на згорблені плечі, і пишна, м'яка темна борода, яку він не голів років із двадцяти. Правду кажучи, відтоді змін відбулося не так і багато. Хіба що у волоссі не було сивини.

Коли Метью нарешті дістався Брайт Ривера, то відзначив, що поїзда й близько не було. Він подумав, що приїхав надто рано, тому прив'язав кобилку у дворі маленького привокзального готелю й рушив до станційної будівлі. Довга платформа була майже порожня. Єдина жива істота — маленька дівчинка, яка сиділа на покрівельних дошках, складених у самому кінці перону.

Метью, здалеку завваживши жіночу статть, швидко прослизнув у приміщення, навіть не подивившись у той бік.

Він зіткнувся з начальником станції біля квиткової каси, яку той замикав, збираючись додому на вечерю. На його запитання, чи скоро має прибути поїзд, що о п'ятій тридцять, службовець бадьоро відповів:

— Він уже прийшов і пішов пів години тому. З нього висадили пасажира, який чекає на вас, — маленька дівчинка. Вона сидить отам на дошках. Я запропонував їй пройти в кімнату очікування для дам, але вона дуже серйозно повідомила мені, що вважає за краще залишатися просто неба. «Тут більше простору для яви», — ось як пояснила. Оригінальна дівчинка, мушу завважити.

— Я не чекаю ніякої дівчинки, — сказав Метью безпорадно. — Я приїхав за хлопчиком. Він повинен бути тут. Пані Александер Спенсер мала привезти його з Нової Шотландії.

— Ну, вам краще розпитати дівчинку, — порадив начальник станції безтурботно. — Я впевнений, вона зуміє пояснити — язик у неї підвішений, не сумнівайтесь. Може, у них не було хлопчиків того сорту, що вам потрібен.

І він поспішив додому, бо був дуже голодний. А нещасний Метью мав зробити те, що було для нього гіршим, ніж увійти в лігво лева: підійти до дівчинки, незнайомої дівчинки, дівчинки з притулку, й запитати в неї, чому вона не хлопчик. Метью внутрішньо застогнав, коли повернувся й повільно, човгаючи, попрямував у кінець перону.

Тим часом дівчинка не зводила з нього очей від появи на платформі й дотепер. Чого не скажеш про Метью, який і не думав дивитися на неї, та навіть якби й глянув, то не вгледів би нічого. Однак будь-який пересічний спостерігач побачив би ось що...

То була дівчинка років одинадцяти в дуже короткій, затісній і просто огидній сукенці. Також на ній був вицвілий коричневий матроський капелюшок, а з-під нього на спину лягали дві дуже товсті коси, руді, як вогонь. Личко в неї було маленьке, бліде й худеньке, суціль всипане ластовинням, на ньому вирізнялися широкий рот і великі очі, які здавалися то зеленими, то сірими залежно від освітлення та настрою їхньої власниці.

Уважніший спостерігач міг би розгледіти, що підборіддя в дівчинки — рішуче й гостре, в очах таїлась жвавність і кмітливність, губи — красиво окреслені, лоб високий і розумний — словом, наш проникливий глядач завважив би одухотворену душу, що живить тіло сироти, яку Метью так безглуздо боявся.

? Що відчувала дівчинка з притулку, чекаючи Метью? Чому ти так думаєш?

Проте чоловік був позбавлений тяжкої необхідності заговорити першим. Тільки-но дівчинка побачила, що він прямує до неї, одразу зіскочила з дощок, схопила однією смаглявою худенькою рукою пошарпаній старомодний саквояж, а другу простягнула йому й проказала гучним і приємним голосом:

— Чи правильно я розумію, що ви — пан Метью Катберт із Зелених Дахів? Дуже рада вас бачити. Я вже почала непокоїтися, що ви не приїдете по мене, і намагалась уявити все, що могло вас затримати.

Метью незграбно потиснув худеньку маленьку руку й одразу вирішив, як вчинити. Він не казатиме цій дитині із сяючими очима, що сталася помилка. Усі питання й пояснення можна відкласти до того моменту, коли вони благополучно повернуться в Зелені Дахи.

— Даруй за запізнення, — сказав він несміливо. — Ходімо. Кабриолет там, у дворі. Давай мені саквояж.

— О, я сама можу його нести, — проказала дівчинка весело. — Щоправда, у ньому все моє земне майно, але він зовсім не важкий. До того ж, тільки я знаю, як його треба тримати, щоб ручка не відвалювалася. Це дуже старий саквояж. Нам далеко їхати, так? Пані Спенсер сказала — тринадцять кілометрів. Це добре, бо я люблю їздити. О, як це чудово, що я житиму у вас і вам належатиму! Я ніколи не належала нікому... по-справжньому. Але притулок — це найгірше, що могло статися. Я провела там лише чотири місяці, проте й цього було достатньо. Упевнена, ви ніколи не були сиротою в притулку, тож не можете зрозуміти. Зазначу тільки: це найгірше, що тільки можна уявити. Пані Спенсер сказала, що недобре так говорити, але я ж не маю на увазі нічого поганого. Дуже легко зробити ненавмисно щось недобре, навіть не здогадуючись про це, правда?

? Як ти вважаєш: чому Енн сказала, що бути сиротою в притулку — це найгірше, що тільки можна уявити?

Розумієте, вони були добрі, ці вихователі в притулку, але там так мало простору для уяви... хіба що інші сироти. Було досить цікаво уявляти різні речі про них: наприклад, що дівчинка, яка сидить поруч, насправді дочка якогось графа, викрадена маленькою в батьків злою нянькою, яка померла раніше, ніж встигла в цьому зізнатися. Я зазвичай не спала ночами й уявляла щось на кшталт цього, бо вдень не мала часу. Може, саме тому я така худа... адже я страшенно худа, правда? Одні кістки. Я люблю уявляти, що я гарненька й пухкенька, з ямочками на ліктях.

Тут супутниця Метью замовкла, почасти тому, що захекала-ся, а почасти тому, що вони зупинилися біля кабриолета. Вона також не промовила й слова, поки вони виїжджали зі станції та спускалися з крутого пагорба. Дорога тут так глибоко врізалася в м'який ґрунт, що краї її, порослі квітучими дичками й тендітними берізками, підіймалися на кілька футів над головами тих, хто їде.

Дівчинка простягнула руку й відламала гілку дикої сливи, яка зачепила бік кабриолета.

— Правда, красиво? Що вам нагадує це дерево, яке схилилося до дороги, усе біле й мереживне? — запитала вона.

— Ммм... не знаю, не думав, — сказав Метью.

— Звичайно ж, наречену — наречену, усю в білому, під чарівною мереживною вуаллю. Я ніколи не бачила наречену, але можу уявити, що саме такий вигляд вона має. Я так люблю красиві сукні. У мене жодного разу в житті не було такої, скільки я себе

пам'ятаю... зате є чого чекати від життя, правда? А втім, я можу уявити, що одягнена чудово. Сьогодні вранці, коли я їхала з притулку, мені було так соромно вдягати цю жахливу стару сукню. Там, розумієте, усім сиротам доводиться носити такі. Один торговець із Хоуптона минулої зими пожертвував притулку триста ярдів цієї тканини. Деякі казали, що він просто не зміг її продати, але я краще віритиму, що він зробив це від чистого серця, а ви як гадаєте?

Коли ми сіли в поїзд, у мене було таке відчуття, ніби всі дивляться на мене із жалістю. Тоді я одразу уявила, що на мені красива сукня з блідо-блакитного шовку. Чому саме така? Та вже коли уявляєш, то можна ж уявити щось путнє! А на голові — великий капелюшок, увесь у квітах і з пір'ям, що погойдуються від вітру. І золотий годинник, і тонкі шкіряні рукавички, і тифельки. Я відразу відчула себе щасливою й насолоджувалася цією поїздкою на острів усім своїм еством.

О, скільки вишень, і всі цвітуть! Цей острів — справжній сад. Я вже його люблю й щаслива, що житиму тут! Я й раніше чула, що острів Принца Едварда — найкрасивіше місце на світі, і часто уявляла своє життя тут, але ніколи не припускала, що це станеться насправді. Чудово, коли уявне здійснюється, правда?

Метью, на свій великий подив, почувався напрочуд добре. Як усі мовчазні люди, він любив балакунів, якщо вони теревенили, не залучаючи його до розмови. Утім, ніколи не припускав, що товариство маленької дівчинки може бути таким приємним.

І хоч для неквапливого Метью було досить важко встигати за польотом її думки, він несподівано дійшов думки, що йому, «схоже, подобається її балаканина».

А вголос сказав, як завжди, коротко:

— О, говори скільки хочеш. Я не проти.

— О, як це мене тішить! Відчуваю, що ми з вами подружимося. Це таке полегшення — говорити, коли хочеться. І коли тобі не кажуть, що дітей краще бачити, ніж чути. Мені це говорили мільйон разів. І ще сміються наді мною, бо я вживаю піднесені слова. Але якщо у вас високі думки, то вам доводиться вживати піднесені слова, щоб їх висловити, ви згодні?

— Ммм... схоже, що це виправдано, — погодився Метью.

— Пані Спенсер каже, що мій язик варто було б прикріпити посередині. Але він приріс, і міцно, з одного кінця. Пані Спенсер сказала, що ваша садиба називається Зелені Дахи. Я її розпитувала про це, а вона розповіла, що будинок весь оточений деревами. Я страшенно зраділа, бо дуже люблю дерева. А їх зовсім не було

в притулку, тільки кілька нещасних кволих калік перед входом, за вибіленою огорожею. Вони теж здавалися сиротами, ці дерева.

? Що означає вислів «прикріпити язик посередині»? Добери синонімічні фразеологізми до цього вислову. Якщо потрібно, використай словник фразеологізмів.

Мені завжди хотілося плакати, коли я на них дивилася, а потім промовляла: «О, бідолашні маленькі створіння! Якби ви стояли у великому лісі серед інших дерев, де густий мох і дзвіночки росли б довкруг ваших коренів, а поблизу шумів струмок і пташки співали б у ваших гілках, хіба не велетнями ви були б? Але тут ви не можете рости швидко. Я добре розумію, як вам ведеться». Мені було сумно розлучатися з ними сьогодні вранці. Людина прив'язується до подібних речей, адже правда? А біля Зелених Дахів є струмок? Я забула запитати про це в пані Спенсер.

— Так, звичайно, струмок прямо за нашим двором.

— Чудово! Жити біля струмка завжди було моєю мрією. Та й подумати не могла, що вона здійсниться. А хіба не чудово було б, якби мрії завжди ставали реальністю? Але тепер відчуваю себе майже щасливою. Я не можу бути цілковито щасливою, бо... о, як би ви назвали цей колір?

Вона перекинула наперед через худеньке плече одну з довгих блискучих кіс і показала Метью. Метью не зник судити про відтінки жіночих локонів, але тут сумнівів бути не могло.

— Рудий, так? — сказав він.

Дівчинка знову перекинула косу на спину й зітхнула так глибоко, наче цей подих підіймався від самих її стоп і давав вихід усім багатівковим стражданням.

— Так, рудий, — наче остаточно змирившись зі злою долею, покійно проказала вона. — Тепер ви розумієте, чому я не можу бути цілковито щасливою? Ніхто з рудоволосих не зміг би. Я не засмучуюся так глибоко через інші речі... веснянки, зелені очі й сухоребрість, бо можу уявити, що в мене шкіра, як пелюстки троянд, і чарівні променисті фіалкові очі. Але навіть в уяві не можу позбутися рудого волосся. Хоч дуже стараюся. Я повторю собі: тепер у мене блискуче чорне волосся, чорне, як вороняче крило. Та все намарне, я знаю, що воно просто руде, і це розбиває мені серце. Це буде трагедія всього мого життя. Я читала одного разу в романі про дівчину, у якої була трагедія всього її життя, але не через руде волосся. У неї були золоті локони, що спускалися з алебастрового чола. Що таке — алебастрове чоло? Мені так і не вдалося з'ясувати. Ви не могли б мені пояснити?

— Ммм... ні, боюся, що не можу, — відповів Метью, у якого вже паморочилася голова. Він знову відчував себе на каруселі, куди потрапив у дитинстві, піддавшись на умовляння незнайомого хлопчика.

— Ну, у всякому разі, це було щось чарівне, бо вона описана божественно красивою. Ви коли-небудь уявляли, що відчуває людина, яка божественно красива?

— Ммм... ні, ніколи, — зізнався щиросердно Метью.

— А я це часто уявляю. А яким ви хотіли б бути, якби вам запропонували вибирати, — божественно красивим, приголомшливо розумним або добрим, наче янгол?

— Ммм... я... точно не знаю.

— Я теж не знаю. Ніяк не можу вирішити. Але це не має значення, бо я, мабуть, ніколи не стану такою. І вже напевно ніколи не буду доброю, як янгол. Пані Спенсер каже... О, пане Катберте! О, пане Катберте!! О, пане Катберте!!!

Насправді це не були слова пані Спенсер, і дівчинка не випала з кабриолета, та й Метью не зробив нічого дивного. Просто вони проминули поворот й опинилися на Авеню.

Авеню жителі Ньюбриджа називали відрізок дороги в чотириста чи п'ятсот ярдів завдовжки, обабіч якої росли велетенські яблуні, які за багато років сплелися гіллям, утворивши тунель. Нині над подорожніми був один суцільний навіс зі сніжно-рожевих запашних суцвіть, під колеса кабриолета лягав пурпурний присмерк, а далеко попереду виднівся шматочок вечірнього неба, блискучий, як величезне стрілчасте вікно в кінці довгої галереї.

Краса цього місця, здавалося, позбавила дівчинку мови. Вона відкинулася на сидінні, зчепила на грудях худенькі руки й у німому захваті підняла обличчя до білої пишності, що пропливала над головою.

Через Ньюбридж, маленьке містечко, де їх обгавкали собаки, привітали криками маленькі хлопчики, а з вікон проводжали цікаві очі, вони проїхали, як і раніше, мовчки. У кабриолеті й слова не пролунало потім ще три милі. Очевидно, дівчинка могла мовчати так само затято, як і говорити.

— Ти, напевно, втомилася й голодна, — наважився нарешті хоч щось сказати Метью, який не міг знайти іншого пояснення цьому незвично довгому затишшю. — Не хвилюйся, скоро приїдемо, залишилося близько милі.

Дівчинка з глибоким зітханням вийшла із задуми й подивилася на нього мрійливим поглядом прибульця, який повернувся з далеких зоряних просторів.

— О, пане Катберте, — прошепотіла вона, — це місце, яке ми проїжджали... те біле місце... що це було?

— Ммм... ти, напевно, маєш на увазі Авеню, — сказав Метью після недовгого, але глибокого роздуму. — Так, дуже гарне місце.

— Гарне? О, слово «гарне» не дуже підходить, і прекрасне — теж не підходить. О, воно чудове... чудове! Я вперше в житті побачила таке, що не можна уявити ще дивовижнішим. Воно запало мені в серце, сповнило радістю, ось тут, — вона поклала руку на груди. — Від нього тут такий дивний біль, але це приємний біль. У вас коли-небудь буває такий біль, пане Катберте?

— Ммм... та не пам'ятаю навіть, щоб коли-небудь був.

— У мене часто буває — щораз, коли я бачу щось по-справжньому красиве. Але не слід називати це чарівне місце Авеню. Ця назва нічого не виражає. Потрібно назвати його... Зараз, подумаю... Білий Шлях Чарівності. Хіба не чудова ця образна назва? Коли мені не подобається назва місця або ім'я людини, я завжди придумую нове й відтак їх завжди й називаю.

? Як мовлення Енн характеризує її?

У притулку була дівчинка на ім'я Хепзиба Дженкінс, але я завжди про себе називала її Розалія де Вер. Нехай інші називають це місце Авеню, я завжди називатиму його Білим Шляхом Чарівності. Нам справді залишилося проїхати всього пару кілометрів? О, мені й радісно, й сумно. Сумно, бо ця дорога була такою приємною, а мені завжди сумно, коли щось приємне кінчається. Хоча, звичайно, потім може статися щось навіть ще приємніше, але ніколи не можна бути впевненим заздалегідь.

А часто потім буває щось неприємне. Я знаю з досвіду. Проте я рада, що в мене буде будинок. Розумієте, у мене ніколи не було справжнього дому, скільки я себе пам'ятаю. І в мене знову з'являється цей приємний біль у грудях, тільки-но подумаю, що їду в справжній, свій будинок. О, як це чудово!

Вони минули гребінь пагорба. Унизу блиснув водним дзеркалом ставок, що виглядав майже як річка, — таким довгим і звивистим він був. Міст перетинав його посередині. Нижче мосту, до того місця, де бурштиновий пояс піщаних пагорбів відділяв його від темно-блакитної морської затоки, вода буяла безліччю мінливих фарб — напівпрозорих відтінків шафранного, рожевого, блідо-зеленого з іншими невловними відтінками, для яких ще ніхто не знайшов назви.

Вище мосту ставок вився між гаями ялин і кленів та виблискував темною водою серед тінистих ділянок. Подекуди схилялася

з берега дика вишня, немов дівчина в білому, яка стала навшпиньки, щоб помилуватися своїм зображенням у воді. З болота, що оточував верхній кінець ставу, долинав гучний, меланхолійно солодкий хор жаб. Трохи вище ставка, на схилі, стояв маленький сірий будиночок, ніби визираючи з яблунового саду. Хоч іще не було зовсім темно, світло горіло в одному з його вікон.

— Це ставок Баррі, — сказав Метью.

— Ні, це ім'я мені теж не подобається. Я назву його... дайте подумати... Озеро Блискучих Вод. Так, це правильне ім'я. Я впізнаю це за тремтінням. Коли я знаходжу ім'я, яке точно підходить, то відчуваю тремтіння. У вас що-небудь викликає тремтіння?

Метью розмірковував.

— Ммм... мабуть, так. Тремтіння мене завжди пробирає, коли я бачу цих противних білих гусениць, які повзають в огіркових грядках. Терпіти їх не можу.

— О, мені здається, це не зовсім те тремтіння. А ви як думаєте? Адже є різниця між гусеницями й озерами блискучих вод, правда? О, ми вже на мосту! Я заплющила очі міцніше. Мені завжди страшно переїжджати через мости. Я не можу втриматися, щоб не уявити, що, може, саме коли ми будемо на його середині, він закриється, як складаний ніж, і защемить нас. Тому я заплющую очі. Але мені завжди доводиться розплющувати їх, коли здається, що ми вже біля середини. Адже, розумієте, якби міст закрився, я хотіла б побачити, як він закривається. Як він весело грюкає! Я люблю, коли щось так грюкає. Хіба не чудово, що є так багато речей на світі, які можна любити? Ну, ось і проїхали. Тепер я подивлюся назад. Добраніч, дороге Озеро Блискучих Вод. Я завжди кажу «добраніч» речам, які люблю — зовсім, як людям.

? Чи можна назвати Енн дивачкою? Чому ти так вважаєш?

Коли вони минули черговий пагорб і дорога знову повернула, Метью сказав:

— Ми майже біля будинку. Зелені Дахи...

— О, не кажіть де, — перервала вона, поспішно хапаючи його за руку, яка було піднялася, і заплющуючи очі, щоб не бачити, куди він указав. — Дозвольте, я вгадаю. Я впевнена, що вгадаю правильно.

Вона розплющила очі й поглянула навколо. Кабриолет був на гребені пагорба. Сонце вже зайшло, але околиці ще чітко виднілися. Західніше на тлі яскраво-оранжевого неба височів темний шпиль церкви. Внизу була маленька долина, а за нею тягнувся довгий похилий схил, на якому юрилися акуратні фермерські

дворики. Очі дівчинки перебігали від одного до іншого жадібно й серйозно. Нарешті, погляд її зупинився на одній фермі, що стояла далеко від дороги й біліла в серпанку квітучих дерев і сутінок довколишнього лісу. Над нею з південно-західного боку бездоганно чистого неба виблискувала величезна кришталево-біла зірка, немов світильник, який указує шлях, повний надій.

— Ось це, правда? — сказала вона, вказуючи рукою.

Метью якось аж радісно хльоснув кобилу віжками.

Захоплено зітхнувши, вона знову занурилася в мовчання. Метью неспокійно совався на своєму місці. Він тішився, що це Мерил, а не йому доведеться сказати цій бідній бездомній дитині, що будинок, якого вона так прагнула, не стане її домом. Вони проїхали по Долині Лінд, де вже було досить темно, — але не так, щоб пані Рейчел не помітила їх зі свого спостережного пункту біля вікна, а потім пагорбом і довгою стежкою до Зелених Дахів.

На той час Метью почав тремтіти й не міг собі пояснити причину цього. Він думав не про Мерил, не про себе, не про ті клопоти, які ця помилка, ймовірно, їм принесе, а про розчарування дівчинки. Коли він подумки бачив, як захоплення згасає в її очах, у нього з'являлося хворобливе відчуття, ніби він був співучасником убивства.

Коли вони під'їхали до будинку, було вже зовсім темно і чулося тільки шелестіння тополь.

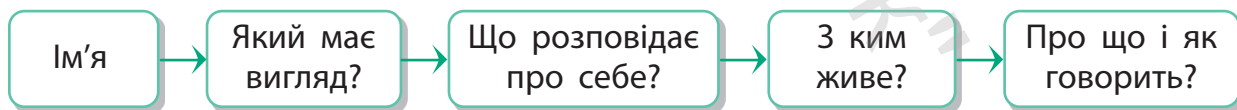
— Послухайте, дерева розмовляють уві сні, — прошепотіла дівчинка, коли він зняв її з кабриолета й поставив на землю. — Які в них, мабуть, чудові сні!

Потім, міцно тримаючи саквояж, що містив у собі «все її земне майно», вона пішла за Метью в будинок.

Переклад Богдани Носенок

- ♥ Що ти відчуваєш після прочитання тексту? Чому?
- ☑ Які суспільні проблеми порушено в тексті? Коротко сформулюй кілька проблем і запиши їх у зошит.
- ☑ Схарактеризуй Енн за схемою.

- ☑ Випиши з тексту приклади відомих тобі художніх засобів.

- 2 Пригадай вивчене про стилі мовлення. Назви характерні ознаки кожного стилю (використай довідку).

Розмовний

Художній

Науковий

Офіційно-діловий

Публіцистичний
(масової інформації)

Довідка. Подеколи порушення літературних норм, використання розмовної лексики; широке використання термінів; використання слів у переносних значеннях (значна кількість тропів); однозначність формулювань, точність, наявність усталених мовних зворотів; пристрасний тон мовлення, використання суспільно-політичної лексики.

- До якого стилю належить «Енн із Зелених Дахів»? Обґрунтуй свою думку.

- 3 Обери суспільну проблему, яку ти вважаєш особливо актуальною. Створи допис для соціальної мережі в публіцистичному стилі, пояснюючи, чому розв'язання цієї проблеми є важливим. Опублікуй його у власному блозі / блозі класу тощо.

- 4 Напиши кілька власних невеликих текстів, об'єднаних однією темою, у різних стилях. Наприклад: «Як я вчився / вчилася впродовж року» чи «Чому я люблю / не люблю уроки мови та літератур».

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

1. Назви відомі тобі *роди та жанри літератури*. Наведи приклади (укажи автора й назву твору).
2. Які пісні називають *календарно-обрядовими*? Коли їх виконують?
3. Що таке *веснянка*? Які веснянки ти знаєш?
4. Що таке *репліка* в драматичному творі?
5. Що таке *ремарка*?
6. Які *елементи змісту й форми художнього твору* ти знаєш?
7. Які *мовні норми* ти знаєш? Що регулює кожна з норм?
8. Наведи *приклади мовленнєвих помилок*. Укажи правильні варіанти.
9. Що таке *промова*? Як підготувати яскраву промову?
10. Які *художні засоби* ти знаєш? Наведи приклади.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

- Веснянки** — календарно-обрядові пісні, що мали закликати весну й гарний урожай; їх виконували під час весняних обрядів.
- Вставні слова й вставні конструкції** (словосполучення, речення) — одиниці мови, які використовують для уточнення основного повідомлення, його оцінювання, вираження особистого ставлення.
- Граматична основа речення** — це головний(-і) член(-и) речення, який(-і) передає(-ють) його основну думку.
- Діалог** — розмова кількох осіб.
- Додаток** — другорядний член речення, який означає об'єкт дії, залежить переважно від присудка та відповідає на питання непрямих відмінків. Під час аналізу членів речення додаток прийнято підкреслювати пунктирною лінією.
- Драма** — один із літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення.
- Драматичний твір** — художній твір, що зображує дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів.
- Звертання** — слово чи слова в реченні, що означає(-ють) назву особи чи предмета, до якого звернено мову.
- Інверсія** — зворотний порядок слів у словосполученні чи реченні.
- Конфлікт** — зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби.
- Маніпуляція** — недоброчесний спосіб вплинути на людину для отримання вигоди.
- Мотив** — ідейно-тематичне звучання ліричного твору.
- Обставина** — другорядний член речення, що вказує на місце, час, спосіб, мету, умову, наслідок, причину дії. Відповідає на питання *де? куди? звідки? коли? відколи? доки? як? яким способом? наскільки? чому? навіщо? за якої умови? у супереч чому? незважаючи на що?* й подібні.
- Означення** — другорядний член речення, що називає безпосередню чи опосередковану ознаку предмета. Відповідає на питання *який? чий? котрий?* (у всіх відмінках, родах і числах).
- П'єса** — драматичний твір, призначений для вистави.
- Повість** — епічний жанр; прозовий твір, який має більший обсяг, ніж оповідання, та менший, ніж роман. Зазвичай у повісті змальовано низку подій із життя головного героя та детально зображено життя другорядних персонажів, які пов'язані з ним.
- Пригодницька повість** — це епічний твір, у якому описано незвичайні або небезпечні події. У пригодницькій повісті сюжет розвивається швидко, є таємниця, інтрига, діють яскраві герої.

- Промова** — публічний виступ із якогось приводу.
- Пряма мова** — чуже мовлення, передане дослівно, із повним збереженням змісту й форми.
- Пунктуація** — розділ науки про мову, що вивчає правила вживання розділових знаків.
- Ремарка** — авторські пояснення в тексті драматичного твору.
- Репліка** — 1) висловлення співрозмовника / співрозмовниці в діалозі; 2) висловлення персонажа в драматичному творі.
- Речення** — граматично й інтонаційно оформлена за законами мови синтаксична одиниця, що є засобом формування, вираження та повідомлення думки.
- Роман** — місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплено життєві події, глибоко розкрито історію формування характерів багатьох персонажів.
- Синтаксис** — розділ науки про мову, що вивчає правила поєднання слів для побудови зв'язних висловлювань.
- Слова автора** — слова, що вказують, кому належить пряма мова і як її висловлено.
- Словосполучення** — поєднання повнозначних слів, одне з яких головне, а інше залежне.
- Сюжетна лінія художнього твору** — це послідовний зв'язок епізодів твору, визначений логікою автора / авторки, сформований навколо однієї людини, події чи проблеми, одного конфлікту.
- Узагальнювальне слово** — назва, що охоплює всі перелічувані в реченні однорідні члени.
- Уточнювальний член** (уточнювальні члени) речення — мовні одиниці, що конкретизують (пояснюють, уточнюють) зміст однойменного попереднього члена, звужуючи його значення. Уточнювальні члени речення відповідають на питання *а де саме? а коли саме? а як саме? а який саме? а що саме?* та подібні.
- Фейк** — неправдива інформація, яку в медіа подають як правдиву.
- Художній образ** — узагальнена й разом з тим конкретна картина людського життя чи навколишнього світу, що створена уявою митця / мисткині.
- Художня деталь** — виразна подобиця у творі, що має значне змістовне й ідейно-емоційне навантаження. За її допомогою письменник / письменниця підкреслює характерну ознаку змальованих образів, що вирізняє їх з-поміж інших і надає можливість зрозуміти їхнє значення в загальному контексті твору.
- Цитата** — порівняно невеликий уривок твору, який використовують із обов'язковим покликанням на автора / авторку.

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

**ХВОРОСТЯНИЙ Ігор Григорович
БОЛЬШАКОВА Інна Олексіївна**

**«УКРАЇНСЬКА МОВА, УКРАЇНСЬКА
ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ»**

**Підручник інтегрованого курсу для 5 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)
(Частина 2)**

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Провідний редактор *І. Л. Морєва*. Редактор *Ю. М. Миронова*.
Художнє оформлення *В. І. Труфена*. Технічний редактор *С. О. Петрачков*.
Комп'ютерна верстка *С. В. Яшиша*. Коректор *В. П. Нестерчук*

Підписано до друку 03.05.2024 р. Формат 84×108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 18,48. Обл.-вид. арк. 8,29.
Наклад 2 496 пр. Зам. № 1105-2024.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Космічна, 21а, Харків, 61145; вул. Деревлянська, 13, к. 3316, Київ, 04119.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7548 від 16.12.2021.
E-mail: office@ranok.com.ua.

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5340 від 15.05.2017.
Тел. +38 (057) 703-12-21. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

ЯК Я МОЖУ ДОПОМОГТИ СВОЇЙ ГРУПІ

Під час роботи в групі, коли хтось:

- перебиває, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____
- сперечається, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____
- принижує інших, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____
- нарікає, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____
- не працює, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____
- постійно наказує іншим, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____
- дуже тихий, я почуваюся _____
Щоб покращити ситуацію, я можу _____

ОЦІНЮВАННЯ СВОЇХ ДІЙ

Ім'я: _____

Дата: _____

Тема: _____

Що ми робили?	Які наші результати?

Що можемо робити тепер?

Найважливіші речі, яких я навчився / навчилася?

Як я зможу використовувати нову інформацію та навички з цього розділу в майбутньому?

ПІДСУМКОВЕ САМООЦІНЮВАННЯ

1. Розподіли номери пропонованих навичок у відповідну комірку таблиці.

- 1) я можу пояснити, для чого я навчаюся;
- 2) умію контролювати свій процес навчання (використовую планувальники, ефективно розподіляю час для навчання й відпочинку тощо);
- 3) умію виконувати вказівки вчителя;
- 4) ретельно виконую завдання;
- 5) ставлю уточнювальні питання, прошу пояснити незрозумілі моменти;
- 6) продуктивно використовую час занять;
- 7) беру участь у заняттях;
- 8) добре працюю в групах;
- 9) працюю добре самостійно;
- 10) спілкуюся з батьками щодо навчання;
- 11) використовую різні джерела для виконання завдань;
- 12) перевіряю якість і достовірність інформації, яку використовую;
- 13) розрізняю факти й судження;
- 14) умію рефлексувати щодо свого навчання.

Я постійно й ефективно практикую такі навички	Я використовую ці навички, але нерегулярно
Я б хотів / хотіла додати ці навички у свій процес навчання	Я не знаю, як ефективно застосовувати ці навички

2. Дай відповіді на всі пункти.

- **Ставлення / поведінка.** Коротко опиши своє ставлення до процесу навчання. Твоя поведінка допомагає чи заважає тобі вчитися? Що можеш ти / твоє оточення зробити, щоб допомогти тобі робити позитивні, продуктивні вибори під час навчання? Будь конкретним / конкретною!
- **Зусилля.** Чи достатньо зусиль ти інвестував / інвестувала у своє навчання? Як ти справлявся / справлялася зі складнощами? Чи намагався / намагалася знайти для себе навчальний виклик і подолати його? Чи пишаєшся ти своєю роботою впродовж навчального року? Поясни.
- **Вивчення мовно-літературного курсу.** Назви теми / завдання, в опануванні / виконанні яких ти був найуспішнішим / була найуспішнішою. Що допомогло тобі? Опиши теми, із якими було складно. Як учителі / учительки, однокласники / однокласниці чи рідні можуть допомогти тобі з цими зонами?
- **Цілі.** Обери й запиши одну навчальну ціль, яку б ти поставив / поставила перед собою на наступний рік. Як ти плануєш її досягти? Як твоє оточення може допомогти тобі з досягненням цієї цілі?
- **Побоювання.** Чи є щось, що викликає в тебе тривогу (зі сфери навчання, соціалізації тощо) й чим ти хотів / хотіла би поділитися з кимось?

УКРАЇНСЬКА МОВА, УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

5 КЛАС ЧАСТИНА 2

Особливості підручника:

- чіткість, лаконічність і зрозумілість матеріалу
- варіативність вправ і практичних завдань, завдання на вибір
- значущі для учнів, життєві завдання
- різнорівневість завдань, варіативність форм оцінювання
- робота з текстами різних типів і жанрів
- завдання на розвиток навичок критичного та системного мислення

Інтернет-підтримка підручника містить:

- тестові завдання до тем
- презентації до уроків
- відеопоради
- плакати про письменників / письменниць

Електронний
інтерактивний додаток
до підручника
доступний за QR-кодом
або посиланням
rnk.com.ua/102288